

„NAGYOT FORDULT A VILÁG KÖRÜLÖTTÜNK”

KÓS KÁROLY ÉS PAPP AURÉL LEVELEZÉSE 1943–1960¹

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1943. június 21.²

Kedves Károlyom!

Évek teltek el, hogy nem váltottunk sem szót, sem írást egymással. Most is egy itteni barátom baja adja meg az alkalmat, hogy írjak Néked, s először is tehát ezzel állok elő. Haranth Dezső,³ itteni gyógyszerész barátom, a nagyobbik fiát – négy van neki! – a Gábor Áron intézetben szeretné elhelyezni, s arra kérlek, légy szíves ismert összeköttetéseidet erre is felhasználni.

Ő személyesen viszi Hozzád ezeket a sorokat, s kérlek, fogadd úgy, mintha engem fogadnál, de azért goromba ne legyél!

Mindenesetre, előre is köszönöm szívességedet, s most már áttérek az én dologra, amit, hogy ez az alkalmam megvan az írásra, bár még nem aktuális, azért mégis megírom.

A *Tribuna*⁴ jó régen felkeresett avval a tervvel, hogy rólam egy könyvet írjanak, s hogy egyúttal rendezzek egy kiállítást is. Hivatkoztak Reád is. Akkor mindjárt frissiben visszautasítottam a tervet, mert nem akartam olyan dologba belemenni, amit politikai tendenciával szándékoznak csinálni. S mert én nem tartom magam sem az egyiknek, sem a másiknak – ők is valószínűleg így értékelték s értékelnek ma is, de mert ma azt kívánná az érdekük, hát engem akartak kihasználni. Szóval, abba nem mentem bele. De már régen készülődöm arra, hogy teljes anyagommal kilépjek a világ elé, s erre csak Kolozsvárt tartom alkalmasnak,⁵ ha Néked s Néktek sincsen

¹ Kéziratból kiolvasta és a jegyzeteket készítette Sümegi György. Munkatárs: Sümeginé Tóth Piroska. Szerkesztette Markója Csilla (MTA BTK MI) és Bardoly István. A levelezést (a hozzá tartozó képekkel, újságokkal együtt) a romániai, szatmári levéltár őrzi: Arhivele Nationale Satu Mare, Fond: Popp S Aurel nr. 26. inv. nr. 31 dosar nr. 151. file 277. Mivel egyik levelében Papp Aurél ezt a névírást kéri, legtöbbször így használjuk, de más névváltozatok is szerepelnek a forrásokban (Popp Aurel, Aurel Popp). A nem kiolvasható, vagy hiányos részeket szögletes zárójellel jelöltük.

² Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levélen: 1943. VI. 21.

³ Haranth Dezső (1891–1973) felsőbányai gyógyszerész.

⁴ *Tribuna Ardeului*. Észak-erdélyi román napilap.

⁵ Papp Aurél a Kós Károly tervei szerint megépült, 1943 márciusában megnyitott kolozsvári Műcsarnokra gondolhatott a kiállítása helyszínéként, ám ez nem valósult meg.

ez ellen kifogástok. Az anyagom cca 200–250 db. lesz, képekkel s szobrokkal s rajzokkal együtt. A nagy képeim is készen lesznek cca egy év múltával, amikor én a kiállításomat tervezem. Nos, ez az a dolog, amit nagyon sietve, de mégis megírtam. Eddigi kiállításaitokra még meghívót sem kaptam.⁶ Hogy miért, azt majd megírod, ha szükségesnek fogod találni. Én bizon furcsállottam a dolgot, s furcsállani is fogom, hiába fogsz akármit is írni. Ennyit, hidd el, hogy megérdemeltem volna.

No, de mindegy. Talán nem is állítottam volna ki, mert – jaj – még mindig sok az ostoba ember, és sok a haszonleső, aki félti a kenyerét és a fene tudja, mijét.

Hát várom leveledet, Kedves Károlyom, de Szatmárra címezzed, mert sohasem tudom, mikor szállok haza innen. Ott is befejezetlen dolgok várnak reám, s ha itt megunom, megyek haza gürcölni azokat.

Hogy vagytok egyébként? K. Feleséged, gyermekeid s Te, vén csataló? Írj mindannyitokról, mi sok szeretettel gondolunk Reátok, s most is igaz szeretettel üdvözlünk s ölelünk Mindannyitokat, s Téged pedig én külön öllelek s cs. régi barátsággal:

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1947. április 23.⁷

Kedves Károlyom!

Igen nagy örömmel vettük tudomásul Dedetől,⁸ hogy a címem után érdeklődöl, s Szatmárra akarsz eljönni, amely alkalomra – természetesen – magamhoz akarlak ragadni, s ellátásodról minden tekintetben gondolkodni. Kérlek, értesíts táviratilag, hogy az állomáson várhasalak.

A viszontlátásig is sok és igaz szeretettel üdvözlöm k. családotat, s Téged (2. kép) testvéri szeretettel ölel s cs.

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1952. július 12.⁹

Kedves Károly Barátom!

Elmúlt 8 év, amióta nem váltottunk szót.¹⁰ S nagy elzárkózottságomban talán elmúlnának a többiek is, amik még hátra vannak – hanem olyan nehéz ma egy levelet is megírnom! Most azonban mégis írnom kell, mert nem a magam érdekéről van szó.

Egyik jó barátom, Grubovszky József kataszteri mérnöknek a fia szeretne a gazdasági akadémiára jutni. Grubovszky az állami kataszteri hivatalban szolgál.

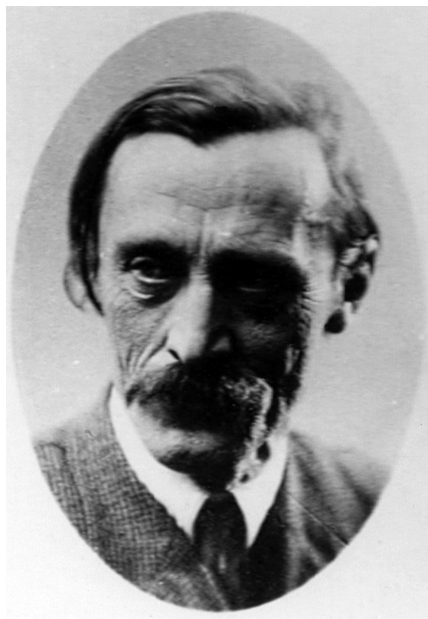
⁶ Az 1943 márciusában megnyitott kolozsvári Múcsarnok kiállításaira szóló meghívókat hiányolhatta Papp Aurél.

⁷ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levélen: Satu-Mare, 1947. IV. 23.

⁸ A talán becenévvel jelölt személyt nem sikerült azonosítani.

⁹ Kézírás. Keltezés: a levélen: Szatmárnémeti, 1952. VII. 12.

¹⁰ A két egymást követő levél szerint öt – és nem nyolc – évre szakadt meg itt a levelezésük.



2. Kós Károly, 1940 körül
© Magántulajdon

Hivatalnok ember. Fiának sem sok a vagyona – cca 4 holdat örökölt valakitől. Ennyi az egész, amit a körülményekről írhatok.

Én arra kérlek, hogy légy szíves, és egy levélben írd meg a választ a következőkre:

1. Mikor lesznek a felvételi vizsgák, illetve, ha lesznek előző tanfolyamok, azok mikor lesznek?
2. Milyen tárgyakból kell előkészülnie?
3. Tudsz-e segíteni azon – s erre nagyon kérnék, hogy a fiú bejuthasson hozzátok?

Nagyon kérlek, írd sürgősen választ, hogy idejére elkészülhessen a fiú és az apja is – a szükségességekkel. Nincsen kizárva, hogy esetleg engem is magukkal visznek, ami nekem nagy örömömre szolgálna, hogy Védél találkozassak.

Add át – kérlek – az asszonynépeknek szeretetteljes kézcsókjaimat, a fiúknak üdvözleteimet.

Igaz szeretettel s a régi barátsággal ölel

Papp Aurél

Kós Károly – Papp Aurélnak, 1954. március 6.¹¹

Kedves Aurél testvérem!

Nem tudom, mennyi ideje, hogy nem találkoztunk, s nem sokkal kevesebb idő telt el azóta, hogy egyáltalán hallottam Rólad és Rólatok. Tegnap aztán az utcán találkoztam valakivel, aki Téged emlegetett, és tőle kaptam meg címedet is. Így fordult, hogy most írok Neked azzal a reménységgel, hogy leveletem nemcsak megkapod, de válaszolsz is reá.

Amióta nem láttuk egymást, nagyot fordult a világ körülöttünk, és gondolom, még nem fordult eleget, tovább fog változni. Oda, ahova a természet örök egyensúly törvénye szerint fordulnia kell és fog is. Ez a fordulás azonban a régi embereket jórészt eltüntette a régi viszonyokkal együtt. Ez természetes volt, én számoltam is ezzel, csak éppen, hogy rosszul esik, amikor az ember egyszer csak arra riad fel, hogy

¹¹ Kézírás. Keltezés: a levélen: Kolozsvár, 954. III. 6.

– egyedül marad, és minden, ami körülötte van, idegen, új és más. Még az is, aminek nem kellene másnak lennie most sem, mert hiszen vannak örök értékek is, amelyeknek eltüntetése, megsemmisítése, félreállítása, kicsúfolása olyan kár, amit egyszer még keserves munkával kell majd pótolni – ha ugyan lehet.

No, de legyünk jó reménységgel, mert a nehéz tél után mégis eljött a tavasz, a nap süt, meleg van, és én már várom a megkésített hóvirágot és ibolyát.

Rólatok, amit hallottam, nagyon elkedvetlenített. Bár komoly pozitívumot nem tudok, s így várom a Te értesítéset. Hallom, hogy anyagi bajaid vannak, és ezen azért csodálkozom, mert a legjobb időben az állam a képzőművészekről valami formában gondoskodni látszik. Kivált az öregebb korosztályról. Hiszen arra való a Fondul Plastic.¹² Abból itt, Kolozsváron szinte minden művész részesül valami címen és mértékben. Szolnaynak az özvegye is kap valamelyes támogatást, bár nem rokkant, hanem most is alkalmazásban van. Szóval, Édes Aurél testvérem, értesíts, hogy vagytok, hogy éltek, mit csináltok, a gyermekek mit csinálnak stb. S a feleséged?

Én magamról és az enyéimről nem panaszkodom. Végre az idén nyugalomba tettem magamat. Egy hónapja, hogy megváltam az „Institutul Agronomic”-tól,¹³ ahol 1948 óta, illetve 1941 óta tanítottam, most végre szabad vagyok megint, mint voltam egykor. De persze akkor megvolt az én kis sztánai otthonom: a gazdaságocskám, a kert, az állataim, felszerelésem, a házam. Ma abból semmim, de semmim sincsen; sőt az épületeknek még a kövét is mind széthordta az osztály forradalom. A földek a községé, de amióta átvette (4 éve), oda egy eke vagy kapa nem húzott barázdát; a néhány száz gyümölcsfát, amit mind én ültettem és neveltem, most pusztítja az ember és a vad természet. S mi Kolozsvárt lakunk a feleségemmel egy kicsi, megosztott lakásban, amiből a miénk egy szoba és konyha. Nem mondom: a pusztta megélhetésünk egyelőre biztosítva van, szükségét nem szenvedünk, csak éppen a szépséget, a természetet rabolta el tőlem az új világ, anélkül, hogy abból ennek az új világnak haszna lett volna, sőt kára van: anyagi és erkölcsi kár. De ha meggondolom: én még mindig jól úsztam meg ezt a világfelfordulást, másokhoz képest.

Mind a négy gyermekem él, és itt vannak, és elég jól vannak. Két fiam nős, az egyiknek két szép kis fia van. A leányom most is a Színháznál van, és azonfelül a Színművészeti Intézetben tanít. A legnagyobb fiam két évi szanatóriumban való gyógykezelés és 2 súlyos operáció után – meggyógyult, s mostanáig itt volt Kolozsvárt, most 2 hete Bukarestbe hívták a „*Falvak Népe*”¹⁴ szerkesztőségébe, ahol ezelőtt 4 évvel volt, mielőtt szanatóriumba került volna. De nem szándékozik maradni, hanem vissza akar kerülni Kolozsvárra. A másik fiam szobrász, és a Képzőművészeti Intézetben¹⁵ is tanít. A harmadik fiam az itteni Néprajzi Múzeum igazga-

¹² Művészeti Alap, olyan országos galéria-hálózat, ahová minden hivatásos művész beadhatta a munkáját eladásra.

¹³ Mezőgazdasági Intézet.

¹⁴ A romániai magyar földművesek lapja. Többszöri megszakítással 1932–1992 között jelent meg.

¹⁵ A Magyar Művészeti Intézet utódjában, a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán.

tőhelyettese most. Mind egészségesek, és mind erősen dolgoznak, és lassan, lépésről lépésre haladnak – ahogy ezt én látom.

Én magam dolgozgatok, már persze csak annyit és olyan minőségűt, amilyent egy 70 éves ember tudhat. És nem is erőltetem meg magam, inkább szeretnék egy kicsit csavarogni, rajzolgatni és gondolkozni, nézni azt a sok szépséget, ami a hegyek között van, az erdőben, a falukban, a határon. Szeretnék még elbeszélgetni régi emberekkel a régi csendes módon, egy-egy pohár borvizes bor mellett; ha ezt még lehetne egyáltalában. Ahogy régen lehetett. Még itt Kolozsvárt is. Hiszen voltak kávéházak, ahol összeülhetett az ember a maga szőrű-bőrűjével néhány csendes órára is. S voltak akkor lapok a világ minden részéből, és könyvek... Hol vannak ezek ma? Szóval maradok a tervemnél: csavarogni akarok, és próbálok a falukon, mint régen, és keresek ott még egy-két régi embert, akivel beszélgethetek talán. Mert itt Kolozsvárt már senki sincsen, akivel beszélgetni lehet. Itt mindenki siet, mindenki panaszol csak, és élni, gondolkozni, szépet keresni nem ér reá senki.

Téged tehát megtalálalak, és kérve-kérlek, írd meg magatokról, magadról. Nagyon-nagyon várom. Hiszen olyan egyedül vagyok.

Szeretettel köszönt és ölel öreg testvéred

Kós Károly

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. március 22.¹⁶

Drága Károly Testvérem!

Mint amikor az ember elültetett egy nagyon kedves csemetét, s az csak jó sokára hajt ki, ehhez hasonlít az én örömöm, melyet a leveled okozott, nemcsak nékem, de a feleségemnek is. Pedig, jaj, de sokszor beszélgettünk Rólatok hosszú, nehéz éveken át, s de sokszor emlegettük az eltöltött gondtalan napokat, amelyeknek még az íze sem maradt meg megfonnyadt ínyeinkben.

Nagyon nehéz tíz év volt az, amit reánk mért a Nagyteremtő! De kibírtuk volna, és még talán erőben is volnánk, ha nem támadt volna a nyomorúsághoz az a mérhetetlen emberi gonoszság, amely aztán véglegesen megtetőzte minden nehézségét ennek a nyomorult életnek. Mert igaz az, hogy a baj sohasem jelenik meg egyedül, de hogy ilyen mértékben zúduljon a nyakunkba, erre nem voltunk elkészülve. Mert hát – mondjuk – az rendjén volna, hogy elvesznek az embertől mindent! S rendben van az is, hogy a békés ember otthonát lerombolják, s talán még az is rendjén volna (persze néki legyen mérve!), hogy az embereket, kit mennyi időre, néha le is fogják, s mint közönséges bűnöst fogva tartják anélkül, hogy tudná az illető, hogy miért. De az már nincsen sehogy sem rendjén, hogy az ember lassú halálra legyen ítélve, s hogy ezt a lassú haláltusát is mindennapi nélkülözések közepette legyen kénytelen elviselni, rongyosan, nincstelenül, s elhagyatottan, kikö-

¹⁶ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levél: 954. III. 6.

zósítva az élet legkisebb lehetőségétől, mint a gyilkos, akit kénye-kedve szerint bárki leüthet, elpusztíthat.

Ilyen körülmények között halt meg szegény Ákos fiam 1953. július hónapjában. Tíz évig éjjeliőr volt, s még örült szegény, hogy ezt az állást is meghagyták neki. Ez a veszteségünk aztán teljesen megtetőzte amúgy is kibírhatatlan sorsunkat. Azóta sem én, sem szegény feleségem nem vagyunk urai életünknek, mely inkább felel meg állandó szenvedésnek, mint öregkori nyugalmas életnek. Nagyobbik fiam nem jött vissza a kórházból, ahol ugyanazzal a bajjal operálták meg, mint Ákos fiamat, krónikus vakbélgyulladás miatt. Ezt a fiamat sikerült megmentenünk, de a másikért magunkat okoljuk, s ez teszi pokollá nappaljainkat és éjszakáinkat immár nyolcadik hónapja! Kibírhatatlan az életünk. Mindenből kifosztva, tehetetlen öregségben úgy élünk, amint lehet abból, amit a fiaink adnak, s amit eddig abból szereztünk, hogy ezt vagy azt eladtuk. Most már a tüzelőt is eladjuk a konyhából, mert az adóval és a biztosítással adósok vagyunk, s kímélet nincsen.

Ezt a nehéz telet, azt hittük, hogy sohasem fogjuk kibírni. S mégis, úgy látszik, hogy vígabban megyünk neki az újabb és tetőzőtt szegénységünknek, mint a múlt évben. Jaj, mert a múlt évben nagyon sokat betegeskedtem, úgyannyira, hogy már azt hittem, hogy az öreg Charon sajkájában fogok felébredni reggelre. Tüdő, mellhártya és hólyag gyulladáson estem át, tavasztól a nyár közepéig, s a fiam temetésére keltem ki az ágyból, s kikötöttem a papokkal, hogy nagyon gyorsan végezzék a temetést, mert állandóan vizelnem kellett. A sok kerti munka, aztán a fűtőanyag hiány, no meg az a sok hiány, amit így fejez ki a paraszt, hogy a gazdag embernek még a szemétdombján is több van, mint a szegény ember kamarájában. Valami módon, az orvos fiam, a legkisebbik, szert tett négy malacra még 1952 szeptemberében. Ezekre a malacokra kellett dolgoznom, takarítanom, etetnem, s ehhez hat helyről hordom hol a kenyérhéjakat, hol a moslékot, vagy ha volt egypár lejünk, a savót is. Elképzelheted, hogy sikerült ez a gazdálkodásom nékem, akinek a keze alól 960 törzskönyvezett malacot vettek el, persze a sok-sok más állatokkal egyetemben, amelyeket én neveltem, s az én gondjaimra bízta. No, és a vége az lett, hogy a négy malacból két disznó lett 1953 decemberére, mert ez a kettő megette a másik kettőt, mert bizony sokszor volt úgy, hogy heteken át csak fűvel és a kertemben termett káposzta levéllel tudtam szegényeket úgy ahogy ellátni. Fiaim és én aztán elosztottuk, s valami kevés zsírunk is van, de azt úgy őrizzük, mintha valami nagy kincs lenne.

Mondom, Kedves Testvérem, hogy szinte kicserélődött a lelkünk, amióta szegény Ákos fiunk elhagyott bennünket. Most már nem érdekel bennünket semmi, s már mindennel elszámoltunk, úgy magam, mint szegény feleségem, aki nagyon sokat szenved, talán többet nálamnál is. Igen, mert én csak el-elölöm fájdalomimat a munkával, amely után még ha volna, sem igen tudnék lakmározni.

Ezt a nagyon kemény telet úgy töltöttük el, hogy talán meg is fagyunk volna, ha össze nem bújunk, mint a birkák, amikor zápor kergeti őket össze. A sok betegeskedéssel majdnem minden fát fel kellett használnunk, még mielőtt bekövetkezett volna a kemény tél. A műtermem részére valót is, vagy hat métert, szintén a konyha égette el. Maradtam egy szekér fűrészporral, amit most használok fel arra,

hogy a műtermemet valamiképp kimelegítsem, hogy dolgozni tudjak majd, ha nem fog kelleni fűteni. Itt várnak reám a rengeteg sok és új kompozícióim, amikhez festék és ennivaló kellene, hisz nem volna mivel fessek tovább őket. Várom a véletlen szerencsét, ami bizonyos, hogy nem fog bekövetkezni, de várom a bizonyos kimúlásomat is, ami aztán „holtbizonyos”!

Emlékezem szegény feleségem levelére, amelyben arra kért, hogy nézz utána az én nyugdíj-ügyemnek. Nos, az a levél már akkor az S. O. S. jele volt. Azóta hány év eltelt már, s jaj és jaj, hány és hány kérvényt küldtem már úgy, mint festő s ügyis, mint volt tanár. Sohasem kaptam érdemleges választ, hanem mindig hol ezt, hol azt kérték még tőlem. A festők egyesületéhez küldött kérvényemre, a legutóbbira azt írták, hogy közöljem velük azokat az embereket, akikkel összeköttetést tartok fenn. Azt válaszoltam, hogy Jézus Krisztustól Anatol France-on át, Marxon és Leninen túl minden becsületes emberrel, de csak tisztességesekkel tartok fenn összeköttetést, soha nem nézve sem a vallásukat, sem a nemzetiségüket. Aztán ugyanazon időben kértem mint tanár is a nyugdíjam elintézését, amit egyébként már 1919 óta majdnem minden évben két-három kérvénnyel egész a múlt évig megismételtem. A legutóbbi kérvényemre azt írták Bucurestiből, hogy igazoljam azt, hogy miből éltem 1934-től 1944-ig. Erre azt válaszoltam, hogy én nem ezekre az évekre kérek nyugdíjat, mert akkor volt mit ennem, hanem 1944-től 1953-ig szóló évekre kérek, mert most van nagy szükségem a nyugdíjra. Aztán azt is írtam, hogy lemondok minden igényemről, mert belátom, hogy nem érdemlem meg a nyugdíjat, de tisztelettel közlöm azt a meggyőződésemet is, hogy önök sem érdemlik meg a fizetésüket, mert a nyugdíjaztatás ügyeihez – úgy látom – nem értenek. Így vágtam el az útját mindkét iránynak, mert elkeseredésem már annyira ingerelt, hogy végleg elhatároztam: soha többé senkihez nem fordulok, soha többé kérni nem fogok, s soha többé ilyen dolgokkal nem fogok foglalkozni. A múlt hetekben – lám milyen a sors játéka – levelet kapok Ciupe kolozsvári igazgatótól, hogy adjam be a kérvényemet, azaz küldjem el hozzá, mert ő beszélt Buc-ben¹⁷ egy fiatal emberrel, s ő úgy látja, hogy meg tudná csinálni a nyugdíjamat. Csak most válaszolok Néki, de a lényegét íme megírom Néked is: láttál-e, Kedves Károly Barátom, olyan vízbefúlót, aki kiszalad a partra, s kezébe nyomja valakinek a kötelet vagy a rudat, s alázatosan arra kéri azt a valakit, akire Te hivatkozol, hogy alázatosan kérem, legyen szíves, és ezekkel a dokumentumokkal, amiket tőlem, a vízbefúlótól kér, legyen szíves, mentsen ki. Vagy üssön föbe, miként tették már annyiszor harmincöt év óta.

Ilyen módon kár is szót vesztegetni ezekről a dolgokról. Már megcsontosodott bennem a makacsság, s nem akarok senkitől semmit se. Így is meg lehet halni, hiszen így élni úgysem érdemes. Ezt a pár évet, amit fenntart részemre a sors, ezekhez a segítség úgyis későn jönne. De meg megaláznál is tartanám, hogy annyi kérvényezés után most, és annyi megaláztatás és annyi mellőztetés után úgy tegyenek velem, mint azokkal, akik kegyelemből kapnak éhdíjat. Jaj, a börtönöket, amiket elszenvedtem, a mellőztetéseket és megaláztatásokat, amiket el kellett tűrnöm majd-

¹⁷ Bukarest.



3. Székely Aladár: Ady Endre szülőháza
Érmindszenten, 1920 körül,
9,4 x 14,6 cm, nagyítás üvegnegatívról
© Petőfi Irodalmi Múzeum

felkerestél leveleddel. Nagy-nagy vigasztalásomra szolgál, hogy van még valaki, aki reám is gondol. Te bizonyára írnál akkor is, ha Kossuth-díjat kaptál volna. De most jut eszembe, hogy Te nem is kaphatsz, hiszen Te nem írtál arról, hogy mik történtek a zs.-kal a Taterzalban,¹⁸ Budapesten. Istenem, de furcsa az élet. Íme, valakinek jobban fáj azoknak – igaz, hogy nemcsak a valakinek, de nékem s néked is minden becsületes ember fáj, amit a zs.-kal csináltak, de viszont miért nem merte az illető megírni azt fájdalmas veszteséget, amit Sztálingrádnál s a Donnál vett a sors keze nyomorult fajta-testvéreink soraiból? Miért fáj annyira zs.-ók vesztesége, hogy még írásra is készítette, s a saját fájának a vesztesége – csak hallgatás és némaság van, de semmi mersz arra, hogy meg is énekelje! Jaj, ezerszer jaj annak a fájnak, amely törökké vált annakidején, mert Konstantinápolyban vagy Bécsben, vagy Isten tudja, hol van a Főistene, de elfelejtkeztek arról, hogy az ő házi Istene a Duna-Tisza közén és a Kárpátok hegylancolatain belül sanyarog – nyomorult sorsa miatt. Nem vagyok elfogult, s nem vagyok irigy sem, hiszen, ha az lettem volna, bizonyos, hogy én is vihettem volna valamire.

nem ötven éven át azért, hogy a maiak jó hivatalban kegyet osszanak, ezt azzal, hogy katalógusok szerint megállapítható nyugdíjjal viszonyozzák. Ez nem az én gusztusom! Én sok mindent elkövettem azért, hogy a Mához eljussanak azok, akik ma tömlőc és megvetés nélkül verik a mellüket a hivatalokban, s minden elsején fizetést hozzanak. Annak idején engem azzal fizettek, hogy elcsaptak az állásomból, s ugyanazt tették emezek is 1944–1945-ben, és pedig akkor, amikor bebörtönöztek, hogy a börtönéletem még keserűbb legyen. Én nagyon sokat szenvedek lelkemben azért, amit ezekért a silány emberekért tettem, de majd eljön annak is az ideje, hogy ők még jobban fogják fájolni azt, amit vélem és a hozzám hasonlókkal szemben elkövettek. A volt nacionalisták már meakulpáznak, s majd fognak ezek is.

Végtelen örömünkre szolgált minden, amit szép családomról írtál. Nagyon köszönöm, Drága Testvérem, hogy újra

¹⁸ A budapesti Tattersall, a Kerepesi út 7. száma alatti lóversenypálya, ahová 1944-ben rendszeresen begyűjtötték és ott terrorizálták a zsidó lakosokat. – Az 1954-ben Kossuth-díjjal kitüntetett, érmihályfalvai születésű Zelk Zoltán (1906–1981) költőre utal.

Aztán ez az út az én ízlésemet bár sérti is. De eszembe jut az, amit előbb írtam, hogy valaha, amikor börtön járt az elvekért, és nem Kossuth-díj, akkor soha nem láttam az elvárt szenvedők között a ma Kossuth-díjjal kitüntetetteket. Vagy talán nem látok és nem láttam jól? Lehet.

Drága Jó Károly Testvérem, bocsáss meg őszinteségemért. Sem bántani, sem megcsúfolni sem akartam senkit. Az igazság buggyan ki belőlem, az a fene igazság, amelyért oly sokan haltak meg, s olyan sokan árulták el.

Nem tudom, hogy tudsz-e róla, hogy az Ady Endre szülőháza a múlt év okt. 30-án teljesen leégett. (3–4. kép) Nekem az Érmindszenten élő húgom¹⁹ írta meg, s én azonnal írtam az *Utunknak*, hogy csináljanak valamit a restaurálása érdekében. Nagyon szép választ kaptam az *Utunktól*, s azt is tudatták, hogy a napokban fel fog keresni egyik munkatársuk, s egyben kérnek, hogy ezzel az elvtárral beszéljem meg a teendőket stb. Azóta persze nem jelentkezett a munkatárs, én azonban nem hagyom ennyiben a dolgot. Azóta már eljött hozzám Katica,²⁰ a kis háznak Mari nénitől²¹ való örököse, s minden adatot megszereztem úgy a leégésről, valamint a renováláshoz szükséges anyagok anyagkimutatásáról is. A napokban újra írtam az *Utunknak*. Megírtam, hogy hiába vártam a munkatársat, de nagyon szomorú volna, ha ezt az ügyet a mai nemzedék, amelyért annyit gyötrődött szegény Ady Endre, nem karolná fel kellő akarattal, hiszen szégyene volna ez annak a fajnak, amelynek jövőjéért A. E. gyötrődött, s amely gyötrődéseknek a csupaszon álló falai tetem-rehívásként fedetlenül merednek az ég felé. Valami ilyenfélét írtam, de válasz, úgy látszik, nem akar jönni erre sem. Ezen a héten személyesen megyek el Érmindszentre, hogy magam győződjek meg mindenről, s még ezzel a postával írok Földessy Gyulának is,²² (5. kép) s megemlítem azt a gondolatot, hogy a magyar állam is járuljon hozzá valami segítséggel. De még arra is kértem Földessyt, hogy írjon ő is az *Utunknak*, mert én kicsinek érzem magam, hogy az *Utunkat* komoly cselekvésre fel tudjam



4. Kós Károly: Ady Endre szülőháza
Repr. Kós Károly: Erdély. Kolozsvár,
1934.

¹⁹ Máté Jánosné Papp Etelka (szül. 1895)

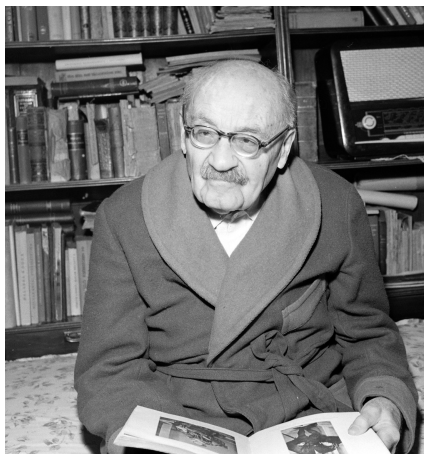
²⁰ Szabó Béláné Kovács Katica 1917-ben került szolgálóként Adyékhoz. Később özv. Ady Lőrincné hűségese gondozója, öregségében társa és bizalmasa. Ady né ráhagyta a költő szülőházát s ő lett az egész Ady-porta és múzeum gondnoka.

²¹ Ady Lőrincné Pásztor Mária (1874–1937) Ady Endre és Ady Lajos édesanyja.

²² Földessy Gyula (1874–1964) irodalomtörténész, kritikus, címzetes egyetemi tanár, neves Ady-kutató. Az 1910-es években Ady Endre szűkebb köréhez tartozott, 1911-től kötetei gondozója. Az Ady Endre műveit összegyűjtő kritikai kiadás szerkesztője volt.

ösztokélni. Ha ismerős vagy az *Utunk* berkeiben, légy szíves felkeresni őket, s tudakold meg, hogy mi a szándékuk.

Sok mindenről tudnék még írni, Drága Testvérem, de félek, hogy visszaélek a türelmeddel. Tudod, úgy vagyok ezzel a levélbeni beszélgetéssel, mintha magad látnálak s nem tudom abbahagyni az oly sok év óta bennem összehörmölyt gondolatokat, amelyeket bizony-bizony én is oly szívesen szeretnék személyesen kicserélni Véled. De hát a sors, mely mindig jobban tudja elintézni a dolgokat, mint mi, éppúgy nem találja el a mi ízlésünket, miként nem találta az Úristen ama Alfonz spanyol királynak az ízlését, aki, amikor éppen



5. Földessy Gyula, 1964.

© Foto: Fortepan, Hunyady József

szó volt a tróntanácsában valami olyanféleről, hogy az Úristen nem csinált meg mindent tökéletesen, akkor Alfonz király, szokásához híven, megkopogtatta a trón kartámaszát, mire persze az összes tróntanácsosok mosolyogva néztek a királyra, előre jelezni akarván, hogy egy véleményen vannak őfelségével, szólt Alfonz: Hát igen, Uraim! Én is sokat gondolkodtam már ezen a dolgon, s bizony-bizony sokszor elgondoltam, hogy milyen szerencséje lett volna az Úristennek, ha a teremtskor éltem volna, mert haj, de sok jó tanácsot tudtam volna Néki adni! Hát igen, én is így vagyok. De sok mindent el tudnék személyesen mondani, s ki tudja, talán belém rekedne a szusz, hiszen annyira nélkülözöm én is a nyílt és őszinte beszélgetést, amit tíz év óta belénk fojtottak, hogy azonosak vagyunk Alfonz őfelsége tanácsosaival.

A nagy lakás-cserebere óta mindhárom fiunk együtt lakott velünk, egyetlen kis leányunokánk pedig itt, nálunk volt. Más unokánk nincs, s úgy látom, nem is lesz. Ez is a sors egy csodálatos verése, hogy az én gyermekeimmel haljon ki a Papp család, amely család pedig mindig híres volt fiús familiájáról. Nem ver az Isten bottal! Jól tudja az, mit s mikor csináljon, mert erre az életre igazán kár megszületni. S lám, bármennyire is szeretném a vígabb tónust, újra és újra csak a bánat és a keserűség fakad ki belőlem. Épp ezért, majd, ha újra írsz, akkor talán fel fogok én is egy kicsit frissülni, s a Véled való beszélgetés kedvre fog hangolni. Most még nagyon át- és átjárva érzem lelkem minden zugát fájdalomtól, komor gondolatoktól és lemondásoktól.

Nagyon halványan él lelkemben a remény, hogy talán meg fognak változni ezek a szörnyen hideg idők, s talán lesz még alkalom arra is, hogy egy pohár jó bor mellett el-elmosolyogjuk magunkat. Lesz még tavasz? Lesz még nyár, Óh, teremtmőm!

Minden Hozzád tartozónak a legmelegebb ölelésemet küldöm, úgy a feleségem, mint a fiaim nevében. Újra köszönöm leveledet, s várom a többbit. A Néked írandó levélhez a föld alól is kerítek papírt és bélyegköltiséget.

Igaz testvéri szeretettel ölel s csókol:

Kós Károly – Papp Aurélnak, 1954. május 10.²³

Kedves Aurél testvérem!

Tegnap kaptam lapodat, és abból azt a türelmetlenségedet olvastam ki, hogy nem annyira válaszolni akartam, hanem vártam a leveled kiegészítését, melyet félig-meddig beígértél. Egyébként pedig most reátérek arra, amiről lényeg szerint szó lehet és kell is legyen.

Az egyik a Te személyes dolgodé, helyzeted. Leveled vétele után azonnal érintkezésbe léptem az „Uniunea Artistilor”²⁴ itteni fiókjával, és feltettem a kérdést: mi van a Te dolgoddal, mert ezért ők is és elsősorban ők a felelősek erkölcsileg. Azt mondták, hogy ők felterjesztettek Téged a „Fondul Plastic”-nak azzal, hogy haladéknélkül utaljanak Néked megfelelő segílyt (mint ahogy másoknak már régen kiutaltak). Sőt azt mondták, hogy úgy gondolják, ez már meg is történt, és Te kapod a rendes havi segílyt, amely Téged szerintük is feltétlenül megillet. Miután lapodból semmiképpen nem tudom kihámozni, hogy áll ez a dolog, kérlek, írd meg nekem őszintén és nyíltan, mi van a Te segílyezéseddel? Itt jegyzem meg, hogy a tavaly pl. az Írószövetség, anélkül, hogy kértem volna reá, érdeklődött az én helyzetemről, és miután éppen akkor kértem nyugdíjaztatásomat, ő maga viszont ugyanakkor felterjesztett segílyre (nyugdíjpótlás címén), és én 2 hét múlva már kaptam is a Fondul Literar²⁵ havi segílyét. Egyszóval, várom postafordultával erre vonatkozó válaszodat. Itt jegyzem meg, hogy a fiam²⁶ a Képzőművészek Szövetségének valami hátramosztója (talán alelnök, vagy mi), s így közvetlenül és magánúton járhatok el, nem pedig bürokratikus vagy más hókusz-pókusznál.

A másik ügy, amiről gyors felvilágosítást kérek Tőled: az Ady-szülőház. Írtad volt, hogy arról értesítettek, hogy leégett, de nem tudod, hogy melyik: az igazi (a gólyafészkes, nádfedelű), vagy az a csúf pallérház, amelyikben az öregek utóbb laktak volt, és amelyikre a tábla annak idején felkerült volt. Azt is írtad volt, hogy legközelebb kirándulsz Érmindszentre, hogy lássad a szemeddel, mi történt ott, és mit kellene tenni, ha lehet, tovább. Én itt, az Írószövetségben megemlítettem ezt az esetet, de csak az elnöknek és bizalmasan még, azzal, hogy várom a bőségebb felvilágosítást, és akkor előterjesztem a propozícióimat, ill. a Te propozícióidat. Ebben vele meg is egyeztünk, és hát most, Aurél testvérem, kérlek, azonnal írd meg, hogy mit tudsz többet, ill. valóságosan mi a helyzet. Én itt rendelkezésre állok ebben a dologban, és hiszek abban, hogy meg lehetne oldani azt, hogy Ady Endre szülőházát államilag védett műemléknek és múzeumnak lehetne minősíteni, és fenntartásáról, ereklyéinek odagyűjtéséről és megőrzéséről gondoskodni. Kérlek

²³ Kézírás. Keltezés: a levélen: Kolozsvár, 954. V. 10.

²⁴ Uniunea Artistilor – Képzőművészek Egyesülete.

²⁵ Irodalmi Alap.

²⁶ Kós András (1914–2010) szobrászművész, Temesvárt a Szépművészeti Iskolában tanult. A Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán tanított (1950–1980). Szobrászati alkotómunkássága mellett Illusztrációi és képzőművészeti cikkei is megjelentek, önéletírása: *Élet és rajz*. Kolozsvár, 2004.

tehát, erre is írd meg válaszodat és proposíciódat,²⁷ hogy tehessünk valamit.

Most sietek, hogy ez a levelem mielőbb a kezébe jusson, és türelmetlenül várom reá vonatkozó válaszodat mindkét ügyben.

Addig is szeretettel ölel öreg bajtársad

Kós Károly

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. május 14.²⁸

Drága jó Károly Testvérem!

Ezt a levelet tulajdonképpen azonnal megírtam, amikor a Te válaszodat a lev. lapomra megkaptam. Mikor készen voltam véle, t. i. a levéllel – átadtam a feleségemnek, próbálja elolvasni, mert nékem is nagyon gyanús volt, hogy olvashatatlan. No, mondom, ezzel ugyan nagy örömet fogok szegény Károlynak okozni. S addig jártam-keltem, míg végre mégis megkaptam a gépet, s így jutsz Te most olvasható írásomhoz. A késésem oka tehát érthető. Másik levelemet azzal kezdtem, hogy én ugyan megírom a levelet, de nem tudom, hogy mikor fogom tudni feladni, lévén a helyzet ugyanaz, mint volt 1919 óta a mai napig. Vagyis röviden válaszolva nagyon sürgető kérdésedre, nyugdíj nincsen: ma sem!

Ezzel meg is adtam első kívánságodra a kellő választ. Nagyon tartok tőle, hogy nem is lesz, bár ezzel nem akarlak cselekedni akarásodban meggyengíteni, de miután ennyi ideig hiába instáltam²⁹ meg mindenféle módon a hatalmasakat 1919–1945-ig, természetesnek találhatod, hogy minden bizalmamat elvesztettem. Hiszen nem is nagy dolog ilyen nincstelennek lenni, s sokszor elmélkedek azon, hogy milyen jó dolgom van most, mikor nem kell reggel háromkor felkelni, hogy ott legyenek az istállóban a lovak s szarvasmarhák tisztításánál és etetésénél és sok mindennek az ellenőrzésénél. Aztán milyen kényelmes dolgom van most, mikor nem kell azt a sok bitangot serkenteni a helyes munkára, s nem kell törődni azzal, hogy megkapták-e a havi fát, kommcenciót,³⁰ s vajon van-e elég benzin a traktorokhoz, s mi van az ellős kocákkal, s nem betegek-e a malacok, bornyúk, csikók, s a fene tudja még mi minden, mi egy gazdaságban pillanatról pillanatra adódik.

Lelkiismeretes ember azonban nem nyugszik, s én most kikerestem a magam témáját, az Ady-ügyet, a leégett ház ügyét, amelyért már idestova két hónapja dolgozom, sok kitartással, de igen kevés eredménnyel így, amint itt el fogom sorolni. De mielőtt a bajokra reátérnék, itt említtem meg, hogy Földessy Gyulától és Ady Lajosnétól épp ma kaptam válaszokat. Földessy azt írja, hogy Bölöni³¹ ugyan átadta

²⁷ proposíció – javaslat, indítvány, előterjesztés, tervezet

²⁸ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levélen: Szatmárnémeti, 1954. V. 14.

²⁹ instál – könyörög, alázatosan kér

³⁰ kommcenció – szegődött cseléd természetbeni juttatása

³¹ Bölöni György (1882–1959) író, újságíró. A zilahi Wesselényi Kollégiumban osztálytársa volt Ady

Darvasnak³² az én leveletem, de Darvas most beteg, s így Bölöni még nem kapott választ tőle, Darvastól, a minisztertől. Ugyanis én az utolsó Földessynek írt levelemben megírtam mindazt, amit az idemellékelte írásaim II.-ában fogsz találni, t. i. azokat a gondolatokat, hogy miképp gondolom én az Ady Endre emlék-ügyét egyszer s mindenkorra megoldani. Nem írom itt le, hiszen el fogod olvasni, s nagyon kérlek, írd meg a Te személyes véleményedet az elgondolásomról.

Jó szímatom nem igen szokott félrevezetni, s azt hiszem, hogy odaát hamarabb fognak megérteni, mint itthon. Mindezt abból következtetem, hogy az itteni kultúr-osztály a Regiuneatól³³ kétszeri levelemre sem válaszol, pedig amit kértem, azt az emléktárgyak megmentése érdekében kértem. Aztán az a sok intrika és meg nem értés, szinte megtöri az ember jóakarátát, és enyhíti buzgalmát, mert sohasem tudja, hogy mikor, ki fog érzékenykedni, vagy pláne megsértődik.

Lám, én nem sértődtem meg, hogy az *Előre* újság Bucurestiből alig egypár napja válaszolt, hogy nem közölheti az „Érmindszenten” című s itt mellékelte írásom I. részét, azzal indokolva, hogy ők nem irodalmi újság, hanem elküldték a marosvásárhelyi *Igaz Szó*-nak közlés végett.³⁴ S akkor sem fogok megsértődni, ha az *Igaz Szó*-tól esetleg hasonló vagy másféle indoklással fognak refüzálni.³⁵ Túl vagyok az érzékenykedés hullámain, hiszen a nagybányai Kultúr-osztály főnöke, Rubin Fanni, akinek bizonyos, hogy sok érzéke van ahhoz, hogy az „Ady Endre emlékeit” megment-sük, avagy sem, mert ebben az ügyben sem ő személyesen, sem a fajtája nincsen érdekelve. Aztán ki tudja, hogy kik vannak az *Előre*-nél, akik vannak az *Igaz Szónál* is? Hát ezért nem érzékenykedek. Csinálom a dolgot, mert szörnyű állapotokat lát-tam ott, ahol a Te emléktáblád még sértetlenül áll, de ki tudja, hogy meddig fog érintetlenül ott állani.

Ne vedd költői vagy festői túlzásoknak azokat, amiket a rombolásokról, a gondatlanságokról, az önkényeskedésekről és kegyetlenségekről írásom II. részében elsorolok. Inkább úgy vedd, hogy enyhítettem a dolgokon, mert attól tartottam írás közben, hogy esetleg a hatóságok meg fognak vádolni rágalmazással, ezért próbáltam enyhíteni a dolgokon. Sajnos, jobban enyhíteni a barbárságokat: nem tudtam. Csak egy példát sorolok fel: összesen 55 db műemléknek minősíthető tárgyat vettem fel a Leltárba, amit azért szerkesztettem meg, hogy tudjuk meg, hogy mi volt, s ha lehet, kutasson utána az, akit majd ezzel megbíznak. Tehát az 55 tárgyból több mint 28 db hiányzik. Ma, de hogy holnap mennyi fog hiányozni, azt már nem tudom meg-

Lajosnak, 1902-től Ady Endre barátja. Ady életéről fontos dokumentumokat közlő alapvető műve: *Az igazi Ady*. Paris, 1934.

³² Darvas József (1912–1973) író, publicista, politikus. 1947-től több tárcát vezetett miniszterként: építésügyi 1947–1950; vallás- és közoktatásügyi 1950–1951; közoktatásügyi, illetve népművelésügyi 1951–1956.

³³ a Kerülettől

³⁴ Megjelent az *Igaz Szó* Ady-emlékszámban: Papp Aurél: Otthon, Érmindszenten. *Igaz Szó*, 5, 1957, 11. 752–764.

³⁵ refüzál – visszautasít

mondani! Arról nem is akarok most beszélni, milyen piszok és rondaság környékezi az új házat, és hogy mennyire gondozatlan az az udvar, amelyik valaha szegény Mari néninek minden volt!

Mostanában újra igen sokat betegeskedem. Ez sokat gátol akarásaim végrehajtásaiban, aztán a nincstelenséget is jobban érzi az ember, ha anyagilag semmiképp sem tud magán segíteni. Mert, hogy is ezzel a dologgal? Ha nagy nehezen valami bagatell összegre, mondjuk legfeljebb száz lejre szert is teszek, szegény feleségem azonnal „kölcson” kéri, ami azt jelenti, hogy egypár hónap múlva egy harmadik családtagomtól kell visszakérnem, mert akinek akad is pénze, azt mindjárt meg kell osztani azzal, akinek semmije sincsen, csak igen sok hiánya. Ezelőtt nyolc-kilenc hónappal a temetésre kellett a pénz, most pedig azt, amit erre a célra kölcsön kértem, alig tudtam négy hét múlva visszakapni, hogy a kriptában a sírhelyre a fiam márványtábláját kifizethessem. Ilyen körülmények között intézem én ezt a szerencsétlen Ady-ügyet, mert fáj a lelkem és a szívem, amikor látom, s most már tudom is, hogy Ady Endre emlékére senki sem gondol! De elképzelheted az örömet, hogy végre Tebenned találtam egy társat, aki vélem együtt fontosnak tartja ezt az ügyet.

Itthoni kudarcaim után bizony, igen sokszor gondoltam már arra, hogy megszüntessem buzgalmamat. De nem enged a szívem, s inkább nem festek, semhogy ezt az Ady-ügyet be ne fejezzem, eredménnyel. Épp ezért nagyon kérek, ne hagyj magamra, s tégy meg minden megtehető, hogy az ottani irodalmi kör – mindkettő, a román és a magyar – magukéva tegyék az ügyet, s én természetesen meg fogok ezután is tenni minden tőlem telhetőt.

Azért gondoltam könnyíteni magamon valamit, mert már kezd sok lenni az ezzel az üggyel kapcsolatosan felmerülő tennivaló, s ilyen körülmények között valami meg fogja szenvedni túl nagy elfoglaltságomat. Most is pl. hogy Ady Lajosné³⁶ alkalma volt írni arról, hogy mi a véleménye az elgondolásomról, felhasználta az alkalmat, s megkért, hogy a Sepsiszentgyörgyre internált két fiú- és egy leánytestvérének adjak, illetve küldjek kölcsön legalább 4–500 lejt, mert éheznek, s nincsen semmi ruhájuk. Elgondolhatod, hogy mennyire bánt a helyzetem, hogy nem tudok rajtuk segíteni. Ha van valakid ott Sepsiszentgyörgyön, légy szíves, és írd neki, hogy karolják fel a szerencsétleneket, hiszen éhen fognak elpusztulni. Várom-várom az isteni segítséget, de azt sem tudom, hogy honnan a fenéből várom. Ilyen voltam egész életemben, mindig csak reméltem, aztán belefásultam mindenbe.

Visszatérek azonban az Ady-ügyre. Most már a leltárak elkészítése (a meglévő és hiányzó tárgyakról), aztán az anyagkimutatás megírása és mindezek lefordítása vár munkára, hogy végül a Memoriumot³⁷ is megszerkeszthessem, s a felsorolt mellékletekhez csatolva néhány rajzot is, elküldjem az írószövetségeknek, hogy továbbítsák a minisztereknek, itthon és Magyarországon is. Ha az a fene „Igaz Szó” küldene

³⁶ Ady Lajosné, Kaizler Anna (1890–1956) jó módú érszentkirályi középnemesi családból származott. 1910-ben kötött házasságot Ady Endre öccsével, Ady Lajossal. Több visszaemlékező cikket és könyvet publikált Ady Endréről, pl. *Az ismeretlen Ady*. Budapest, 1943.

³⁷ emlékiratot

valami pénzt a cikkeimért, akkor nagyon ki volnék segítve. Tudnék gyorsan írni mindent, s tudnék nyugodtan dolgozni. Haj, haj, de kár, hogy mindenből kisemmiztek, s nem maradt csak ez a rongy lelkem, amelyik mindent megcsináltat vélem, csak éppen pénzt nem ad hozzá. Na, ez, ami megmaradt, ezt aztán teljes egészében feláldozom, akár tetszik, akár nem. Ilyennek ismerlek Téged is, s hogy vélem tartasz, szinte felvillanyozva érzem magam. Ha módom lenne, akkor személyesen mennék hozzátok, aztán az írószövegségekhez s fel, a miniszterekhez, s addig nem tángitanék, amíg végrehajtanák a tervemet. Haj, haj, megint álmodok.

Drága Károly Testvérem, arra kérek, légy szíves, és gépeltesd le ezt a két írást, ha szükséged volna rá, s aztán ezeket légy szíves nékem visszaküldeni. Igen nehezen kapom az írógépet, s elég ritkán, tehát nagyon nehéz nélkülözni akár egy példányt is, s aztán még hozzá papírom sem igen van. Staniclikon, pakoló papírokon fogalmazok, s mindig nagyon sietve kell gépelni, mert sokszor egy pár óra múlva már jönnek a gépért. Ezért olyan hibásak a gépeléseim, s bocsánatodat is kérem a sok javításért.

Kíváncsi vagyok az írószövegségek véleményére, és legjobban vagyok kíváncsi a Te véleményedre úgy az írásomról, mint legfőképpen az elgondolásomról. Ady Lajosné írja azt is, hogy Ravasz püspök³⁸ a pesti Nemzeti Múzeumból az érmindszenti múzeum részére meg fogja szerezni az Ady dolgozó szobáját, ha a múzeumot nyélbeütjük. Gogánénak³⁹ már írtam, de még nem válaszolt. Isac Emil, halála előtt egy héttel végre sokszori kérésemre megígérte, hogy az ő Auréljának oda fogja adni a birtokában lévő Ady írásokat. Az én pechem, hogy az egyik fiatal író pajtásom innen Szatmárról el kellett, hogy menjen Kolozsvárról az *Előré*hez Bucurestibe, s közben Isac Emil ellógott az ígéret beváltása elől.⁴⁰ Ilyen az én pechem. Ne, de most rajtad teszem át nyergemet, s Téged kérek meg, hogy az írószövegségek útján rohamoztasd meg Gogánét, meg az Isac fiát, hogy a birtokukban lévő Ady Endre írásokat adják az Érmindszenti Múzeumnak. Mert írtam a volt Wesselényi s most Ady Endre Áll. Gimnázium igazgatóságának is, ugyanilyen értelemben, de innen sem kaptam még választ. Talán Néked több szerencséd lesz azokkal ott Kolozsváron, mint nékem az itteniekkel.

Agyon halmozlak, Drága Károlyom, tennivalókkal. De ne zúgolódj, kövesd némán az én példámat, hiszen tudom, hogy szívügyed Néked is Ady Endre. S ha jónak látod, kérd meg nevemben, avagy a Te nevedben Jenőt is, hiszen annyira nem lehet elfoglalva, hogy Adyval semmit ne foglalkozzék. (Egyébként lelkemből üdvözlöm Őket, s Jenőt ölelem a régi szeretettel.)

Kérlek még egyszer, értesíts mindenről, ami azt fogja jelenteni, hogy megerősítel lanyhuló szándékomban, ami máris jobbra fordult, hogy azt a buzgalmat látom

³⁸ Ravasz László (1882–1975) református lelkész Erdélyben, majd 1921-től a Dunamelléki Egyházkerület püspöke. 1948-ban minden tisztségéről lemondott és visszavonult.

³⁹ Gogáné, Octavian Goga özvegye, Veturia Goga (1883–1979) operaénekesnő; Octavian Goga a második férje volt.

⁴⁰ Emil Isac 1954. március 25-én Kolozsvárt meghalt, fia: Dan Isac.

Nálad is, mint nálam. Írj meg mindent mindenről, amikre csapongó írásomban kérlek és kértelek. Aztán bocsásd meg nekem, hogy így visszaélek egy nyugdíjas idejével, akinek épp úgy kellene a pihenés. Inkább, akárcsak nekem.

No, azt hiszem, hogy eléggé megagitáltalak ahhoz, hogy Néked is legyen más dolgod is, mint a havonkénti nyugtát megírni a horribilis nyugdíjfelvételkor. Haj, de sokszor eszembe jut az a megállapításom, hogy aki a tűz mellett van, az mindig jobban melegszik. Aztán az is, hogy mi, itt a végeken, az örök végeken, sohasem érzük el azt, hogy ne az ostor vége érjen bennünket. Lám, Kossuth Lajos is, aztán Ady Endre, Kazinczy Ferenc, no meg Berzsenyi és Wesselényi és annyian és annyian. Mind-mind a végekről valók voltak, mert igazán csak a végeken lehet megtudni, mi az, ha megcsattan az ostor valahol a központban. Minket mindig csak az ostor hegye érint, és csak nagyon ritkán jut hozzánk az ostor enyhébb csapása. Mi már meg is szoktuk ezt az állapotot, s ezért nem zúgolódunk, csak ha már csordultig a pohár – lázadunk.

Drága családod minden tagját, mindannyiunk nevében üdvözlöm, s Téged pedig testvéri szeretettel ölel:

Mellékelve: „Érminszenten” című cikk I., II. és egy helyszínrajz.

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. június 13.⁴¹

Drága Károly Testvérem!

Megkerültek benneteket, pedig haj, nagyon elkészültem rád, hogy véglegesen nyélbe üssük az Ady-ház ügyét. Úgy történt ugyanis, hogy éppen arra a napra váltottam meg a jegyemet a repülőre, amely napon a nagy vihar miatt a repülő nem szállhatott le Kolozsváron, s így kénytelen-kelletlen, de egyenesen Nagybányára kellett eljőnnöm, s onnan haza. Már egy hete vagyok itthon, de mert nem kaptam kölcsön az írógépet, a mai napig kellett várnom, hogy mindent megírhassak, hol mehetségre, hol bosszúságomra.

Hogy némileg az én személyes ügyemről is tájékoztassalak, megírom, hogy az orvosok véleménye rólam az, hogy nincsen semmi komoly bajom, s nyugodtam dolgozhatok. Nos, erre fel azonnal bele is estem a kertészkedésbe, mert szegény kertem bizony elvadult az alatt az idő alatt, amíg én vizsgáltattam magam. Most már rendben van, s várja újabb elmenetelemet, hogy ismét nekivadjon. Mert persze, hogy elmegyek ismét, és pedig cca 25. körül, hogy hazahozzam a két szivarcsutkát, Sarkadi Sándort és Vass Jóskát,⁴² akiket úgy hagytam ott, hogy az egyiket, Vass Jóskát már félig megoperálták, viszont Sarkadi csak azóta került kés alá. Mi van velük, sajnos, nem tudom, mert a táviratomra nem válaszoltak.

Reátérve azokra, amiket az Ady-ügyre vonatkozólag ott, Marosvásárhelyen elér-

⁴¹ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levélen: Szatmárnémeti, 1954. VI. 13.

⁴² Papp Aurél ismerőse, közelebbit nem sikerült kideríteni róla.

tem az, hogy az *Igaz Szó* nem közölte az írásomat, mert nem üti meg a mértéket. Hát ezt én is tudtam, hogy nem valami műremek, de hát nem is ilyenféléknek szántam őket, csak arra, hogy port kavarjanak az emberek elméjében, hogy az ügyet tudják, s híreszteljék a szándékaimat, s mintegy a köz érdekében valónak állíthassam be Memoriumomba, amelyet a miniszternek akarok és fogok majd benyújtani. Nem értettek meg, s úgy látszik, hogy tévedtem, amikor ezekre az újságokra gondoltam. Most már nincsen más hátra, próbáld meg az állami kiadónál, beszélj Marosival,⁴³ a Molter⁴⁴ fiával, s próbáld meg, hátha ez a kiadó kiadná, hogy mégis eljuttassuk valahogy az egész ügyet a köztudatba. Ha ez sem sikerül, akkor egye meg a fene, hiszen nem olyan borzalmas dolog, ha előkészületlenül is nyújtom be a minisztériumokhoz az ügyet. A vásárhelyi írók szövetsége azt mondotta – Molter útján –, hogy ők teljesen elfogadják az én alapgondolataimat, s majd hozzá fognak szólni. S. c.! De, hogy mikor és hol, azt már nem mondották, mert hiszen, ha én benyújtom a minisztériumnak a Memóriumomat, akkor ők már nem igen fognak ilyen alkalomra szert tenni.

Szóval, úgy áll a dolog, miként annyiszor történt már, hogy nesze semmi, fogd meg jól.

Most fogok megállapodni Kolozsváron, de azért nagyon szeretném, hogy egyről s másról tájékoztatnál, ha ugyan volna miről. Jaj, mert félek, hogy ott nálatok is épp úgy pang az aktivitás, akár csak a mai irodalomban általában. Mindezeket azért mondom ilyen epésen, mert a vásárhelyi utolsó vasárnapon egy délelőtti irodalmi matinén voltam – a Kultúrpalotában –, amelyik kultúrdélelőttön egyebet sem olvastak fel az új Titánok, minthogy ennek s annak a kondásnak milyen ezerfoltos kabátját akarta megvenni a múzeum, de a vásár nem sikerült, mert a kondás nagyon sokat kért érte. Aztán szó volt még egy gulyás-féle emberről is, majdnem hasonló esettel, ami mind azt mutatta nékem, hogy a témák alászálltak, s a gondolatok végleg elmenekültek ebből a cudar világból. Hát így forog a világ, valaha szegény kondás örült, ha felemelték a komencióját, s ma még az ezerfoltos gúnyját sem adja, még az irodalmi délelőtti tiszteletéért sem olcsóbban, mint kétszáz lejért. Az én földim, Gellért Sándor⁴⁵ is ott szerepelt, és elszavalta a doni eposz egyik énekét, s a nyavalyás nem átalott beleszúrni az ízes verssorok közé egy ilyenfélét, hogy „csak a Bocskay hajdú az igazi kommunista”. Ilyen marhaságra aztán ne csodálkozz, hogy kifordultam a matinéről, s lekókadtt fejjel siettem a klinikára, hogy vizsgáljanak meg

⁴³ Marosi Péter (1920–1998) kritikus, szerkesztő, színházigazgató. Az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó kolozsvári szerkesztője (1952–1957), majd az *Utunk* belső munkatársa.

⁴⁴ Molter Károly (1890–1981) író, kritikus, irodalomtörténész. A marosvásárhelyi református kollégium tanára (1913–1945), 1920-tól a *Zord Idők* társszerkesztője, 1926-tól az Erdélyi Szépmíves Céh lektora. A marosvécsi Helikon írói munkaközösség tagja.

⁴⁵ Gellért Sándor (1916–1988) költő, műfordító. A második világháború keleti arcvonalaén szenvedője a doni sereg pusztulásának; ezt *A magyarok háborúja* című, 24 énekből álló eposzában örökítette meg, amely csak 1983-ban jelenhetett meg. Gellért Sándor Debrecenben született és Mikolán (Szatmár megye) tanított, ezért nevezheti földimnek Papp Aurél.

egyszer, hátha mégis bolond vagyok, vagy valami nagy-nagy bajom van, hogy milyen marhaságot hallok az ép fülemmel. Hiába volt minden vizsgálat, a füleim is jók, tehát így hallottam, s nem volt mást mit tennem, mint sietve eljönni haza, bár inkább szerettem volna Hozzád sietni, hogy kipanaszkodjam magam.

Hát ezt a panaszkodást most követtem el, de meg is könnyebbedtem utána. Pedig még mindig rája valami a májamat, mintha vitriolt ittam volna. Meg is írtam tüstént Földessy Gyulának is, hogy vigyázzanak, mert az itteni írók elveszik a legjobb témákat a magyarországiak elől, dacára annak, hogy ott sokkal több a kondás s az efféle nép. Bár most már, a hallottak után, kétlem, hogy igazam lenne. Úgy látszik, hogy itt mégiscsak több a kondás, legalább az írók között sokkal több lehet, mint odaát. Vigasztalólag hat mégis ez a dolog, mert szegény országunk mindig elmaradt az ottaniak mellett, de most az egyszer meg kell adni, hogy fölénybe kerültünk. S mi ehhez az angol-magyar futball győzelem? Semmi.

Kedves Károly Testvérem, írd, ha időd engedi. Én sietves elvégzek itthon mindent, de nem ígérem, hogy előre értesítelek, mert nem tudom, hogy fognak alakulni a dolgaim. Beszélj Ciupével, hogy mi a fenét csinálnak? Úgy látszik, hogy mindenki magáévá tette az ügyemet, s a végén a sok bába között stb.

Téged csak arra kérlek, hogy írd. Még akkor is írd, ha semmi eredményről nem tudnál írni, mert egyelőre az is kielégít, ha hallom a szavaidat.

Kezeit csókolom Drága Feleségednek, s Téged igaz testvéri szeretettel ölel s csókol:

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. június 24.⁴⁶

Drága jó Testvérem!

Nem gondolt körülmények következtében, utam K. on egyelőre elmarad. A beteg, akiért mennem kellett volna, tegnap este váratlanul és egészségesen hazajött egyedül is. Így el kellett halasztanom kolozsvári utamat, s nekifogok az Ady-ügy végleges elintézésének. Elkészítem a Memoriumot és a mellékleteket, aztán ezek elkészítéséhez még egyszer elmegyek Érmindszentre is. Dolgom tehát van bőségesen. Az *Utunk* kiküldöttje járt nálam. Mindent megbeszéltem vele. Az *Utunk*nál mindent megtudhatsz. Nyugdíj nincs!

Írd, írd! Kézcsók, r. t. szer. s Téged cs:

Papp Aurél

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. július 12.⁴⁷

Kedves Károly Testvérem!

Sok minden ügyes-bajos dolgaim közepette is, és bár kétszeri írásaimra sem vála-

⁴⁶ Kézírás. Keltezés: a levélen: Szatmárnémeti, 1954. VI. 24.

⁴⁷ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levélen: Szatmárnémeti, 1954. VII. 12.

szoltál, mégis írok Néked, mert így érzem, hogy ezzel megbékítem nyugtalanságomat. Hogy miért vagyok nyugtalan? Magam sem tudom. Talán az állandó borús idő miatt, talán túlfeszített munka okozza, vagy az álmatlanság, ami már régen gyötör – nem tudom. Rendes és évek óta megszokott életrendem, hogy korán fekszem, s korán kelek. Egész nap munkában vagyok. Négy-öt, sőt, több munkán is dolgozom, csak hogy ki ne fáradjak, s a fáradtságot nem is igen szoktam érezni. S talán éppen ez üt ki ilyenkor rajtam. Ilyenkor aztán az a pihenésem, hogy nekiülök a gépnek és írok, legalább annak, akivel szeretnék elbeszélgetni. Persze, újabakat én sem tudok előkotorni emlékezetemből, de felfrissítem a régieket, s ez is valami, ezzel is megnyugtatom magam. Tehát kezdem is, mert immár négy hónapja ez életem legfontosabbja.

Amikor Marosvásárhelyről olyan lehangoltan jöttem, mert csalódtam Molterban s mert nem tudtam kiszállni Kolozsváron, arra kértelek, hogy légy szíves az én Érmindszenten című írással kísérletezni az Állami Kiadóban, a Molter fiánál, hátha külön füzetben kiadná, s így mégis tudnék valami propagandát csinálni ennek az ügynek. Mert hiába no, az, ami eddig történt ebben az irányban, be kell ismernem, hogy édeskevé. Az *Előre* nem közölte, mert az ő anyaguk más. Aztán az *Előre* elküldötte az *Igaz Szó*-nak, amely visszaküldte az *Előre*-nek, s az viszont nekem, az *Igaz Szó*-nak azzal a megjegyzéssel, hogy az ő lapjuknak nem felel meg. Erre megjelenik a folyó hó 7-i *Előre* számban Gellért Sándornak egy olyan csapnivaló cikke,⁴⁸ amelynek se füle, se farka nincsen.

Elképedve hallottam minderről, hiszen én nem tudok újságot venni, s nem is járva az emberek közé, csak tegnap este tudtam meg a dolgot. Persze, hogy elolvastam a cikket, s amit most megírtam, az annak a benyomása, amit reám a cikk okozott.

De hát ez még nem minden. Alighogy felocsúdtam a marosvásárhelyi tapasztalataimból, egy pár napra az érkezésem után beállít hozzám két fiatalember, akik közül az egyik szatmári fiú, és Paneknek hívják.⁴⁹ Panek Zoltán itt végzett a ref. gimnáziumban. Nagy, széles gesztusokkal jelenik meg, mint régi ismerős, és elmondja, hogy őket az *Utunk* küldte hozzám, hogy segítségemre legyenek (mert ketten jöttek). Mit segíthetnek ők nekem? Elmondottam nekik azt, amit eddig végeztem, s átadtam az egész levelezésemet Véled és a pestiekkal történetet, s három nap múlva, amikor visszatért Panek Zoltán, nagy fölénnyel helyeselte az eddig történeteket, mert ma az Ady-ügyben a legfontosabb kérdés, hogy a még meglévő és múzeumi értékű búto-

⁴⁸ Gellért Sándor írásának *A leégett Ady-portán* című fejezetében írta: „Érmindszenten Papp Auréllal, az öreg festőművésszel jártam. Megcsináltuk: 1. az Ady-porta helyrajzát. 2. a leégett szülőház felépítéséhez az anyagkimutatást és költségvetést (szakemberekkel együtt). 3. az Ady-emléktárgyak leltárát. 4. az Ady-portával kapcsolatos terveket. 5. az anyaggyűjtést Papp Aurélnak *Ady Endre szülei* c. kis könyvéhez.” Gellért Sándor: *Ady Endre szülőföldjén. Előre*, 1954. július 7. Gellért Sándor cikkét ismertette: Balogh András: *Ady Endre szülőháza. Igaz Szó*, 2, 1954, 9. 122–123. – Báder Tibor: *Ady-relikviák Szatmáron* című írásában. *A Hét*, 1977. augusztus 26. 6–7. megemlékezett Papp Aurélnak az Ady-szülőház ügyében kifejtett tevékenységéről.

⁴⁹ Panek Zoltán (1928–2001) prózaíró. Középiskoláit Szatmáron végezte. Az *Utunk*, majd a *Dolgozó Nő*, az *Előre* s végül az *Igaz Szó* szerkesztője.

rok, berendezési tárgyak stb., stb. megfelelő őrizetben legyenek, s mert épp ezekért már x-szer leveleztem a Tartományi és más hatóságokkal. Hogy azonnal cseréljék fel a két lakót az Ady-házakból, vagyis költöztessék az új házba Kovács Katicát, a Mari néni hűségese volt cselédjét, s viszont az új házból adjanak utat a Dobos nevű családnak, amely a tűzkárt okozta, s amely az elmúlt tíz éven át nem őrizte, de rombolta az Ady Endre emlékeit és az egész Ady családot is. S mindezeket tudomására hozva megkértem, hogy ebben a dologban segítsen az *Utunk* és az Írószövetség. S megadtam Paneknek a címeket is, hogy hova írasson.

És mi történt erre? Az, hogy ezelőtt pár nappal kapok egy levelet, ami nem postán, hanem valaki által dobott be a postaszekrénybe, s amelyben Panek Z. értesít, hogy ő íratott az Írószövetséggel (a Nagy Istvánnal íratva alá) a kultuszminiszternek és a tartományi kultúrosztály vezetőjének, de nem íratott az érkávi párttitkárnak, aki pedig a legfontosabb tényező ebben a nyomorult ügyben, s akitől leginkább függ a két lakó sürgős kicserélése. Erre természetesen újra írtam az *Utunk*-nak, hogy Panek elvtárs nem értett meg teljesen. Én egy szóval sem kértem, hogy a kultuszminiszterhez forduljon, hanem a Comisiunea Științifică-hoz,⁵⁰ amely az Academia tagjaiból alakult, a műemlékek stb. megmentésére és megőrzésére. Ezt Károly fiad bizonyára jobban tudja, mint én, s ha Te nem tudnád, légy szíves, vele megbeszélni a dolgot.

Mindezek után elképzelheted, hogy miképp érzem magam. Négy hónapja nagy keservesen annyira jutottam a dologban, hogy már csak azt kell megtennem, hogy újra kiszálljak Érmindszentre, hogy ott összeegyeztessem az özv. Ady Lajosnéától kapott bútor és egyéb listájában felsoroltakat azokkal, amelyeket én első kiszállásomkor leltárba vettem a Kovács Katica bemondása és személyes megtapasztalása után. Enélkül a munka nélkül, amit most kell megcsinálnom, az egész ügy szinte megvalósíthatatlan, hiszen hiába akarnánk múzeumot csinálni, ha nem lesz meg az anyag. Múzeumot tárgyak nélkül hogyan lehet felállítani? Aztán még van ennek a kérdésnek még sok olyan mellék-kérdése, amelyeket, ha nem is megoldott, de legalább is tanulmányozás után megvalósítható állapotban kell előterjeszteni azoknak, akiktől a múzeum megvalósítását kérjük. Nos, és még hol van az írószövetségek véleménye, hol az egész Ady porták helyszínrajza, hol a mai állapotok leírása, s hol a leendő múzeumi berendezés megvásárlása, azaz a tulajdon-állapotok megváltoztatása stb., stb. Amely dolgok mindegyike nem mellék-részletei, de az alapításhoz feltétlenül szükséges körülmények, amelyeket el kell előbb intézni, s csak megvalósítható állapotát kell előterjeszteni, majd először javaslatként véget az írószövetségeknek, s aztán majd az írószövetségek fogják az ügyet – így teljesen feldolgozva – az illetékes helyre eljuttatni.

Mondom, szeretettel s minden dolgomat félretéve dolgozom ebben az ügyben, s akkor a végén, amikor már éppen csak hogy be kell fejezni, akkor köpnek a tálba olyan emberek, akiknek fogalmuk sincsen ahhoz, hogy mi is ez a dolog.

Lám, Budapesten Bölöni Gy. megírt egy cikket,⁵¹ s türelemmel várják tőlem a továbbiakat. Hiszen azzal, ha itt az írószövetség ilyen és olyan felterjesztést küld ide

⁵⁰ Tudományos Bizottság.

⁵¹ Bölöni 1954-ben az alábbi cikket publikálta Adyról: Ady, az újságíró. *Új Hang*, 3, 1954, 6. 69–91.;

vagy oda, még semmi sem történhetik, mert ugyan ki írta meg valaha is, hogy milyen szakemberek menjenek ki, hogy a tulajdon-állapotot vizsgálják be, hogy az épületek milyen állapotban vannak, hogy a meglévő (de azt sem tudják még, hogy mi van meg) múzeumi értékű tárgyak kitől és hogyan szerezhetők meg stb., stb. Mind olyan dolgok, amelyeken sokat kellett törnöm a fejem, s még többet levelezni, néha háromszor is írni egy helyre, hogy valami elfogadható formában vegyem a melléklendő iratok közé. Mert melléklet, az lesz bőségesen.

Kedves Károly Testvérem! Arra kérek nagyon, hogy légy szíves, mint technikus ember lépj a dolog érdekében közbe minden helyen, ahol ezt a dolgot el akarják mocskolni. Ott, Kolozsváron a legfontosabb, mert hiszem másutt nem igen foglalkoznak ezzel az ügyel. Nagyon fájna az, ha az ilyen illetéktelen beavatkozásokkal meguntatnák az ügyet azokkal a hatóságokkal, akikhez fordulnunk kell majd. Attól félek, hogy nevetségessé fog válni a dolog, ha minden komolyság híján, és csak úgy ad hoc-ra írnak ennek a múzeumnak a megalapításáról és az irodalmi kegyhely megteremtéséről. Az én javaslatom átgondolt, és sok gyötrődések után született gondolat következménye, amelynek kultúr-kihatása lenne az egész község fejlődésére s az egész Tartomány s talán egész Erdély kultúréletének mozgalmaira. Forrása lehetne ez a hely minden nagyobb Népi mozgalom megindításának, s oltára lehetne a két Nép kultúrájának, s talán az összes erdélyi népek együttes komoly kultúrmunkájának.

Kár volna elhevenyészni ezt a szépen megindult dolgot. És kár a gyermekembereket ilyen komoly dolgok elvégzésére hozzám küldeni. Mert valaki egy másik írónak a veje, még nem bizonyos, hogy az ilyen dolgoknak megértője is.

Várom válaszat türelmetlenül és öllelek s cs.

Kós Károly – Papp Aurélnak, 1954. augusztus 24.⁵²

Kedves Aurél testvérem!

Valóban nem feleltem rég lapjaidra és üzeneteidre, sőt leveleidre. De csak most kaptam kézhez őket, mert nyaraltam, vagyis csavarogtam össze-vissza, mindenfelé, főleg ott, ahol posta és ember minél kevesebb volt. Most csak röviden írok, és főleg az Ady-házról. Hát én annak idején az Írószövetségben magánúton és hivatalosan is szóvá tettem a dolgot, és emlegettem a botrányt is. Az Írószövetség plenáris ülésén, melyen a Központi Szövetségi után (Beniuc⁵³ is részt vett és a Párt Központi Bizottságának egy tagja is, akit nem ismertem), ugyancsak szóba került ez az ügy, és Beniuc megígérte, hogy közvetíti a központnak annál is inkább, mert már egy ilyen szégyen-féle történt jóvátehetetlenül a bikali Kölcsey-házzal. Aztán éppen a múlt héten kaptam az üzenetet Bukarestből (abból a minisztériumból, amelyikhez a múzeumok is tartoznak), hogy az Ady-ház helyreállításának ügye most már ott

Ady Endre legutolsó fényképe. *Művelt Nép*, 1954. április 25. 3.; Kincses Kolozsvár. *Utunk*, 1954. 36. 3.

⁵² Kézírás. Keltezés: a levélen: Kolozsvár, 1954. aug. 24.

⁵³ Mihail Beniuc (1907–1988) román író, írószövetségi tisztségviselő.

elhatározott dolog. A Bányai Múzeum is felterjesztette a helyreállítás dolgát, és a minisztérium elfogadta a felterjesztést. Szóval, a minisztérium elhatározta, hogy helyre kell állítani a házat, és gondoskodott az anyagi előfeltételekről. Sőt kérdést intézett hozzám, hogy vállalnám-e a helyreállítás irányítását stb. Mire azt válaszoltam (utólag és közvetve, mert mikor az érdeklődés történt, nem voltam itthon), hogyha hivatalos megbízást kapok, szívesen és örömmel vállalom, mert azt a helyszínen kell elintézni felügyelet alatt, hogy ne csináljanak valami ostobaságot – jóakarattal is. Azt úgy, nádfedéllel kell helyreállítani, ahogy volt, és paticsfállal. Sőt, az én nézetem szerint az új házról az emléktáblát le kell venni, és erre a vályogházra kell rátenni. Annak idején is hiba volt ezt odarakni, de én nem tudtam még akkor, melyik házban született igazán Ady Endre, és az öreg Ady mindenképpen az új házra akarta a táblát tételni, hát oda tettem fel. (Mellékesen megjegyzem: az új ház is vályogból van építve, a kőművesek nagyon meg is akadtak, hogy hogy falazzák be a vályogba a kőtáblát; én kellett kitaláljam a módját. Az volt az első győzelmes harcom a vályoggal, azóta már sokat kínlódtam a vályoggal, és mondhatom: megszerettem ezt az olcsó, hálás, egészséges anyagot).

Ha van valami híred, írd; s egyébképpen, hogy vagy? Én nem vagyok valami kellemesen, mert a reuma a lábamba költözött a vállamból, és sokat kínoz, néha alig tudok járni. Különben tele vagyok sok apró, ostoba munkáscskával, és bevallom: most már sokszor nehezen megy a munka. Csúf dolog a vénség, édes Aurél, azt napról napra jobban belátom. Keserves dolog. Amikor az ember azt kell tapasztalja, hogy a munka mindinkább nehezebben megy. Kifáraszt, és nem akar dolgozni a fantázia sem. Architektúrában sem kapom meg sehogyan azt a megoldást, amit keresek, és írásban a kifejezést, amelyik éppen oda passzol, és úgy, ahogy érzésem szerint kellene.

No de nem sírok, mert lehetne rosszabbul is. Igaz, talán olvastad: meghalt szegény Gaál Gábor,⁵⁴ hosszas, kínos betegség után. Nagyon sajnálom, mert becsületes ember volt, és jó kommunista, amellet képzett ember, amilyen kevés van a Pártban sajnos.

Igaz! A Képzőművészek Szövetségében nagy változások vannak: Ciupével együtt az alelnök és titkár is kimaradtak, tehát most vezetőség úgyszólván nincsen. Az ideiglenesen kinevezett elnök úgyszólván semmit sem csinál, és nincs senki, aki ott valamit mozgathat. A Te dolgodat Bányán kellene mozgatni, mert oda tartozol. Különben én is most gyengén vagyok: az állam letiltotta valami új takarékosági határozat alapján a nyugdíjon felüli anyagi segítséget, amit eddig az Uniune Senatorilortól⁵⁵ kaptam, letiltotta. Illetve le kellett róla mondanom. Hogy hogyan pótolom azt az 500 lejt, még nem tudom, de egyelőre keserves, és lehet, később még keservebb és nehezebb lesz. Szóval kezdek kutyául állani én is. No de, eltekintve a reumától, egészséges vagyok, és a mai világban többet igazán nem lehet kívánni.

⁵⁴ Gaál Gábor (1891–1954) közíró, irodalomkritikus, kolozsvári napilapok (*Ellenzék*, *Keleti Újság*) külső munkatársa, majd a *Korunk* szerkesztője, főszerkesztője (1928–1940).

⁵⁵ Szenátorok Egyesülete.

Ezt kívánunk Nektek is: egészséget, erőt, a többi aztán csak meglesz valahogy, gondolom, amíg még élünk, és az sem lesz már sokáig úgysem.

Szeretettel ölellek, édes Auréloom, családdoddal együtt üdvözlünk, ölelünk mi is titeket.

Kós Károly

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. augusztus 29.⁵⁶

Drága Károly Testvérem!

Ezt a levelet már 26-án kezdtem írni, de mert csak ceruzával rendelkezem, s mert a ceruzával való írásom szinte olvashatatlan, abbahagytam, s vártam, hogy valahonnan csak kapok egy-két napra egy gépet. Ma, szombat délre aztán megjött a gép, s csak most tudom folytatni, illetve újra írni leveletem.

Nem tagadom, nagyon lehangolt az, hogy annyi írásomra csak olyan későn válaszoltál, Kedves Károlyom. Az ember a mai állapotok közepette, ne csodáld, de sok mindenre gondol, s ez az oka a nyughatlanságnak, amire egyébként ugyanis van oka az embernek minden pillanatban. De hát ez ellen nem tehetünk semmit, a leveled vétele után, mint mondtam, szerettem volna azonnal válaszolni, de nem tudtam.

S hogy a legfontosabbakkal kezdjem, mindjárt reátérek a mi személyes dolgunkra: az öregedésre. Hát, ez bizony nehéz sor. Nem ok nélkül mentem el Marosvásárhelyre magam megvizsgáltatni, hiszen az ember már azt sem tudja, hogy melyik pillanatban jön érte a „megváltás”. Tudni akartam, hogy van-e valamelyik szervemnek baja, s hogy milyen természetű, s aszerint akartam meglévő időmet felhasználni. Amint meg is írtam, az általános vélemény jó volt, s így – mint régen is tettem, bolondjára fecserlem időmet és életem óráit – sokszor haszontalan dolgokra. Az, hogy aztán a dolgok nem úgy mennek, mint régen, ez már a bajok folytatása, hiszen az öregedést nem ma kezdtük, s nem ma érezzük először a hiányokat s elgyengüléseinket. Ezzel számot vetve Te sem, s én sem panaszkodhatunk, mert hidd el, hogy nagyon sokan, akik fiatalabbak nálunknál, és kevesebbet gyűrték szervezetüket, mint mi, örülnének, ha fele annyi fizikai és szellemi képességekkel rendelkeznének. Azok a bizonyos kihagyások s az agyuk meglassúdása. Ja, ez még a legkevesebb volna. Csak szervi bajunk ne legyen, mert az jelenti a Végzetet. Ez azonban, ha jól tudom, Nálad sincsen. S ha így van, akkor fel a fejfel Testvér, mert elhúzhatjuk még 15–20 évig.

Persze, azt fogod mondani, hogy könnyű Aurélnak. Fenét könnyű, Drága Károlyom, hiszen Te ott a klinikák tövében s ott a sok megbízható orvos mellett, tehát könnyen segíthetsz magadon. De mi lenne énvélem, ha netán valami bajom lenne? Utazni ma, amikor kenyérre való sincsen, nehéz, főleg, ha beteg is az ember. Nem jó róla beszélni sem.

⁵⁶ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levél: Szatmárnémeti, 1954. aug. 29.

Nagyon elszomorított, amit a nyugdíjadról írtál, illetve arról a bizonyos írószövegségi 500 lejről. Talán én tudom legjobban megítélni ezt a bajt, aki semmi nélkül vagyok. Hír a nyugdíj ügyemről ma sincsen, s már nem is érdekel az egész dolog. Nem jó az, ha az ember hitelt ad az ígéreteknek és a sokféle – bizonyára jóhiszemű – jóslatoknak s mendemondáknak. Annyira el tudok lenni anélkül a nyugdíj nélkül, hogy szinte nem is akarom, hogy legyen. Nem akarok senkinek sem lekötöztetnie lenni, még az ÁLLAMNAK sem. Függetlenül éltem mindig, s a tanárságot is azért hagytam abba, mert nem tudtam magam alávetni olyan embereknek, akiket nem tartottam tekintélyeknek. És mutasd meg, kit tartanak annak? Ugye, senkit. Ezért jobb, ha félreállok, s csinálom a magam dolgát, amíg csak tudom, hiszen sok időm már nem lehet. Talán egy-két év, s ez az év épp elég lesz arra, hogy megkezdtem munkáimat befejezzem. Aztán aki hátul marad: zárja bé az ajtót. Egyetlen célom van már csak, hogy gyermekeimnek annyi képet hagyjak, hogy valamivel kárpótolni tudjam őket az elvesztetékért, s ezt talán meg fogom tudni csinálni, ha a Sors bele nem köp a tálamba, az életembe.

Mert, hogy ez sincs és az sincs, az már engem nem izgat. Járok rongyosan, élek szűkösen, fázom, és semmi kilátásom semmire (mert nem is akarom, hogy legyen), s mégis boldognak érzem magam, ha reám nem jön a hoppáré, s el nem szontyolodom én is. De aztán elmúlik a rossz hangulat, s újra neki fekszem a dolognak, mintha 35-40 éves lennék.

Lásd azt a hírt is, hogy az ottani akadémián milyen zavar van, abszolúte nem érzékelem. Nem ingem, s nem gatyám. Legfeljebb ennyit érzek az egészből. Valaha nagy dolgot akartam csinálni én is Erdélynek, s ha lettek volna emberek, akik megértettek volna, talán ma a kolozsvári festő akadémia lenne az első Európában. (Nem mondtam nagyot, ne gondold.) De hát útját állta egy pár számár, s az élet elmúlt felettük is, s marad minden addig, amikor majd újra megszületik egy ilyenféle keménytökű ember, amilyen én voltam akkor, amikor ezt a tervemet végre akartam hajtani. Tempora mutantur,⁵⁷ de sajnos, csak tempora mutantur. Az értelem igen nagy dolog, s épp olyasvalami, mint a „jószág”. Mind a kettőre születni kell, s a születést ilyen irányban eddig még nem sikerült ilyen módon irányítani tudni. Ami talán jó is, mert, ha eszembe jut az irányított gazdálkodás, szörnyűségek jönnek eszembe, ha a születéseket is irányítani tudnák, már tudniillik abban az irányban, amely irányba a gazdálkodás halad.

Újabbán ismét felkerestem Érmindszentet. Tizedikétől huszadikáig voltam ott, élveztem, amit még meg kellett csinálnom, végigéltem a falu minden kínját, keservét. Túl az aratáson, éppen a hordás idején tartózkodtam a faluban, s még a cséplés kezdetét is végig élveztem. Élveztem azt a visszahatást, amit az irányított gazdálkodás eredményezett, s ami abban nyilvánult meg, hogy az államformához kirendelt ingyenesek úgy hordták az állam asztagájához a búzát, hogy egy szekérrel oda, s egy

⁵⁷ Tempora mutantur et nos mutantur in illis. Változnak az idők, és vele változunk mi is. Mivel Papp Aurél csak a közmondás első felét idézi, ez a szövegösszefüggésben azt jelenti, hogy csak az idők változnak.

szekérrel maguknak vittek. Csak azt nem vették számba a nagy igyekezetben, hogy a ferma⁵⁸ búzatáblái lucernával voltak bévetve, s a lucernaszálak minden kévét elárultak, hogy honnan valók. Így jöttek reá a furfangra, s az eredmény az lett, hogy tömegesen fogták le az embereket a nagy munka idejének kellős közepén, s aztán elvették az emberek terményét, és még a fene tudja mennyi büntetésre ítélték őket. A fél falu szorongott, s várták a további intézkedéseket, s amikor végre arra szántam magam, hogy hazajövök s nem várok tovább. T. i. elindulásom előtt levelet kaptam Földessy Gyulától, melyben értesít, hogy Bölöni Gy. s ő, Földessy levelének kelte előtti napon, azaz múlt hó 30-án Romániába jött, s figyelmeztet, hogy Mindszentre is el fog jönni. Így kerültem én sok kinnal szerzett kölcsönpénzen augusztus 10-én Mindszentre, egyrészt, hogy elvégezzem a szükségeseket, s főleg, hogy ott találkozzam Bölönivel. Én ugyan elvégeztem a dolgaimat, de Bölöni bizony nem jött. Amikor aztán egy irtó nagy esőben végre csurom vizesen hazaértem, akkor mondja a feleségem, hogy időközben Gellért Sándor, a költő keresett, s arra kért, hogyha Bölöni visszajön Bucurestiből, ahova Móríc Zsiga íróleányával⁵⁹ együtt ment el, táviratozzak néki, mert beszélni akar vélem. Azóta is mindig várom Bölönit, s azóta sem tudok róla semmit.

Kínlódom itthon egyedül, s azt sem tudom, hogy mit csináljak meg előbb Érmindszenten. A leégett Ady-szülőház erősen omladozóban, s a még benne lakó Katicák bennem helyezték minden reményüket, hogy talán őszire csak ki tudom valahogy eszközölni, hogy akár a rajon, akár a tartomány kilakoltatja azt a családot onnan az új házból, akik a tüzesetnek okai voltak, de ez a megoldás sehogyan sem akar sikerülni. Minden tehetségemet és politikai kunsztjaimat felhasználtam arra, hogy ott, Érmindszenten e tekintetben valami rendet teremthessek, de a dolog ma mégannyira el van mérgecsítve, hogy nem tudtam elérni semmit ebben a dologban. Amikor szülőfalumba, Érkávásra elmentem, hogy a Sfat⁶⁰ elnökével beszéljek ebben a dologban, csúnyán nekem estek a Sfatbeliek, hogy miért zúdítottam reájuk azt a nagy szégyent, amit az *Előre* cikke tartalmazott. (A Gellért cikkéről van szó.) Csak úgy tudtam megmenekülni az agresszivitásuk alól, hogy Gellértre kentem minden felelősséget, hiszen ő írta a cikket, s nem én. De hát milyen a paraszt. Engem okoztak mindenért, s csak a második oda menetelemtkor tudtam annyira vinni a dolgot, hogy megegyeztem velük, a Sfatbeliekkel, hogy nekik is adok egy példányt a Leltárból, ami a végleges állapotot fogja lerögzíteni, de viszont a Sfat is ad egy delegáltat, aki jelen lesz a leltározásnál, s a leltárt majd alá is fogja írni. Mindezt azért tartottam fontosnak, mert így legalább – így gondolom én – elejét veszem annak, hogy ezután lopkodják s kölcsönözzék el az ottlévő s a múzeumnak szánt Ady-bútorokat, amelyek ma már az egyedüliek, amelyek Ady Endre emlékét megőrizhetik. Tudni kell ugyanis, hogy azok a bútorok, amiket 1937-ben Ady Lajosné a budapesti

⁵⁸ farm

⁵⁹ Móríc Virág (1909–1995) író, művészettörténetet tanult a budapesti, bécsi és berlini egyetemen. Apja írói hagyatékának gondozója. 1957-től rendszeresen jelentek meg riportjai, elbeszélései.

⁶⁰ Sfatul Popular – Városi tanács.

Nemzeti Múzeumnak elküldött, azok, amint Ady Lajosné nemrég megírta: mind-mind a legnagyobb értéket képviselik, de ezek csak az ágyat s egy zöld garnitúra bútort jelentenek, amelyek az Ady Endre érminszenti szobájában voltak. S Érmindszenten most azok a bútorok vannak meg, amelyeket Ady Lajosné annakidején nem tartott múzeumi értékűeknek, mert hiszen rozogák voltak, aztán nagyon is régiek, de viszont ezek a bútorok azok, amelyek Ady Endrét gyerekkorában körülvették. Ezek azok, amelyekért én a leltározást annyira fontosnak tartottam, az Ady Endre ágya, amelyben született, valószínűleg az, amit 1937-ben a Mari néni küldött el Zilahra a volt Wesselényi kollégiumnak ama bizonyos levelesládával egyetemben, amit Vincze Géza,⁶¹ a Nagy Sándor⁶² sógora leltározott, s akinek épp ma írok, hogy értesítsen ennek a levelesládának a tartalmáról, és a többi tárgyról is, amelyek Zilahra kerültek. Mert hát valami zavart itt is sejtek. A Wesselényi kollégium állami gimnázium lett, s ezzel együtt az iskola múzeumának a tárgyai is állami tulajdonba kerültek. Igen, állami tulajdonba, de kinek a kezelése alá kerültek? Ez az, ami engem nyugtalanít, s bár írtam már Zilahra, de onnan semmi választ nem kaptam. Íme, most jut eszembe, hogy azt tervezem, hogy az én javaslatomat (hogy múzeumot csináljon a két állam Érmindszenten) azért tárgyalja le először az írók szövetsége, mert azt szeretném, hogy az írók vigyék keresztül, hogy a létesítendő múzeum megalakítását az írók csinálják meg, és nem az állam valamelyik kultúrosztálya, mondjuk a nagybányai tartomány emberei, vagy mások, mert azok ehhez a dologhoz nem értenek.

Ha pénzem volna, már régen elmentem volna Nagybányára, hogy személyesen beszéljem meg a dolgot a tartomány embereivel. De hát mit csináljak, amikor ilyen nyavalyás helyzetbe kerültem. A múltkoriban is, egyszerre beállít hozzám egy nő, aki azt mondotta, hogy őt dr. Kissnek (?) hívják,⁶³ s hogy ő a nagybányai múzeumi ügyek vezetője. Valami doktornak a felesége, és műtörténeti doktorátusa van, amire nagyon büszke volt. Érmindszentről jött, ahova Gellért cikke hajtotta, s azért ment oda, hogy a leltárt megcsinálja. S elmondotta, hogy a Sfattal abban állapodott meg, hogy a Sfát majd megcsinálja a leltárt, s küld néki is egy példányt. S íme, az én legutóbbi érminszenti látogatásomkor a Sfattal abban kellett megegyeznem, hogy annak ellenében, ha ad Sfát-tagot, akkor én is adok a Sfatnak egy példányt a leltár-ból. Hát így mennek a dolgok.

⁶¹ Vincze Géza (1889–1964) református pap, Ady unokatestvére, mivel mindkettőjük apai nagyanyja Viski leány volt.

⁶² Nagy Sándor (1875–1940) a zilahi Wesselényi Kollégium matematika-fizika tanára. Ady érettségije után került az intézetbe s összebarátkozott az akkor ott ügyvéd-írnokoskodó Adyval. 1920-ban az Ady ellenes Nagy Károly kolozsvári ref. püspök fölfüggesztéssel fenyegette meg a költő kultuszának lelkes ápolásáért, amit a *Szilágyság* szerkesztőjeként tudott leginkább kiteljesíteni.

⁶³ Kovács Zoltánné, sz. Maderspach Viola (1920–2004) művészeti író, a budapesti Képzőművészeti Főiskolán Aba-Novák Vilmos tanítványa volt. 1953–1962 között a Nagybányai Tartományi Múzeum igazgatója, majd muzeológusa. Máramarosi műemlékekről, azok restaurálásáról és konzerválásuk módjáról jelentek meg írásai az *Utunkban*. A *Bányavédéki Fáklya* munkatársaként a nagybányai festőiskola történetét dolgozta föl.

Nincs itt kiben megbízzék az ember. Ha mi ketten nem vesszük kezünkbe a dolgot, akkor nem lesz a múzeumból és az újrakepítésből semmi.

En végtelenül örülök, hogy ez irányban már tapogatóznak Nálad. Énnékem sincs és nem volt soha más elgondolásom, minthogy a restaurálási és újrakepítési munkákat csakis Te, és csakis Te csináltathatod meg. Ezért gyűjtöm az adatokat, hogy milyen volt a kis szülőház eredeti állapota, ezért vettem fel minuciózus⁶⁴ részletességgel a kis ház és hozzátartozó melléképületeket, hogy Néked tegyek ezzel javaslatot, azaz annak a szent ügynek, amit Ady Endre emlékével szemben akarunk hűen szolgálni.

Újra lerögzítem tehát, hogy amit csináltam, azt nem azért csináltam, hogy valakik, akiknek semmi közük nincsen ehhez a dologhoz, hasznot s dicsőséget vámuljanak is belőlük, irányítsd tehát, s erre nagyon kérek, a dolgokat úgy, hogy a megbízatást biztosan megkapjad, s én mindenben segítségedre akarok lenni. Nagyon-nagyon kérek erre.

Úgy állnak a dolgaim, hogy amint szerét tehetem, sietve feldolgozom az Érmindszenten szerzetteket, s küldöm Hozzád az egész dosszár,⁶⁵ hogy az írószövegségben előadhassad elgondolásomat. Röviden, persze, ez nem fog megtörténni, mert mindent le kell fordíttatnom románra is, hiszen félek, hogyha nem tartom be az adminisztráció nyelvét, még képesek lesznek félretenni a dolgot. Természetesen magyarul is mellékelem még a román kormányos küldendőt, úgyis meg kell majd csinálnom. Hát ilyen és ehhez hasonlóak szaporítják a dolgot, s nem hiszem, hogy ezen az őszön meg tudom csinálni. Nem, mert nagyon sok időmet elrabolja az a körülmény is, hogy sokszor nincsen papírom, vagy a gépet nem tudom megkapni. No, és aztán valamit magamnak is kell dolgoznom, s a levelezésemet is el kell végezmem, főleg a budapestit, amit elhanyagolni azt jelentené, hogy aludni hagyom a dolgot.

Soha nem hittem volna, hogy ennyi babra-dolog lesz a következménye jóhiszemű szándékom megvalósításának. Nőnek a problémák, mint a fű tavasszal, s tán magam is szaporítom a dolgokat, de sokszor azt sem tudom, hogy mit kellene, hogyan kellene megcsinálnom valamit, hogy helyesebben csináljam. Így, egyedül nagyon nehéz mindig helyesen megítélni a dolgokat. Ha volna valakim, aki tanácsot tudna adni, akkor talán hamarabb meg tudnám csinálni az egészet, de így, a folytonos töprengéssel bizony sokszor el is telik az idő hiábavalóságokkal. És még jobban gondolkodásra késztet az, hogy az egész elképzelésemet állandóan megnagyobbítja egy-egy gondolatom, hogy jó volna olyan rajzot is csinálni, ami megmutatná az egész Ady-porta komplexum képét, abban a formában, amint én azt elgondolom. T. i. a telek (mert három telek van ott egymás mellett) közepén egy szobor-tervvel, s mögötte egy nagy, fából megszerkesztett nyitott fedéllel, ami azt a célt szolgálná, hogy eső ellen megvédje a gyűlések népét, amikor nagyobb gyülekezet részére tartanának ünnepélyes gyűlést az írók vagy más egyesületek. Mondom, nem olyan egyszerű az egész dolog, s mert nagyon szeretném, hogy szép és jó megoldást ajánljak, nem merek hamar előrukkolni véle. Állandó munkám ez, s talán sikerül valamiképp rövidebb idő alatt előteremteni a kész ügyet.

⁶⁴ minuciózus – aprólékosan gondos, túlzó pontosság

⁶⁵ dossziét

Hogy a minisztériumbeliek hogyan foglalkoznak az egész ügygel, azt el tudom képzelni. Ők az egyszerű restaurálásra szorítkoznak, s azzal, hogy ott múzeumot teremtsenek, nem is gondolnak. Pedig ez lenne igazi megoldása az egésznek, mert az egyszerű restaurált ház nem fogja vonzani a tömegeket. Nem bizony, hiszen jól látjuk azt a Petőfi és az Arany szülőházainál is. Most arról kaptam hírt, hogy Nagy-károlyt vagy Petőfi vagy Ady városnak fogják átnevezni. Én illetékes helyen már szóvá tettem, hogy inkább Ady város legyen Nagykaroly, mert sokkal több kapcsolata volt ezzel a várossal Adynak, mint Petőfinek. Elfogadják-e ezt az én indoklásomat vagy sem, nem tudom.

No, és voltam Sződemeteren is. Hát a Kölcsey szülőházát bizony lerombolták, s helyébe egy kultúrházat építettek. Nem mertem sokat érdeklődni a ház ügye felől, mert az érminszeinti Ady ház már úgyszólván a rovásomon van. Talán el kellene oda is menni valakinek, s írni kellene róla, mert így elhagyni, vétek, nagy vétek.

Hiszen, ha módomban volna mindent megnézni, s ha a szavamnak súlya volna, ami nincsen, talán többet is lehetne csinálni, mint amit most elértem. De hát, Te jó Isten, vajon lesz-e egyáltalán ebből az Ady-dologból is valami? Egyre inkább vénülök, s mi, akik még szívvel gondolkozunk, olyan hamar kieshetünk az aktívak sorából. Most 30-án fogom betölteni a 75. évemet, s ki tudja, hogy elérem-e a következőt: A sok nélkülözés most nyomot hagy rajtam, nem úgy, mint diákkoromban, amikor hét számra csak azoknak a zsemlyéknek a héját ettem, amit otthagytak a kollégák az állványuk deszkáján. Nap mint nap mind gyengébbnek érzem magam én is, s ez a hányavettség, amit levelem elején fitogtattam, hidd el Kedves Károly testvérem, hogy nagyon szeretném, ha Te is sokáig élhetnél, s vélem együtt még sokat csinálhatnál. Mert az eszi a lelkeket, az a szomorú érzésem, hogy eddigi életemben nem csináltam semmit. Alig sikerült valami, s az is csak olyanformán, hogy éppen na. Jól mondja azt Ady, hogy meghalunk anélkül, hogy megtudnánk, mit s hogyan kellett volna megcsinálnunk.

Drága Testvérem, kibeszéltem magam Véled, s ez jól esett a lelkemnek. Most, hogy kimáskálta magad a Havasokon, remélem, hogy hamarabb fogsz válaszolni. Ne várass, mert drága az időnk. Ha valami történik, én majd válasz nélkül is írni fogok, de azért Te se várd ezt a sok-sok írást, amit legutóbb is Reád zúdítottam. Írj, s könnyíts Te is a lelkeden.

Mindannyitokat sok-sok szeretettel üdvözölünk mindannyian, s Téged igaz testvéri szeretettel ölel csókol:

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. szeptember 18.⁶⁶

Több mint egy hónapja, hogy sehonnan sem kaptam gépet, hogy írhassek. Aztán papírom nem volt, szóval küzdök a semmisincsenekkel. Elkecserelem nekifogtam, s megrajzoltam azt a képet, amit én elképzelek az Ady-porták teljes újra rende-

⁶⁶ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levélen: Szatmárnémeti, 1954. IX. 18.

zéséről, azaz hogyan képzelem el ezen műemléknek az Ady Endre szellemének a terjesztésére felhasználni. Még szobrot is állítottam a két nép békés megértésének a propagálására, hogy minden az Ady szellemében legyen ott, ahol Ő ezen dolgokról gyötrődött. Sajnos, a nép nem így látja a dolgokat. Amikor legutóbb, augusztus 10 és 19-dike között ott voltam, azt hiszem, már megírtam, hogy majdnem megverték, mert a Gellért cikke felemlítette, hogy ellopják az Ady műemlékek javát. Azt is megírtam, úgy emlékszem, hogy Bölönit hiába vártam, addig, amíg én ott voltam, nem jött Érmindszentre, csak eljövetelem után egy pár napra. Aztán vártam ide Szatmárra, de ide sem jött el.

Nagyon elkéstem ezzel az Ady-dologgal, Drága Testvér. De mit csináljak, amikor a mindennapiakkal olyan keserves küzdelmet kell folytatnom. Nem is jó róluk beszélni. Jön a tél, s se fa, se liszt, se ruha. S ez az állapot hajszol a legádázabb ütemű munkába. Most már holnaptól a leltárakat gépelem, s ha a sors úgy hozza, hogy nem viszik el a gépet, akkor talán a jövő héten küldöm Hozzád az egész paksamétát, hogy az írószövetségnek benyújthasd letárgyalni s tovább küldeni. Mindent előkészítettem, amire szükséged lenne a költségvetés megszerkesztéséhez. Ha netán az egységárák iránt érdeklődnél, azokról is tudok némi felvilágosítást adni, csak írd meg, hogy mit akarsz. Mert remélem, hogy a munkát Te fogod levezetni. De hogy mikor, azt a Jóisten tudja, mert itt az ősz, s itt a tél nemsokára. De hát mit tehettem, amikor semmi felett nem rendelkezem. A bucuresti írószövetség küldött 500 lejt arra, hogy Érmindszentre kiszálljak, amit akkor kaptam Gellért Sándor útján, amikor már kölcsönpénzből megtettem az utat. Ebből aztán kifizettem a tartozást, adtam Gellértnek is száz lejt, mert nem volt miből kenyeret vegyen, s így most még azt is meg tudom csinálni, hogy ezt a fényképet el tudom küldeni. De aztán vége Vig Andrásnak, mert már ennek a rajznak a fényképeinek a csináltatásával adós maradtam. De nem bánok semmit, csak már egyszer készen legyek s elküldhessem, mert már sem éjjel, sem nappal nincsen nyugtom miatta.

Sok bajom volt a leégett ház lakójával, szegény Mari néni volt gondozójával, mert télire nincsen hova meghúzódnia. S eső csurog a leégett házba, s sehogy sem tudtam meggyőzni az okos vezetőséget, sem a rajonnál, sem a Reguineánál,⁶⁷ hogy költöztessék ki a kúriából azt, aki a tüzet okozta, s helyébe tegyék Katicáékat, s most itt a tél nemsokára. Ez okozta leginkább a késedelmeskedésemet. Hol ide, hol oda kellett írnom, aztán hol ez, hol amaz nem volt. Haj, haj, sok a baj, és kevés a vaj, sok a tenyér, kevés a kenyér. Akkurátusan úgy vagyok, amint Attila költő barátunk mondotta: hosszú az Úristen, rövid a szalonna. S mégis csinálni kell mindent, mert benne vagyunk az öt éves munkatervben.

Nyugdíjamról semmi, de ezt nem azért írom, mert érdekelne valami. Amint már írtam is, az ilyenféle dolgokat: temettem. Egyébként dolgozom, pingálok, s sietek valamit csinálni, addig is, amíg be nem fagy minden lehetőségem. Az egészséggel, hála a Mindenhatónak: jól vagyok. Reggeltől késő estig dolgozom, s nem fáradok. Keveset eszem, s keveset alszom, mert éjszakánként szoktam olvasni, hiszen napköz-

⁶⁷ járás, illetve tartomány

ben erre nincsen időm. A családom is megvan úgy, ahogy én. Sírjon az, aki ezt az állapotot előidézte.

Szeretettel küldöm Néked ezt a rajzot, amit majd a felterjesztéshez is mellékelni fogom. Ha ráérsz és kedved lesz, kérlek, írd egy-két szót. Egész családom üdvözlí a tiedet, feleségem k. feleségedet csókolja, s Téged külön üdvözlí. Én pedig testvéreileg öllelek:

Mellékelve egy fénykép

Az eredeti rajzot a bucaresti írószövetségnek küldtem az 500 lejért.

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. szeptember 20.⁶⁸

Kedves Károly Testvérem!

Még fel sem ocsúdhattál előbbi küldeményem okozta elszörnyedésedből – így képzelem én s máris újabbal nyugtalanítom jószágos lelkedet. Hét hónapi fáradozásom, sok-sok gyötrődésem és utánajárásom eredményét küldöm itt, ezekben a paksamétákban. Nem úgy készültek el, amint én elgondoltam, ezt is hozzáteszem. Nem, mert, ha más körülmények között vagyok, s lett volna időm, hogy mindent inkább megfelelőbben írjak és rajzoljak meg, akkor másképp néz ki ez az iratcsomó. De hát: körző, rajzszerszámok, tus és ceruza nélkül, illetve mindezt kölcsönvettekkel megcsinálni, ezt sem merné megcsinálni mindenki. Engem azonban vezetett a szeretet, az Ady Endre iránti igaz ragaszkodásom s a szelleme iránti mélységes hódolatom s csodálatom. S most, hogy utána vagyok mindennek, szorongva várom a fejleményeket, amelyek már nem éntőlem és amelyek már nem az én szeretetemmel fognak eredményt szülni s megszületni. Ez a félsz magyarázza meg Néked ezt a lépésemet is, hogy Hozzád küldöm az egész paksamétát. Tudatalattiságom diktálta ezt, mert így azt a hitet táplálja bennem ez a cselekedetem, hogyha Néked küldöm először, és Te áttanulmányozod az egészet jó alaposan, akkor még mindig meglesz a lehetőség, hogy a Te kritikád visszatartsa még ezt az egész ügyet, hogy hibásan ne kerüljön a magasabb fórum elé. Hát ezért küldöttem el Néked a dolgokat, hogy a Te szellemi rostádon essék ez a szándékom, s szándékom papírra vetett munkája, s ha nem marad a rostádban semmi belőle, akkor egye meg a fene az egészet. Elvégre hét hónap nem a világ. Szolgáltam én már éveken át kényszerkatonasági munkával a gonoszságokat, s szolgáltam igen sokszor becsületes munkámmal a tolvajokat is, miért ne szolgáljam most, éppen most, amikor a legjobban van csordultig keserűséggel az életem – éppen Ady Endre emlékéért?

Megerősödve lelkemben, nem fog semmi emóciót okozni az sem – bennem nem – ha netalán rosszul fogtam fel ezt az egész Ady-ügyet. S épp ezért nagyon kérlek, hogy teljes szigorral ítélj meg azt, amiket csináltam a legtisztább jószándékkal.

Az írásoknak nagy vétükük az, hogy nem mindegyik van románul megírva. De ha ezt is megcsináltam volna, akkor talán még egy hónapot kellett volna késlekednem.

⁶⁸ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levélen: Szatmárnémeti, 1954. IX. 20.

És mert már éget a vágy, hogy valamit a magam dolgaiból is elvégezzek, nem bírtam tovább várni ezzel a dologgal. S ha netán ez ok volna arra, hogy az írásaimat ne lehessen feljebb küldeni, akkor nagyon kérek, add át kérésemet az írószövetségnek, hogy legyenek szívesek, és fordítsák le a magyar szövegeket, s mellékeljék a fordításokat a megfelelő magyar szövegekhez. Hiszen, ha énnékem gépem volna, és ha nem volna a nyakamon annyi anyagiak miatti baj és nehézségem, akkor nem kérnék én senkitől semmi segítséget. Mai helyzetemben azonban kényszerítve vagyok erre, s azt remélem, be fogják látni az írók, akiknek tudtom szerint – néha-néha van szívük is (ha nem is mindegyiknek).

Magyarországba is egyidejűleg küldtem el az iratokat, és pedig Földessy Gyula címére, ugyanezekkel a kérésekkel, és pedig, hogy ő maga kritizálja meg a dolgot, s aztán adja át az írószövetségnek, hogy majd az véleményezve nyújtsa át a miniszternek.

A román Memoriumomban Téged jelöltelek meg az egész Ady-ügy építkezési részének a végrehajtójául. Ne haragudj, hogy magamtól döntöttem ebben a kérdésben, de csak Benned látom a biztosítékát annak, hogy ha végrehajtásra kerülne a dolog, ne jusson az az ügy a hivatalnok „iparos mérnökök” kezére, mert akkor megette a fene. Magam is szívesen állnék az ügy szolgálatában, de amit Néked kell megcsinálni, az a Te mesterségedhez tartozik, és nem az enyémhez. Én szívesen el is megyek Érmindszentre, főleg, ha Te is ott leszel. Aztán szívesen veszek részt a múzeum elrendezésében is, de az építkezést csak Te csinálhatod meg.

Írjál majd, Kedves Károlyom. Én most felszabadulva ettől a teheről, nekifogok a pingálásnak, mert nagyon elfáradtam a dolgaimmel.

Üdvözlök mindenkit, a tiedet, s ugyanezt üzeni a feleségem is. Én pedig igaz szeretettel ölellek s csókollak:

Kós Károly – Papp Aurélnak, 1954. október 8.⁶⁹

Kedves jó Aurél testvérem!

Akár elhiszed, akár nem, mégis igaz, hogy cca. 2 héttel ezelőtt kapott leveledben megígért mellékletet (rajzokat, leltárt stb.)⁷⁰ csak tegnap, f. hó 7-én kaptam meg. Ezért nem kaptál tőlem választ már előbb leveledre sem. Most azonban – ha röviden, de válaszolok.

Tehát: átnéztem és elolvastam mindent gondosan, és azután gondolkoztam: hogyan és mit csináljak, hogy végre megmozduljon ez a megrekedtnék látszó ügy, amelyről a nyáron, amikor Bölöniék itt jártak, azt hittem már, hogy végre megindult, és menni fog céljáig. Akkor ugyanis, közvetlenül az ő Kolozsvárra jövetelük előtt itt

⁶⁹ Kézírás. Keltezés: a levélen: Kolozsvár, 1954. okt. 8.

⁷⁰ Az említett, Kósnak küldött mellékletekből egyedül az 1954. szeptember 25-diki bélyegzővel ellátott, 12 tételt tartalmazó Nota – Inventar másolata maradt meg Papp Aurél levelezésében. Ezért ezt a levél után közöljük.

járt a Néprajzi Múzeumban éppen a „Comisiei Științifice a Muzeelor și Monumentelor Istorice și Artistice”⁷¹ egy inspektora, és ott a fiamnak mondta, hogy az Ady-ház ügye rendben van annyiban, hogy Nagybányai Tartományi Múzeum igazgatója meg van bízva az épület rendbehozásával és a többi dologgal, költséget is kap erre a célra, és ő említette meg, hogy engem akarnának felkérni, hogy a helyreállítást szakszerűen irányítsam.

Viszont most már itt az ősz, és éppen leveled is bizonyítja, hogy nem történt semmi. Ha történt volna, valószínűleg tudnád, vagy esetleg én hallottam volna róla valamit.

Egyszóval: gondolkoztam, hogy s mint csináljam, és azt gondolom, legokosabb, ha én magam is írásban kérem e tárgyban az Írószövetség plenumának, ill. vezetőségének összehívását, amelyben javasolnám, hogy az Írószövetségi fiók ugyancsak írásban, mint felelős közösségi fiók nyomatékosan és indokolva javasolja az Írószövetség Központjának az erélyes közbelépést az illetékeseknél, nehogy ebből az ügyből jóvátehetetlen botrány legyen. Mert meggyőződésem, hogy itt nem az anyagi áldozaton múlik a dolog, hiszen az igazán nem nagy, hanem a hanyagságon, nemtörődömségen, azon, hogy ma a legtöbb ember a maga kicsi pecsenyéjét akarná kikaparni a javainkból, és embertársi és társadalmi, illetve nemzeti és szellemi építésért nem igen vállal munkát, fáradságot. Csak kapni akar, adni semmit.

Szerencsétlen, barbár dolog ez, de ezerszer sem tudok már csodálkozni, mert az élet nehéz és bizonytalan, az emberek mára-holnapra élnek, tehát csak ezzel törődnek. Szegények...

Talán külön elmegyek az *Utunk* szerkesztőségébe is, beszélek a fiúkkal, akiket mind ösmerek jól – zőmmel, megbeszélem velük is: mit tehetünk, hogy bizonyos mértékben közvéleményt teremtsünk, ha ugyan lehet ma ilyen ügyben.

Egyszóval: amit én, rokkant vén ember megtehetek, megteszem, bizony mondom, mert hidd el, hogy ezt komoly és el nem hanyagolható kötelességemnek tartom, és vállalom. S most jut eszembe, meglátogattatom az Írókkal az Építész Szövetség itteni fiókját is: a műemlékek, történelmi emlékek gondja az építészeké is kell legyen.

És megpróbálom, hogy megfelelő utat kapjon a probléma a Pártban is. Hiszen a Pártnak nem lehet közömbös az Ady-szülőház sorsa. S a Pártnak különösen nagy szégyene lenne, ha éppen az Ady-ház pusztulna el – egyszerű bürokratikus hanyagság okából.

No, ezt mind kitaláltam, és most reászánok néhány napot, hogy ezeket az elgondolásaimat valahogy – minél jobban –, megvalósítsam. Azután majd referálok arról, amit végeztem.

Addig is kívánok türelmet és egészséget mindnyájatoknak, a feleséged részére is. Szeretettel ölel

Kós Károly

⁷¹ Múzeumok, Történelmi és Művészeti Műemlékek Tudományos Bizottsága.

Melléklet

NOTA - INVENTAR

cu obiectele din scrisoare deschisa, cu valoare destinata: Tovarisului Carol KÓS, architect-scriitor, CLUJ, Str. Republicii Nr. 10. Destinator: Papp Aurél, pictor-sculptor, Satu-Mare, Str. Jdanov Nr. 11.

ADICA, Lei - Unamie 1.000

Nr. crt.	Nr. obiect	DENUMIREA OBIECTELOR	Val.L.
1.	a.	Adresa catre Uniunea scriitorilor, Cluj-in limba romana	-
2.	b.	Adresa centre Uniunea scriitorilor, Cluj-in limba maghiara	50
3.	c.	Memoriu catre Comisiunea Stiintifica de pe 1. Acad. R. P. R.	50
4.	I.	Plan de situatie a caselor Fam. Ady, desen tehnic	150
5.	II.	Casa natala a poetului Andrei ADY, fotografie	100
6.	II/a.	Casa nat. arsa a poetului ADY ...dersen...cu descriere	200
7.	III.	Casa parintilor alui A. Ady, cu descriere, fotografie	100
8.	IV.	Inv. obiec. din prop. sot. Szabó Ad. Katerina Kovács	50
9.	IV/a.	Inv. vaduvei Lud. Ady, despre obiectelor din prop ei, cu anex.	100
10.	V.	Declaratia alui sot. lui Szabó Ad.n. Kat. Kovács	50
11.	V/a.	Declaratia vad. Lud. Ady	50
12.	VI.	Fotografie despre desen, cum sa se reedifica casele Fam. ADY	100

Papp Aurél
vetrificat

semnatura
[Papp Aurél aláírása autográf, a másik aláírás olvashatatlan. Körbélyegző: Satu-Mara 25 SEP 54]

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. október 14.⁷²

Drága Jó Károly Testvérem!

Nem titkolom, hogy vártam a leveledet, s természetesen a véleményedet főképpen. Hiszen attól vártam készségedet is arra a munkára, amelyet másra rábízni nem gondolhattam. Látni azt a készséget, amit lelked teljes szeretetével vettél terbe, minden aggodalmamat eltüntette, amit szerény teljesítményemmel szemben eddig - titkon - magammal szemben tápláltam. Hiszen, bár amint írod is, s amint valójában van is, az egész dolog nem nagy, és sok költséget sem igényel, csak egy kevés szívet és lelket, amit ma mindenkinek éreznie kellene Ady Endre iránt. Hej, de sokszor gondoltam én ezekre a körülményekre, azaz valóságokra, de nem hagyott békén az

⁷² Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül; befejezetlen. Keltezés: a levélen: Szatmárnémeti, 1954. X. 14.

a ragaszkodásom az igazsághoz, amely szegény Adyt is vezette minden írásában. Nem érdemekért és elismerésekért csináltam mindezt, hanem a megértésért. Azért, hogy végre értsék meg Adyt, s véle a magunkfajtabélieket, mert semmi „izmus” nem lesz képes soha arra, amire a mi szeretettel való akarásunk elérni akar, csak a mi, azaz az Ady-féle egymást-megértés lesz a valóságos béke útja. Hát ez az, ami engem ösztökélt, s ez rugója minden szándékomnak.

Boldoggá tesz a Te megértésed, amire mindig számítottam. A munka folyamán, jaj, de sokszor jutott eszembe az, amiket most írtál. Hát erre számítottam én is akkor, amikor jó előre segítségeket kerestem, a Tiedet és Földessy Gyuláét. Boldogságom fele már bekövetkezett, s most várom a másik részét, a Földessytől reméltet. A posta sok mindent késleltet, épp úgy, mint az a sok levelezésem is, amely megakadályozott abban, hogy még a nyár folyamán terjeszthessem elő ezt a dolgot. Sajnos, szél ellen én sem tudok pisálni, még az én rendkívüli erőszakos természetemmel sem.

Pedig a dolgoknak sehogyan sem használt az én késésem. Nem, mert amit Kovács Katica, a szegény Mari néni volt gondozója már azóta elmondott, az, amiket Te hallottál attól a múzeumi mókustól, tényleg meg akarják, vagy talán már csinálják is a ház leégett tetejét. De ha így volna, sem volna baj, hiszen annak a háznak a befedése legfeljebb megmenti Kovács Katicáékat az esetleges szörnyű téltől, s a fedél anyagát majd újra fel lehet esetleg használni. Szóval, az nem volna akadálya az én tervem teljes valóságban való kivitelezésnek. Pedig én ezt is jó előre láttam, amikor például azt írtam az *Utunk*-nak, hogy akadályozza meg azt, hogy Nagy István sürgesse a Minisztériumokat. Emlékszel erre, ugye? Nos, én akkor az ilyen avatatlan beleavatkozások ellen akartam tiltakozni, s lám ez is bekövetkezett.

Ott ehetné a fene az egész dolgot, ha nem Adyról volna szó, és nem azokról, amiket itt fentebb írtam. Hiszen lám, szegény Kölcsey házát is lerombolták, azzal a jóhiszemmel, hogy az ő emlékére kultúrházat építsenek, amely kultúrházba majd csak azért járhasson a fiatalság, hogy Pista összefogdoshassa a Kati emléit, s János megfogdoshassa a Rózsika szőrösét. Mert jól láttam mindezt ott Érminszenten, ahová az Ady-házból vitték el a lámpát, szekrényt, s ahova bizony-bizony csak ilyen célokért jár el a dédelgetett ifjúság. Hiszen a fiatalság soha, de sohasem volt képes arra, hogy kollektíve fejleszthesse szellemét, mert a kollektív élet csak élesztője a fogdosni akarásnak. Szellemet fejleszteni sem a paraszt, sem az entellektüel nem tud, csak önmagában, és a csendben, ami mindent, mindent, még a szellemet is – termékenyíti. A két esetben csak az az igaz, hogy az entellektüeleknél megvan a képesség egyedül is kiképezni önmagát, míg a parasztnál ez csak úgy lehetséges, ha valaki irányítja. De hol van az irányítás a falusi kultúrházakban? Hol? A szoknyák alatt és a nadrágokban. Ezekről a helyekről azonban, amint én tudom, sohasem került ki okos szó, okos cselekedet.

Nagyon eltértem a tárgytól, sőt az illetlenségig is eljutottam, de azt ne énnékem, hanem a kultúrháznak tulajdonítsd.

Kós Károly – Papp Aurélnak, 1954. október 24.⁷³

Kedves Aurél Testvérem!

Most küldöm el ígéretem szerint az Írószövetség fiókjához intézett beadványomat, amellyel együtt adtam át a Te leveledet és mellékleteidet is. Mint látod, ez még okt. hó 13-án megtörtént, de akkor még nem írhattam Neked erről, mert szóbelileg is akartam beszélni Nagy Istvánnal,⁷⁴ ami csak okt. 16-án este a színházban történt meg, ahol végre megcsíphettem. Azután meg el kellett utaznom, mert a Kalotaszegi egyházmegye főgondnoka is lévén, Tanácsülésre és közgyűlésre kellett elmennem Bhunyadra, onnan meg 3 ekléziába, ahol recsegett-ropogott az egyházunk, hogy azt valahogy rendbehozzam az esperessel együtt. Tegnap (szombaton) este érkeztem haza, és most íme, írok. Közben kaptam meg legutóbbi leveledet beadványokkal. Erről még nem referálhatok, mert Bandi fiammal nem találkoztam, hogy megkérdezzem tőle, van-e innen pályázó a szoborra. De ma este találkozom vele valószínűleg. Ő, tudom, nem pályázik, t. i. megvannak a tanulságai ilyen pályázatokkal kapcsolatban.

Visszatérve: Nagy Istvánnal való beszélgetésem nagyon elkedvetlenített: nincsen nagy hajlandósága, hogy exponálja magát és a fiókot ebben a dologban. Én megmondtam neki a magamét, s aztán a lelkiismeretére apelláltam. Viszont jó volna tudnom, hogy legalább az öreg Ady-házat restaurálták-e, vagy télire úgy maradt, ahogy volt? Mert ez a fő; a többi, ha vár is, majd csak lesz valami. Mert ami van, az szégyene az R. P. R.-nek.

De éppen művészeti vonalon, annyi ilyen szégyenteljes tény van már, hogy úgy látszik, mintha eggyel több vagy kevesebb már nem is számítana. Hiszen legszebb építészeti emlékeink pusztulnak el a szemünk előtt, sőt pusztítják őket a hatóság személtára az istenadta nép. Sőt, maguk a hatóságok is. És nincsen ma fórum, mely ezt megakadályozza!

No, de most sietek postára adni ezt a levelet, melyet hirtelen vetettem papírra és most kapott új leveledre majd választ adok, talán már holnap.

Szeretettel ölel öreg tagtársad

Kós Károly

A levél melléklete:

A Román Népköztársaság Írószövetsége Kolozsvári fiókja vezetőségének⁷⁵

Alulírott, az Írószövetség r. tagja tisztelettel kérem az írószövetségi fiók vezetőségét,

⁷³ Kézírás. Keltezés: a levélen: Kolozsvár, 1954. okt. 24.

⁷⁴ Nagy István (1904–1977) író, publicista. A *Világosság* (1944–1945), az *Igazság* (1945–1947) szerkesztője, az *Utunk* igazgatója (1956–1957). Nemzetgyűlési képviselő, a Bolyai Tudományegyetem tanára, rektora (1958–1952), akadémikus, a Román Írószövetség vezetőségi tagja.

⁷⁵ Gépelt másodpéldány. Keltezés: a levélen: Kolozsvár, 1954. október hó 13.

hogy lehetőleg rövid időn belül vezetőségi ülést összehívni szíveskedjék, melynek egyetlen tárgya volna:

1. Az érmindszenti (Mencentiu, rei. Carei,⁷⁶ reg. Baia.Mare⁷⁷) Ady-hagyaték kulturális és politikai jelentőségének megállapítása.

2. A hagyaték mai állapotának tudomásulvétele.

3. A hagyatékot képező telek, épületek, egykori berendezési és használati tárgyak eredeti állapotban való megtartása, restaurálása és jövődőlbeli gondozása tekintetében való írószövetségi állásfoglalás.

4. Az állásfoglalás alapján írószövetségünk kolozsvári fiókjának e tárgyban és a fenti cél érdekében való további cselekvő, s a lehetőségei szerinti minél erőteljesebb és célravezetőbb akciója módjának, formájának és munkaterületének a megállapítása és késedelem nélkül való beindítása.

Kérésem indokait – anélkül, hogy újat mondanék, csupán emlékeztetőül – az alábbiakban foglalom össze:

Ady Endre nemcsak a magyar irodalomnak, Petőfi óta, legragyogóbb lírikus csillaga, és ma már a világirodalomnak is egyik elismert klasszikusa, hanem az egykor elnyomott és nyomorgó dolgozó népek immár győzelmes forradalmát előre látó és előkészítő (és ugyancsak Petőfi óta első) legbátrabb és legnagyobb költő-prófétája.

Ez az Ady Endre született meg 1877-ben az érmindszenti Ady-portán, az öregebbik, kicsi, nádfedeles, gólyafészkes házacskaiban. Erről a portáról indult el az életbe, dicsőséges és kálváriás útján a gyermek. És később ide, a szülői fészekbe – de már az újabbik, urasabb házba, a „kúriába” – tért meg a messze nagyvilágból is mindig-mindig, a kóborlásokban megfáradt költő megpihenni, a vajúdó idők irgalmatlan tusakodásaiban véres sebeket vett harcos ember meggyógyulni, és új tusakodásokra új erőket gyűjteni.

Ady Endre szellemi hagyatéka: írásai – mindenkié, magyaroké és mind a többi népeké, akiknek nyelvére lefordították és le fogják fordítani műveit bizonyára. De tárgyi hagyatéka: az Erdélyszéli, Szilágysági szegényes szülői otthon, a szalmafedeles, vályogfalú házzal, melyben megszületett, az udvar az istállóval, sütőházzal, gémeskúttal, fákkal, kerttel, ahol a gyermek felnevelkedett, a „kúria”, melynek fedele alatt haza-haza jőve megzaklatott lelke mindig meg tudott nyugodni, az öreg, egykori bútorok, amelyek életében itt körülvették, minden tárgy, melyet szeme látott, és keze tapintott, ez mind-mind a miénk ma, senki másé az a hagyaték, mely örökségül maradt az ő népére: reánk.

Drága örökség, minden aranyánál értékesebb nekünk, de súlyos és elháríthatatlan kötelesség is járul hozzá: ennek a hagyatékunk, népünk örökségének a megőrzése és gondozása, népünk számára.

Népi Köztársaságunknak megvannak a lehetőségei és megvan az akarata, berendezkedése és intézményei is, hogy népünk kulturális értékeit ne csak megőrizze, de ápolja, erősítse, restaurálja is. Mégis megtörténhetett, hogy a tavaly ősszel a telken

⁷⁶ Érmindszent, Nagykárolyi járás.

⁷⁷ Nagybánya

lakók gondatlanságából és hanyagságából kigyúlt az Ady-porta sütőháza, a szél átfújta a szikrákat a költő szülőházára, mire a náddal fedett épület leégett.

A baj tehát megtörtént, és oka mindenesetre az volt, hogy az Ady Endre hagyatékára való hatósági gondoskodás – enyhén szólva –, nem volt kielégítő.

A szoros értelemben vett, rideg anyagi kár nem nagy. A helyreállítás, restaurálás munkája inkább gondos szakértelmet, mint nagyobb anyagi kiadást igényel. Tudtommal a restaurálás költségeit a kormányzatunk készséggel vállalta is. Mégis, közben elmúlt egy hosszú esztendő, ismét itt a tél, és a ház ma sincsen helyreállítva. De fedéltelen, és szalmával, gazzal ideiglenesen s jól-rosszul letakart vályogfalai áznak és mállanak, a még álló kéményt egy erősebb szél ledöntheti, s ami ingóságot, bűrtort, miegymást a jó szomszédok már a tűz alkalmával el nem hordoztak, azt most is tovább lopkodhatják, mert a kellő őrizetről senki sem gondoskodik.

Nem keresem az okát e nyilvánvaló hanyagságnak, mely népünknek – pusztulása esetén pótolhatatlan – kultúrvagyonával ilyen könnyelmű nemtörődömséggel sáfárokodik. Nincsen jogom kutatni, ki vagy mi az oka annak, hogy a máj napig nem történt meg a leégett ház restaurálása és a széjjelhordott és esetleg még visszaszereshető ingóságok összeszedése. Bizonyos csak az, hogy az Ady-ház körül eleitől kezdve baj van, hogy ez a baj jó részben a hatóságok terhére írható, és hogy a jóvátétel elhanyagolásáért is elsősorban ők a felelősek.

Valljuk be azonban azt is, hogy e tekintetben a felelősségnek súlyosabbik része: mert az erkölcsi része (magamat sem véve ki) minket terhel. Minket: írókat, akik, valljuk be ezt is őszintén, tíz esztendő óta, még talán véletlenül sem gondoltunk Ady Endre drága hagyatékának, az érmindszenti Ady-portának sorsával. (Mint ahogy ugyancsak nem törődtünk azzal – s legtöbbünk nem is tudott róla –, hogy Kölcsey Ferenc szülőházát a „kultúra érdekében” lerombolták, mivel – úgy látszik, nem volt más hely a községben, melyre – kultúrházat építhettek volna.) Mert, ha gondoltunk volna rá, ha törődtünk volna vele úgy, ahogy azt Ady Endre halhatatlan szelleme tőlünk méltán elvárhatta volna, ha szemünk tíz esztendő óta, időnként bár, – mondjuk: születése és halála évfordulói alkalmával – rajta lett volna az érmindszenti Ady-portán, akkor lehet, hogy nem történhetett volna meg, hogy gondatlanság miatt ég le a költő szülőháza. De ha ez meg is történt volna, egészen bizonyos, hogy azóta, egy hosszú esztendő folyamán fel is épült volna újra.

De azt hiszem, ha megkérdezném írótestvéreimtől – magamat is beleértve –, hogy tíz esztendő óta hányan és hányszor zárandokoltunk el Ady Endre szülőházához – bár arrafelé utunkban, egyszerű kirándulásképpen –, bizonyára szomorú, tagadó feleletet kapnék. Pedig közben voltak a költő születésének és halálának kerek számú évfordulói is (1952-ben születésének 75-ik, ebben az esztendőben halálának 35-ik évfordulója).

Véleményem szerint népi kormányunk jóvoltából ma békességben, biztonságban és gond nélkül élő és dolgozó írónemzedékünk közös és oszthatatlan becsület ügye most már az Ady Endre szülőházának helyreállításáról, széthordott berendezésének és emléktárgyainak összeszedéséről, megőrzéséről és a rendbe tett érmindszenti Ady-porta érinthetetlen biztonságáról való gondoskodás gyors és teljes végrehajtásának

sürgős kieszközlése és ellenőrzése. Ha vállalja ezt, csak természetes kötelességét teljesíti, ha nem vállalja, úgy nemcsak Ady Endre emlékével szembeni háládatlanság vádjában marasztaltatik el, de hűtelen sáfárja Népi Köztársaságunknak is, mely az irodalom termőföldjének becsületes művelésén, gondozásán és védelmén kívül, az írói becsület megőrzését is írószövetségünkre bízta.

Hiszem, hogy Írószövetségünk jóvá fogja tenni eddig való mulasztásainkat, és vállalni fogja a maga köteles részét a leégett Ady-ház sürgős restaurálásának és az Ady-hagyaték épségben megtarthatásának biztosítása érdekében. A magam részéről bűnbánó örömmel és a költő emlékének alázatos tiszteletével ajánlom fel a restaurálás céljából szükséges építészeti tudásomat és végrehajtásával kapcsolatos munkámat. Hálával köszönném meg annak igénybevételét most is, mint ahogy hálás szívvel köszönöm sorsomnak, hogy alkalmam volt annak idején munkámmal vennem részt az erdélyi íróknak és újságíróknak abban a kegyeletes akciójában, melynek eredménye lett a költő halálának ötödik évfordulója alkalmával Érmindszenten tartott gyászünneppel kapcsolatosan emléktáblájának elhelyezése az Ady-házon. Szaktudásomnál és munkámnál többet és mást én most sem adhatok.

Jelen beadványom, illetve benne foglalt kérésem valójában nem más, mint Ady Endre gyermekkori barátjának (a szomszéd falusi egykori román pap fiának, Papp Aurél szatmári festőművész barátomnak) felszólítására, az ő Írószövetségünk fiókjához intézett kérésének kiegészítő támogatása. (Papp Aurélnak Írószövetségünk fiókjához intézett levele és a „Comisiei Științifice a Muzeelor și Monumentelor Istorice și Artistice”-hez intézett beadványa a mellékletekkel együtt csatolva.)

Kérem az Írószövetségi fiók vezetőségét, hogy elhatározását az összes csatolt iratok áttanulmányozása után hozza meg.

A mellékletek rajzi részének kiegészítése céljából levelemhez csatoltam a most leégett Ady-háznak és annak a szobájának általam még 1927-ben rajzolt képét (inkább vázlatát), melyben a költő született. A szobában ott az ágy is, úgy, ahogy abban édesanyja annakidején fiát a világra hozta. Így mondotta ezt el nekem, akkori ott jártamkor, Ady Lőrinc uram, Endre édesapja.

Kérve a levelemben foglaltak szíves mérlegelését, vagyok tisztelettel

Kós Károly

Papp Aurél – Kós Károlynak, [1954. október 24 után]⁷⁸

Kedves Jó Károly Testvérem, hát csak gyűrjad jól meg ezt az ügyet, dagaszd jól meg, hogy jó kenyér váljék belőle. A szerény alapot, amit én odanyújtottam Néktek, szívvel és lélekkel nyújtottam, s azzal a hittel, hogy az írók táborában találok majd több lélek-szív-embert, mint a többi halandók között. Te már igazoltad feltevésemet, s remélem, hogy a többi is igazolni fogja. Hiszen nem más az én elgondolásom,

⁷⁸ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a szöveg tartalma alapján.

mint amit Ti csináltatok annak idején a *Helikonnal*. Ugyanazt akarom én is Érmindszenten, s ha ezt megértik majd, akkor meg fogják látni, hogy jövőbe látó szemem nem csalt meg senkit. A Szilágyság tűzfészke a nacionalizmusnak. S a véletlen szüli íme az alkalmas megoldást a szörnyű betegség ellen. Nem én, hanem a soha meg nem ismerhető intézi így a dolgokat, hogy a legszörnyűbb betegségekre is ad gyógyszert. S aki nem akarja ezt a gyógyszert felhasználni: erre mondja a görög bölcs, hogy az aztán „igazán ostoba ember”.

Sok-sok mindent váltott még ki leveled az én magányomban gyötrődő agyamból. Egyelőre ezeket muszáj volt papírra vetnem, de meg jókor is jött a leveled, mert éppen nálam volt az írógép.

A továbbiakról várom szíves értesítéseidet, s én meg majd mindről referálok, ha s pestiektől kapok valami értesítést. Ma írok Kovács Katicának is Érmindszentre, hogy írja meg, mi van ott. Tisztába akarok lenni a dologgal arrafelé is.

Mindent nagyon jónak és eredményre vezetőnek látok, amiket tenni szándékozol. Csak kitartás, és az ügy menni fog. Kós Károly, Bölöni György és Földessy Gyula, szerénységgel együtt: csak tudunk valamit csinálni. Hiszem, és biztosra remélem a sikert.

Mindannyitokat, feleséggel együtt üdvözlünk, s én Téged testvéri szeretettel csókollak:

Kós Károly – Papp Aurélnak, 1954. október 26.⁷⁹

Kedves Aurél testvérem!

Tegnap este beszélgettem az itt való művészekkel, és az alábbiakban referálok az Eminescu-szoborpályázatot illetőleg:

Kolozsvárról Irimescu szobrásztanár⁸⁰ pályázik biztosan, mások is készültek, de a rövid terminus miatt bizonytalan, hogy elkészülnek. A fiam nem pályázik. Irimescu már rég kérte a Directia Artelor-t,⁸¹ hogy hosszabbítsák meg a határidőt, és mint párttag és kitüntetett szobrászművész remélte, hogy teljesíteni fogják a kérését, de azt a választ kapta, hogy: nem. A terminus marad nov. 15. Most dolgozik éjjel-nappal.

Így tehát beküldött kollektív kérés mintád tárgytalan, kár volna elküldeni, úgyis csak negatív válasz lenne az eredmény. Ezért azt visszaküldöm a posta bélyegével együtt, melyet még felhasználhatsz.

Közben a Képzőművészek Uniójának itteni fiókjában a Te nyugdíj ügyedről is megtudtam egyet-mást. Tehát: igenis, az itteni vezetőség a Bucuresti fejeknél is eljár a Te ügyedben, és azt a választ kapta (bizalmasan), hogy azért tagadják meg Tőled

⁷⁹ Kézírás. Keltezés: a levélen: Kolozsvár, 954. okt. 26.

⁸⁰ Ion Irimescu (1905–2003) román szobrász. Köztéri művei között *Bethlen Gábor* (Nagyenyed) szobor ugyanúgy szerepel, mint *Luca Caragiale* mellszobor.

⁸¹ Művészetek Igazgatósága

a nyugdíjat, mert az 1940-44-es időkben bizonyos kémkedési tevékenységet folytattál volna ki a Horthyék részére. A vádakat szatmári és bányai besúgók súgták be megfelelő helyeken. (Ezt bizalmasan Ciupeval közölték Bucurestiben.) Lásd, milyen kedves, jó emberek vannak a világon!!! Az én tanácsom az volna, hogy a tartományi (Nagybányai) pártközpontba menj el személyesen, és kérdezd meg: mi kifogásuk van személyed ellen? Ezt igenis meg lehet tenni, tudom, hogy a párt ilyen tekintetben igen korrektül szokott eljárni. És a vád igen súlyos, tehát ezt kötelességed tisztázni. Talán jó volna, ha írnál Ciupénak, ő bővebben felvilágosíthatna. Én nem vele személyesen beszéltem erről, hanem nekem a fiam és Nagy Béla festőművész barátom mondotta ezt el bizalmasan.

Egyelőre csak ezt akartam Veled közölni, ígéretem szerint. Ha valamit még megtudok, természetesen értesíteni foglak. Addig is szeretettel öllelek

Kós Károly

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. október 28.⁸²

Kedves Károly Testvérem!

Nem akarván egy percnyi halasztást sem elkövetni az Ady-ügyében, azonnal válaszolok. Kovács Katicát, a szülőház tulajdonosát kérdeztem bővebben, hogy ezáltal megtudjam, hogy mi történik Érmindszenten. Három napja, hogy itt volt, s elmondotta, hogy még az elv. bútort nem vitték vissza, és hogy a hatóságok meg a község, mint magán és régióbeliek nem csinálnak és addig nem csinálnak semmit, de jár a szájuk, hogy majd innen-onnan a szétbontott épületekből szednek és adnak ők anyagot, hogy a régibb házat télire befedjék. Mindez azonban, ismerve az eddigi jóindulatukat semmi jelentőséggel nem bír.

Amit eddig csináltál, szép és jó. Az előterjesztésed becsületes és gyönyörű, mert tükörképe a Te lelkeségednek. Az akart kolónia megalkotása pedig az ő lelkeségének.

Magyarországból még semmi levelet nem kaptam. Ha valami jön, azonnal meg fogom írni Néked.

Az Eminescu pályázatra van címezve vázlatom,⁸³ légy szíves feladni, s ha András nem pályázik, a többi nem is igen érdekel.

Nehezen megy az én munkám, mert nincs tüzelőanyagom. Nem is hiszem, hogy idejére elkészülhessen.

Írj. Igaz testvéri szeretettel ölel

Papp Aurél

⁸² Kézírás. Keltezés: a levélen: Szm. 954. X. 28.

⁸³ Papp Aurél az Eminescu-szoborpályázatra készített vázlatának továbbítására Kós Károlyt kérte meg, abban az esetben, „ha András nem pályázik”, vagyis ha Kós Károly szobrász fia, Kós András nem vesz részt ezen a pályázaton.

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. október 30.⁸⁴

Drága Károly Testvérem!

Második leveledre válaszolok, az előbbire már elment az írásom. Hát, Kedves testvérem, még ilyet nem is gondoltam volna soha, hogy engem, a mindig szókimondó embert valaki kémnek gondoljon. Még csak egy gondolatnyit sem izgatott, csak mosolyra késztetett, mert jól tudom, hogy kinek az érdeke, hogy rólam ilyeneket terjesszen. A régi nemzeti parasztpártiaknak, azoknak főképpen, akikről megírtam egyszer Néked részletesen, s akik az Ottó öcsém hagyatéka körül gonoszkodtak. Ők azok, sokkal kitartóbbak, mint én, s soha egy percet sem mulasztanak, hogy kárt ne okozzanak, ha anyagilag nem tudnak, akkor erkölcsileg. Most az egyszer azonban, azt hiszem, hiábavaló volt ez az erőlködésük. Hiábavaló, mert nem régen újra elküldöttem az Uniunea⁸⁵ titkárnak, Cova Gyulának az összes irataimat, s azt kértem, hogy azok alapján indítsanak szigorú fegyelmit a nagybányai fiókbeliek ellen, s ugyancsak ellenem is, úgy a múlt, mint a felszabadítás idejére, politikai és másnemű magatartásom felülvizsgálására, s kértem, hogy ettől az időtől számítsák a nyugdíjamat, amikor az első kérvényt benyújtottam Nagybányára. Irataim között szerepelnek ezen kérvények másolatai az ajánlott postai vényekkel együtt, s azonkívül egy Memorium, amiben megírtam azt, hogy kik és miért zártak le 1945-ben hét hónapra.

Nagyszerűen összevágunk a dolgok, s csak a vak nem láthatja, hogy micsoda maffia működik itt. Ez az a maffia, amelynek felült Szentimrei s a felesége. Annak a bizonyos Déssynek⁸⁶ és a feleségének, aki testvére volt az Ottó feleségének, ezeknek a műve ez is, amiképpen minden, amiket jó régen terjesztenek rólam. El is mondhatod, s kérlek is reá, hogy mondd el Szentimreinek, hogy máskor legyen óvatosabb, s ne árulja el minden bitangnak a szavaira azt a barátját, aki még hozzá szabadkőműves testvére is. Éppen Néki, több és helyesebb judiciuma⁸⁷ kellene, hogy legyen rólam, aki mindig helyt állottam, amikor igaz dolgokért kellett küzdeni. Még ha káromra történt is.

És most következik az ügy humorosabb és érdemlegesebb része. A felterjesztésemhez csatoltam a régi kompozícióm és az újabb kompozícióimról készített fényképeket, s azt írtam, hogy azt mondták nekem, hogy valaki majd el fog jönni hozzám, hogy személyesen is lássa, mit csinálok. Azt írtam a beadványom végén, hogy szívesen látok mindenkit, csak pénzt ne kérjen tőlem, mert az nincsen. Erre fel tegnapelőtt kaptam meg a választ, hogy mellékelten küldenek ezer lejt addig is, amíg az ügyemet véglegesen el fogják intézni, de én küldjem el a keresztleveletem s a Sfattól egy igazolást, hogy semmi más nyugdíjam nincsen.

Mindezek után elképzelheted, hogy a családi tanács, amely felettem uralkodik, azt határozta, hogy ne menjek sehova, s hagyjam a dolgot, hadd menjen a maga

⁸⁴ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levélen: Szatmárnémeti, 1954. X. 30.

⁸⁵ Uniunea Artiștilor Plastici din România – Román Képzőművészek Egyesülete.

⁸⁶ Személyét nem sikerült azonosítani.

⁸⁷ ítélőképessége

útján. Mi sem természetesebb, mint az, hogy így is tettem. Nem reagálok semmire, s hadd törje ki őket a nyavalya, akik ilyesmiket terjesztenek rólam

Ami az Eminescu-pályázat elhalasztását illeti, én nem fűztem sok reményt ahhoz a felterjesztéshez, amit megsemmisítettél. Nem is töröm magam a dologgal, mert amúgy sincsen fűtőanyagom, a hidegben nem tudok dolgozni. Behúzódtam a műterem melletti kis szobába, s amit itt meg tudok csinálni, írni, kisebb vázlatokat csinálni, ezekkel eltöltöm majd a telet. A megkezdett szobor dolgokat pedig mind abbahagytam, kivéve holmi reliefeket, amelyek(et) a kompozícióimhoz felvettem. Ezeken, ha nincsen nagyon hideg a műtermemben, akkor itt-ott csinállok valamit, hogy éppen kárba ne menjenek a gondolatok. Ezeket ki is tudom magam önteni, s majd csak lesz valami belőlük.

Simon Magda⁸⁸ köszönte meg tegnap érkezett levelében azt a rajzról készített fényképet. Azt írja többek között, hogy Bölöni azért nem tudott hozzám eljönni, mert már nem volt ideje, csak három nap, s Zilahra is el akart menni. Hát így is jó, de azóta írhatott volna. Földessy sem írt még egy kukkot sem. Ha kapok valami hírt Pestről, akkor meg fogom írni.

Az én nyugdíj-esetemről ne szólj senkinek. Hadd fejeződjék be véglegesen, ne-hogy valami akadályt gördítsenek ismét a végleges elintézés elé.

Igaz szeretettel öllelek:

Kós Károly – Papp Aurélnak, 1954. november 1.⁸⁹

Kedves Aurél testvérem!

Kaptam lapodat és annak közvetlenül engem illető passzusára, illetve az Eminescu-szoborpályázattal kapcsolatosan csupán annyit válaszolhatok, hogy még akkor elküldtem volna természetesen a halasztás-kérésedet, de a kérés nem a Te nevedben szólt, hanem több szobrász nevében, viszont aláírva nem volt senki által (Te általad sem). Tehát, természetesen nem küldhettem el névtelenül. Ha tehát kérést akarsz küldeni, akkor azt hamar küldjed, és – írd alá!

Egyébként szeretettel ölel

Kós Károly

Tegnap keresett fel a budapesti egy. tanár: Varga József,⁹⁰ aki a mostan készülõ teljes Ady kiadásnak munkatársa, és Ady leveleket és cikkeket kötetbe szedi, 3 hete Erdélyben. Innen Váradra ment.

⁸⁸ Simon Magda (1908-1968) író, publicista. Újságíró a *Brassói Lapok*nál, a *Nagyvárad*i *Napló*nál s más lapoknál. Dokumentumriportjai tették országosan ismertté. Ady Endre nagyváradi éveit kutatta.

⁸⁹ Kézírás. Keltezés: a levél: Kvár, 954. nov. 1.

⁹⁰ Varga József (1929-1993) irodalomtörténész. 1952-től az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályán dolgozott, majd az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa lett. Fő kutatási területe Ady Endre élete és pályája volt. 1955-ben két hónapos tanulmányúton volt Erdélyben és Buka-

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. november 5.⁹¹

Drága Károly Testvérem!

Sietve meg akarom írni ezt a levelet, de mert az írógépet csak szombat déltől szoktam kölcsönkapni, s másrészt mert ezen a papíron elfolyik a tinta, bocsáss meg, hogy ceruzával írom meg.

Sürgősnek tartom most megírni ezt a levelet, és pedig azért, amiért ebben az órában kaptam Földessy Gyulától, aki szó szerint a következőkről értesít: „Bölöni nekem pár héttel ezelőtt mondotta, hogy átadta a Te leveledet az Ady-szülőház újjáépítéséről és az Ady-család gondozásáról Darvas József népművelésügyi miniszternek, aki jóindulattal fogadta az előterjesztésedet, és kiadta a főosztályvezetőnek referálásra. Bölöni nagyon sajnálta, hogy Veled nem találkozhatott. Természetesen ő is nagyon méltányolja a Te nagy lelkiségű fáradozásaidat és munkáidat”.

Írja azután, hogy a 80. születésnapjára ünneplések nagyon kifárasztották, s hogy miért nem írt csak olyan későn, mert fogfájás miatt nem tudott írni, s most meg az ünneplések merítették ki annyira, hogy nem tud hosszabban írni.

No, de ez is elég, amit az Ady-ügyről írt, akarom, hogy már a következőket tudjátok.

Légy szíves, s küldd el az egész iratcsomót a központba, a budapesti írószövetséghez, és kérjék az írói fiókok véleményét. Semmi esetre sem szeretném, hogy holnap [...] nővéremet [...] ki egy dologgal. [...], amit a Nagy István-féle emberek nem értenek meg, illetve nem akarnak megérteni. Én végtelenül sajnálom, hogy eredetileg is nem ezt tettem, de nem akartalak én Téged kikerülni, aki lélekben azonos vagy velem, s már tettel is – nem is kicsiny dolgot – az Ady E. szelleméért. Én úgy akartalak Téged az üggyel tapasztani, s azt hittem, hogy nincsen is [...] ami a valóságban volna is, hogy a mi [...] egyedüli biztosítéka a dolog helyes és művészileg is jó megoldásának.

Gondolkozz ezeken, [...] itt magában, s ha nem találod – akkor belenyugszom abba, amit Te fogsz határozni. Darvaséktól valami következő hírt kap.

Így [...] üggyel, nagyon várom írásodat is.

Igaz szeretettel ölellek:

Papp Aurél

Kós Károly – Papp Aurélnak, 1954. november 10.⁹²

Kedves Aurél testvér!

Leveleidet, ahogy sorban kaptam, úgy válaszoltam meg, de mire postáztam volna, már jött újabb leveled, és így most már a tegnapi kapott 3-ik leveledre válaszolok úgy, hogy az előbbiekre való válaszomat is idefoglalom.

restben. Varga József: *Beszámoló romániai tanulmányutamról. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 7. 1957. 451.

⁹¹ Kézírás. Keltezés: a levélen. Szatmárnémeti, 1954. XI. 5.

⁹² Kézírás. Keltezés: a levélen: Kolozsvár, 1954. XI. 10.

Hát először is örvendek, hogy azt a bizonyos „kém”-dolgát Te is tudod és azt, hogy az honnan, kik által vetődött reád. Viszont válaszodban valahogy úgy éreztem, mintha ebbe Szentimrei is bele volna keveredve. Nem tudom, honnan veszed ezt, mert én ezt a dolgot az Uniunea Artistilor-nál hallottam még, hogy azt Ciupénak mondták Bucurestiben, amikor éppen a Te nyugdíj ügyedben szólt ott. Így is írtam ezt meg Neked rögtön azután, hogy azt nekem mondták, és én azt rögtön ott visszautasítottam, természetesen.

Bizony, jó volna, ha Darvasék bár egy kicsit beleelegyednének, mert akkor itt valószínűleg azonnal menne a dolog az Ady-ház ügyében.

Ami a felterjesztéseidet illeti az Ady-ház ügyében, az nincsen már nálam, hanem még akkor, amikor az én írásomat az itteni fióknak beadtam, akkor az egész pak-samétát is -, ahogy azt Te is kérted, a Te beadványoddal együtt. Viszont a fiók a központnak már továbbította. Tehát az már ott van bizonyosan, s a fiók vezetősége is sürgette a központnál a közbelépést, de nem tudom, milyen erősen. Ezt csak a mi óvatosaink nem árulják el. Szeretik a titkolózást, a nagyképű titkolózást, mert persze, a vezetőség párttagokból áll, s én nem vagyok párttag.

Végül utolsó leveledben azt kéred, hogy írjam meg, hogyan csinálhatnátok meg az ottani írószövetségi fiókot? Hát én ennek a szervezkedésnek mai formáját épp tudom: van országunknak egy írószövetsége, melynek középpontja Bucurestiben van (elnöke Sadoveanu Mihály,⁹³ címe. Uniunea Scriitorilor din R. P. R. Bucuresti 22 - Bul. Ana Ipateren...15). Ennek az írószövetségnek vannak (vagy kellene, hogy legyenek) fiókjai minden tartományban. Ilyen fiókja van a kolozsvári tartományban Kolozsvár központtal, a Magyar Autonóm Tartományban Marosvásárhely központtal. A többi fiókról nem igen tudok, bár néha hallok valamit a váradi, vagy talán a temesvári fiókról is, illetve akárhova való írószövetségi fiókokról is. Mármint nem tudom, van-e, illetve alakult-e fiók a Nagybányai tartományban, amihez Szatmár is tartozik, vagy nem, azt nem tudom, de bizonyosan tudja azt a bucaresti központ. Esetleg tudja, mert tudnia kellene ezt Gellért Sándornak, a szatmári poétának, akit a kritika nagyra tart, s akit Te bizonyára ösmersz is.

Tanácsom tehát ez: írjanak az ottani írók egy kollektív levelet az írószövetség központjához Bucurestibe, és - ha nem volna a tartománynak már megalakult fiókja -, kérjék fel, hogy alakítsa azt meg. Erre a központ bizonyosan válaszolni fog, sőt leküld valakit, aki nyélbe üti a dolgot a szabályok szerint, hivatalosan.

Bevallom: a magam részéről ezt a közigazgatásilag szabályozott szervezkedést nem tartom természetes dolognak, tehát nem tartom egészségesnek sem. Ahogy a gyakorlati életben nem válik be sem az íróknál, sem a képzőművészeknél, sem az építészeknél, ahol ugyancsak így vannak megszervezve az illető fiókok. Ezért van, hogy pl. az Építész-Szövetségnek van fiókja Kolozsváron, Brassóban és talán Aradon, de pl. a M. Autonóm Tartományban, Nagybányán, Hunyadban stb. nincsen, mert

⁹³ Mihail Sadoveanu (1880-1961) román író, 1936-1938 között baloldali lapokat szerkesztett. 1944 után magas állami tisztségeket töltött be, volt nemzetgyűlési képviselő, a nemzetgyűlés alelnöke, a Román Írószövetség elnöke.

nincsen hozzá ott elég tag. És ilyenforma a helyzet a képzőművészeknél is: van tartomány, ahol van, van, ahol nincsen, illetve csak papíron van meg. Gondolom, ez a helyzet az írószövetségi fiókoknál is. Minden esetre azonban, ha van Szatmáron elég szép számú, kombattáns⁹⁴ írógárda, és Nagybányán nincs fiók, akkor kérni kellene a fiók megalakítását a központtól – hogy Szatmár központtal alakítsa meg a Nagybánya tartományi fiókot. Megalakítani szükséges volna, mert az íróknak egzisztenciális okokból szükségük van rá ma, amikor az írásművészet kezd nem szabadfoglalkozás lenni, hanem valami értelmiségi állami-munka. Mint a képzőművészeti munka is, és az építő művészeti munka is. Hogy ez így jobb-e? Nem hiszem. Legalább az eredmények ezt igazolják. De lehet, hogy valamikor így lesz jobb.

Más tanácsot nem tudok adni. Minden centralizálva és bürokratizálva van, tehát nincsen más út, ezt a bürokratikus utat kell bejárniuk a szatmári íróknak is, ha célt akarnak elérni.

Szeretettel ölellek

Kós Károly

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. november 14.⁹⁵

Drága Károly Testvérem!

Megkaptam minden kérdésemre választ tartalmazó leveledet, amelyet nagyon köszönök. Egy félreértést kell azonban mindenképp tisztáznom, és pedig a Szentimreiről tévesen értelmezett szövegét a levelemnek. A vádat, hogy én kém vagyok vagy voltam, ezt az én családomba befurakodott gonoszok terjesztették rólam azokkal a román nemzeti párti ügyvédekkel együtt, akiket az bosszantotta, hogy az én fiaim, azaz a kommunistának a gyermekei fogják örökölni az Ottó öcsém vagyonát. Tehát nem volt nekik elég 500 milliónyi készpénz, de ezt a családi birtoknak vett, s közösen vett, tehát az Édesanyám és a másik testvérem, Mihály által vett birtokot, illetve birtokokat – egy kommunista örökölje, azt csinálták, hogy egy teljes hónapon keresztül itthon sanyargatták szegény Ottó öcsémet úgy, hogy amire Pestre vittem, már nem lehetett rajta segíteni. Nos, miután Ottó öcsémet nem tudták arra reávenni, hogy a birtokot az özvegy fiára is hagyományozza, erre fel kikényszerítették Tőle azt, hogy – bár a birtok a fiaim nevén van ma is – a haszonélvezetet az özvegyre hagyományozta. (Mihály öcsém végrendeletét pedig az özvegye lopta el, a mostani férjével, akivel még öcsém életében viszonya volt, s így az örökösödési törvény szerint – végrendelet hiányában – az özvegy volt, illetve lett az örökös. (Mihály öcsém előbb halt meg. Ezeknek a peresítése ellen Ottó öcsémnek az volt a véleménye, hogy majd marad az én fiaimnak úgymint elég, ez az ő birtoka. Szót fogadtam, s nem csináltam semmit, de az összeköttetést teljesen megszakítottam velük.) S most következik a Szentimrei szerepe, illetve része az egész nehezmenyemenben, amit vele

⁹⁴ kombattáns – harcias, küzdő

⁹⁵ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levélen: Szatmárnémeti, 1954. XI. 14.

szemben érzek. Azaz: Ottó öcsém felesége igen jó viszonyban volt Pór Lilivel. Sülték s főttek együtt. Rengeteg pénzt is kaphattak Pór Lili⁹⁶ és az ura, amiket azonban csak sejtek, mert más esetről is tudok, hogy pénzen megvett barátai és barátnői voltak, akiket aztán mind arra az alkalomra nevelt s szerzett magának, amelyről most írok, tehát az öcsém halála esetére. Még az apácákat is magához csalogatta, úgy, hogy néha úgy nézett ki az udvarház, mint egy apácázárda. Az Ottó öcsémnek a sógora Déssy, a színész. Ez volt a szóvivője a rólam elhíresztelendőeknek. Ez passzírozta a híreket az ő társaságának, s így Pór Liliék révén mindenkinek, azaz Szentimreinek is. S hogy aztán Szentimrei, amint Te is mondtad, amikor hozzá, Szentimreihez mentünk, hogy nem érted, miért megyek én Szentimreiékhez, hiszen én rólam rosszakat mondanak s mondtak, akkor én már rögtön tudtam, hogy honnan fúj a szél. Szentimrei Jenőre nem tudok haragudni, mert egy naiv és a zsidók kegyéből élni akaró ember. De azon ma is csodálkozom, hogy ő a fő szabadkőműves, elhitt rólam olyanokat, amiket jól kellett tudnia éppen tőlem, hogy én nem csinálhattam. Egyszerű az eset: azok, akik loptak és raboltak, azok kiabáltak, hogy más, azaz, hogy én vagyok a tolvaj. Bezárattak, mert nyíltan mondom és mondtam mindig, hogy tolvajok és gyilkosok, és soha perbe nem mernek vonni. Hát ezeknek az elemeknek hitt inkább Szentimrei, mint nekem, aki semmi örökséget el nem fogadtam, mindenről lemondtam, s az óriási vagyonból még annyit sem hoztam magammal, mint egy szalmaszál, de ott maradt a birtokon egy csomó bútorom és gazdasági felszerelésem, gépek stb. amiket két vagonnal hozattam el felsőbányai műtermemből, illetve gyümölcskertészetemből. Ez volt a jutalmam, hogy türelmesen elnéztem, hogyan lopták össze magukat a zsidók, s miként fosztogattak ki egy félrevezetett embert, de hát mit tehettem én, aki ellen az összes apácák, zsidók és románok mind egyben voltak fogva, mint érdekelt felek a veszedelmes kommunista ellen. És ma Szentimrei meakulpázik az *Igaz Szó*-ban,⁹⁷ mint egy szaros gyerek, hogy ő végre belátta, hogy kommunistának is jó lenni.

Így áll ez a dolog Jenővel, most már bánom, hogy akkor elmentem hozzá. Bánom, mert még azt hiheti, hogy én talán félek a vádjaiktól, amiket kába fejjel félelmükben kitalálnak a legveszedelmesebb ellenségükről, a volt és megbélyegzett kommunistáról.

Már megírtam Néked, hogy ezt a galád Déssyt ott láttam Nagybányán a szintársulatnál. Mi sem egyszerűbb, mint kitalálni, hogy ott érintkezve a művészekkel, elmondja azt, hogy én kém voltam 44-45-ben. Igen, olyan kém voltam, hogy kétszer is le akartak tartóztatni, egyszer a románok, mert azt mondtam, hogy ne [...] dottan az orosz hadseregről is. Ezeket én mind igazolni tudom, de meg sem mozdulok, mert ganéj emberek beszédjére nem adok semmit.

Jellemző a románokra, akik állandóan figyelik az én működési köreimet, hogy már egész Bucurestig elvitték a szót. Hát ezért nem kapok én tanári nyugdíjat, s talán nem fogok művészi nyugdíjat sem kapni, mert így én nem tudok és nem is

⁹⁶ Pór Lili (1886–1962) színésznő, a kolozsvári színház örökös tagja, Janovics Jenő felesége.

⁹⁷ Szentimrei Jenő: G. B. Shaw a kolozsvári színpadon. *Igaz Szó*, 2, 1954, 11. 81–83.

akarok harcolni. Megírtam és kértem az Uniuneanak Bucurestibe, hogy vezessenek le ellenem a múlt és jelen időkről a legszigorúbb fegyelmit és vizsgálatot, és egyben azok ellen is, akik a nyugdíjazási kérvényemet visszatartották, aztán kértem, hogy nyugdíjamat adják visszamenőleg attól az időtől, amikor a kérvényemet Nagybányára küldtem, s mellékelten a postai vényekkel ellátott kérvénymásolatokat is. Nos, erre fel küldték egyelőre az ezer lejt. Tehát ismét várok s remélek.

Tegnap este Nagy István és egypár fiatal íróember volt itt, író estét tartani. Beszéltem Nagy Istvánnal, de nem szóltam Néki semmit arról, amit írtál. Ő úgy adta, mintha a legnagyobb jóakarattal volna az Ady-ügy iránt, s nem akartam szaporítani rossz érzéseit vélem szemben, mert hogy ilyenek voltak és vannak a begyében. Bizonyos, mert ezen az író estélyen csúnyán lekritizáltam azt az irodalmat, amit végighallgattam. Más s magát, a végén Nagy Istvánt, de szegény – bár több mint másfél óráig azzal foglalkozott, amiket én mondtam, a végén azt a benyomást keltette bennem és másokban, hogy igazat ad nekem. De olyan eset volt ez, mint Eötvös Károly könyve a tiszaezlári vérvádról,⁹⁸ amely könyvet rengeteg zsidó pénzért írt meg, s amikor az ember elolvasta a könyvet: jobban elhitte a vérvádat, mintha nem olvasta volna el. Nos, ilyen volt a Nagy István védekezése is. Ma reggel aztán mindannyian eljöttek hozzám, megnézni a dolgaimat, s visszakritizálni. Összebarátkoztunk, hiszen megmagyaráztam a fiataloknak, hogy az írás az nem önképzőköri gyakorlat, de komoly tanulást és munkát igényel, amit meg is értettek, így láttam s éreztem. Te majd otthon megtudod a valódi véleményüket, s aztán – ha kedved tartja, írd meg. De elmondottam Nagy Istvánnak, hogy Magyarországon másképp kezelik az Ady-ügyet. Fintorgott, s ezt ő tudja, hogy mit jelent az ő szemében. Még képet is akart venni, de erre azt mondtam, hogyha Rothsild kérdezné az árat, akkor érdemes volna ilyenekről beszélni. Úgy láttam, hogy azért még nem Rothsild, hiába nyomták ki a könyvét 12 ezer példányban. Egyébként ma Nagybányán tartanak estét. Barátságosan búcsúztunk el, s kicseréltük a mai művészetekről a véleményünket, amely beszélgetésnek az eredménye az volt ő szerinte, hogy én a „tagadó kritikus vagyok, s ő az igenlő kritikus, azaz hogy ő mindent jónak lát, s én vagyok az, aki ellensége vagyok a haladásnak”. Sic! Mosolyogtam s elmentek.

Az írószövetségi fiók megalakítási formáit majdnem így gondoltam el én is, de mert soha ilyenfélét nem csináltam, azért kérdeztem meg. Köszönjük a kimerítő tájékoztatásokat. Mára hívtam magamhoz az írókat, de nem hiszem, hogy eljönnek a tegnapi muri után.

Az Ady-ügyre nézve várok Pestről újabb értesítéseket Bölönitől és Földessytől. Ezek bizonyára nyomon követik a beadványomat, s azonnal értesíteni fognak, s én pedig Tégedet foglak tudatni mindenről. Ma volt itt a leégett ház tulajdonosa, ama bizonyos Szabóné Kovács Katica. Úgy mondja, hogy a kúriából kiköltöztették már azt a családot, amelyik a tűznek okozója volt. De ez még nincsen semmi összefüggésben az én beadványomra várt intézkedésekkel, ez biztos, s bizonyára csak a falusi tanács érzi szükségét annak, hogy valamit csináljon az én sok-sok kérésemre,

⁹⁸ Eötvös Károly: *A nagy per mely ezer éve folyik s még sincs vége*. Budapest, 1904.

s mert tudják, hogy az én beadványomat már Magyarországon megkapták, hát félnek a bekövetkezőktől.

S hogy magamról is írok valamit, hát berendezkedtem a téli munkára. A műtermem mellett van egy kis grafikai munkákra való szobám, ezt be tudom fűteni valahogy, s itt akarom eltölteni a telet. Kisebb dolgokat is festhetek itt, de a nagy vásznaimat félbe kellett hagynom, mert a nagy műtermet befűteni nem tudom. Sem pénzem, sem lehetőségem nincsen arra, hogy külön utaljanak erre a célra megfelelő mennyiségű fát, ami cca két vagon volna. Beletörődtem ebbe is, mint mindenbe, amit a mai helyzet reám kényszerít.

Add át, kérlek, kézcsókjaimat kedves feleségednek, leányodnak, s ölelésemet fíadnak s Téged testvéri szeretettel csókollak:

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. november 19.⁹⁹

Kedves Károly Testvérem!

Azt hiszem, jeleztem legutóbbi levelemben – újabb bogaramképp, hogy a Dózsa Gy. ivadékaire találtam itt Szatmáron. Ebben az ügyben nagyon szeretném tudni a Dózsa György genealógiáját, s családja minden ágát, rokonságát, mit, amint hallom, Kelemen Lajos¹⁰⁰ tudhat egyedül, akit Te jól ismersz. Nagyon kérlek, légy szíves elmondani a kérésemet, hogy írjon meg mindent, amit Dózsa György családjáról s netán ma is élő rokon családokról tud, hogy ezt az ügyet tovább kutathassam esetleg Mo-n is.

Hálás szeretettel ölel

Papp Aurél

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1954. december 25.¹⁰¹

Drága Testvérem!

Úgy reméltem, hogy csak megemlékezel rólam, legalább az ünnepekre. Nem, hogy boldogságot kívánj, mert ehhez mindketten gyengék vagyunk, hanem hogy válaszolj a levelemre. Csak nincsen valami bajod, az Istenért? Írjál s nyugtass meg, ha csak egy pár sorban is Magadról. Én gürcölöm az életemnek magam csinálta terheit, s várom a végét, mint más öregember.

Dolgozgatok, de nem sok eredménnyel, mert nincsen tüzelőm nagyon. A nagy műteremben mindent félbehagytam, s egy kis szobába húzódtam, de itt sem győzőm

⁹⁹ Kézírás. Keltezés: a levélen. Szm, 954. XI. 19.

¹⁰⁰ Kelemen Lajos (1877–1963) történettudós, levéltáros. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárosaként (1918–1938, 1940–1944) kiemelkedő iratmentő- és megőrző munkát, publikációs tevékenységet végzett.

¹⁰¹ Gépelt másodpéldány. Szatmárnémeti, 1954. XII. 25.

fával. Szóval, mennyei az állapotom, s szegény Jézuska valószínűleg azért nem jött el hozzám, mert megtudta, hogy nagyon hidegen fogadnám. Na, majd megvigasztalom, ha találkozom Véle, mert ért Ő a szép szóhoz. Így tanítottak, s én türelemmel várom a Véle való találkozást. Írj, ha mindjárt ilyen badarságokat is!

Mindenkinek minden jót, Téged testvéreileg csókol:

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1955. február 14.¹⁰²

Drága Károly Testvérem!

Nem mondhatod, hogy nem vagyok türelmes, s azt sem, hogy nem vagyok irántad elnéző, mert kétszer írtam, s nem válaszoltál, s én mégis írok Neked. Elvártam volna, hiszen az lett volna a rendje, hogyha valami kell az Ady házhoz, hogy írd meg, mi kell, s hogy miként áll ez a dolog? S lám, én mégis – egy ismeretlen fiatal ember szavára is, aki üzeneteket s kérésedet hozta: mindent elküldök!

Hangsúlyozom azonban, hogy ezeket a rajzokat feltétlenül visszavárom. Miért? Azért, mert egyetlen példányaim, s ezeket a létesítendő Múzeum részére akarom fenntartani!

Ne tégy tehát ezekkel is úgy, mint *Leltár Érmindszenten* című írásommal, hogy elfelejtkeztél róla visszaküldeni.

Rólad ez a kedves fiú elmondott mindent, amit tudott. Bizony, kevés ahhoz, hogy megnyugtasson, hogy Te miért nem írtál eddig.

Hanem én is el vagyok foglalva – ne gondold, hogy ölbe tett kézzel várom az ebédet. Föl kell nyissam hol az egyik, hol a másik babkonzervet, hogy megfőzhesse az asszony a puliszkát vagy savanyú káposztát. Most pl. a [...] van a sor, a konyhabútorok már elmentek.

A hálósobámban és a műteremben csorog az eső és a hólé, ha lágyabb az idő. Fűtőanyagom elég volt a műterem melletti kis szoba fűtésére.

Ha nem válaszolsz a levelemre – többet nem írok.

Kézcsókom K. feleségednek, s Téged s őt mindannyian igaz szeretettel üdvözlünk, s én testvéreileg csókollak:

Papp Aurél

Melléklet

Starmüller Géza¹⁰³ kézzel írt átvételi elismervénye

Kós Károly műépítész részére átvettem a következő, Ady-ingatlanok újjáépítésére vonatkozó iratokat:

¹⁰² Kézzel írt levél. Szatmárnémeti, 955. II. 14.

¹⁰³ Starmüller Géza (1931–) festő, építész. Kolozsvárt a Magyar Művészeti Intézetben, majd a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán tanult (1949–1955). Dolgozott néprajzkutatóként, muzeológusként és tervező építészként.

1. Ady Endre férfikorábóli lakóházának és ennek melléképületének mai állapotbéli leírása
 2. Ady Endre leégett szülőháza és melléképületének mai állapotbéli leírása
 3. Memorandul citre ba. Seeture a Scrütriilor din R. P. R. Cluj.
 4. A Magyar Népköztársaság Népművelési Miniszterének, Budapest.
 5. Az Ady Endre leégett szülőházához szükséges anyagok kimutatása.
 6. Az Ady szülőházának és a kúriának a telekrajza.
- Szatmárnémeti, 1955 jan. 14.

Starmüller Géza
Cluj, str. Matei Corvin 6.

Kós Károly – Papp Aurélnak, 1955. március 17.¹⁰⁴

Édes jó Aurél testvérem!

Ha az ember nem jó levélíró, azt hibájául róják föl az emberek. S én bevallom, életemben mindig untam a levélírást, s ha nem volt igazán nagy oka, akkor bizony elhanyagoltam. Tudom: hibám ez, és e hibámból eredő károkat el kellett viselnem. De ha az ember beteg, akkor még a jó levélíró se írjon levelet, mert a panaszokat nem szívesen veszi a címzett, és a beteg ember emellett rosszkedvű, önző, a maga betegségén keresztül feketén látja az egész világot, s természetes, hogy a levele is tükrözni fogja az ő rossz hangulatát, szóval kellemetlen levél lesz, örömet nem szerezhet.

Hát bizony én, aki évtizedek óta (sőt egész életemben) nem voltam beteges ember, semmi szervi bajom nem volt. Két tifuszon, egy tüdőgyulladásra és egy-egy kéz-, ill. lábtörésen kívül orvosi kezelésbe nem kerültem, most beleestem volt ebbe a nekem egészen új, szokatlan, idegesítő és ostoba szituációba: a beleim megunták a munkát, és felmondták a szolgálatot, ill. komoly lázadást szerveztek ellenem: fájtak, csavartak, kínoztak. Addig-addig, amíg végre is orvoshoz kellett mennem. Egy hétig aztán az kínozott röntgennel, tapogatásokkal, injekciókkal, mindenféle ijesztgetésekkel. Aztán előírt egy lehetetlen diétát, vitaminokkal, citrommal, keserű pirulákkal, kásákkal, felfűjtakkal, fűszertelen, ízetlen ételekkel stb. S legutóbb olyan orvosságokkal, melyek közül egyiket sem tudják a patikák elkészíteni, mert hiányzik a hozzávalójuk. S közben fekszem sokat, üljek keveset, süttessen jó helyen a nappal!!! Egyszóval: még le is gyengített, pedig állandóan az erősítést prédikálta.

Hát, ne csodálkozz, ha ilyen körülmények között nem írtam Neked levelet. Sőt, köszönd meg. Mert csak káromkodásokat tudtam volna írni.

Néhány nap óta jobban érzem magam, de miért? Mert: én magam rendelkeztem a magam feje szerint magamnak, és előírtam a magam diétáját, és orvosoltam magam a magam orvosságával. Lásd: írni is merek már, ha nem is éppen a legjobb

¹⁰⁴ Kézírás. Keltezés: a levélen: Kolozsvár, 955. III. 17.

kedvben. Mert hát, a betegeskedésen kívül van az embernek más baja-bosszúsága is – minden áldott nap.

De most rátérek levelem érdemére, mert amit eddig írtam, az igazán nem érdekes senkinek.

Tehát: azt a fiatal építész (akinek a cífra nevét nem tudom megjegyezni, de elég régen ösmerem, és ügyes fiúnak tartom) arra kértem meg, (hogy miután arra a vidékre való, s miután ő maga kérdezte meg, mit tudna ő ebben a dologban segíteni), hogy csináljon egy pontos és részletes felvételi rajzot a régi, nádfedeles, leégett Ady-házról. Egyszer a mai állapotról. Vagyis: alaprajzot, metszetet, szinteket, jelezve az anyagokat, szerkezeteket, falvastagságokat úgy, hogy pl. a fedélszerkezetet (hajlást stb.) a majdnem azonos más érmindszenti háztípusok szerint határozza meg.

Na, aztán mi történt. A fiatalember a rossz idő miatt nem tudott Érmindszentre kiszállani, és nem készített így el semmit. Pedig enélkül komoly, elfogadható restaurálási tervet, költségvetést nem lehet csinálni, ill. nem lehet sehová felterjeszteni, hogy azt akceptálni is lehessen.

A Te felvételi rajzaid sok mindent tartalmaznak, de ezt nem. Azokból kiindulva nem lehet elkészíteni olyan tervet, melyet megfelelő helyen szakember el tud bírálni. Így pl. a leveledhez mellékeltem ács és kőműves mesteri anyag és munkakimutatás sem ellenőrizhető (eltekinthető attól, hogy a ceruzás költségvetés jórészt nem is olvasható el) és természetesen, így nem is nyújtható be sehová, semmiféle hatósághoz elfogadás céljából.

Egyszóval, ezt akartam volna az én fiatal barátom útján elérni, de – nem sikerült. És sajnos, sem fizikai állapotom, sem anyagi és technikai lehetőségeim nem teszik lehetővé, hogy magam menjek ki a helyszínre, és ott magam készítssem el ezt, és úgy, ahogy azt kellene. Hát, így áll a bál, édes jó Auréloom. Gyengék vagyunk és tökéletlenek, és ebbe bele kell nyugodnunk. Ebben a világban már mi nem sokat számítunk, sőt – nem számítunk.

Leveled értelmében visszaküldöm a leveledben küldött mellékleteket és azt is, amit régebbi mellékleteidből vissza tudtam kapni a lap szerkesztőségektől. Amit lehet és tudok, ezek után is mindent meg fogok tenni ebben az ügyben, természetesen.

Szeretettel és a régi hűséges barátsággal ölel

Kós Károly

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1955. április 5.¹⁰⁵

Kedves Jó Károly Testvérem!

Hetek óta várom az alkalmat, hogy az írógépet kölcsön kapjam, s most, amikor biztosra vettem, hogy megkaphatom, azzal tagadták meg, hogy a milícia figyel-

¹⁰⁵ Kézírás. Keltezés: a levél: Szatmárnémeti, 1955. IV. 5

meztette őket (a kórházat, ahonnet eddig kölcsön kaptam), hogy ne adják ki a kórházból a gépet, mert – konfiskálni¹⁰⁶ fogják, ha az utcán elfogják.

Nincsen mit tennem, összegyűlt probléma, vállalom kell, s így Téged is nagyon kérlek, hogy rossz írásomért bocsáss meg, úgyszintén indokolt kéréseimért is.

Kimerítő kedves soraidat örömmel vegyes lehangoltsággal vettem. Örültem, hogy végre írtál, s lehangolt az, hogy nem tudtad felhasználni az újraépítés terveihez az én jegyzeteimet. Az, ami az én jegyzeteimből hiányzik, az mindössze a szarufák hossza, de azt felmérnem lehetetlen volt, mert mind elégték. Én azonban úgy gondoltam, hogy ezt a hosszat könnyen kiszámíthatom a falak keresztmetszetére felrajzolt magasságból, amit a fényképről – ha nem is milliméter pontossággal, de nagyon megközelítőleg úgy lehet megállapítani, ha a falak nagyságát – úgy a külsőt, mint a belsőt – felmértem.

Különösen sajnálom és fájlalom deprimált hangulatodat, amelyet ezzel a munkával szemben tudattál vélem. Főleg azért aggasztó az építkezés helye az érmindszenti megoldására nézve, mert már egy pár hete, hogy itt volt nálam Kovács Katica (Mari néni volt gondozója s a leégett szülőház örököse), s elmondta, hogy 3-4 héttel előbb volt ott egy H. betűvel kezdődő nevű tótosan beszélő kiküldöttje a nagybányai Regiumnak,¹⁰⁷ aki hetykén kijelentette, hogy ők azért veszik fel az adatokat, mert tavaszra fel akarják építeni a leégett házat stb. Festőművésznek mondta magát, de mint ilyet Nbányáról nem ismerem, s a nevét mai napig nem tudtam meg. Pedig nagyon érdekel, mert többek között durván kifakadt az én „beleavatkozásom” miatt, s az érkávi Sfat titkára és Katica jelenlétében azt mondotta (amikor a Sfat titkára, aki egy kályhát vitetett el az új Ady-házból), hogy engem így meg úgy lehor-dott. A H. kezdőbetű kijelentette, hogy ő pedig engem kiküldött a hivatalából! (Nagybányán, ahol több mint egy éve nem voltam.)

Elképzelheted tehát, hogy mi fog ezzel a szent dologgal történni. Íme, Kedves Károly Testvérem – mindaz, amit Te a hozzám intézett sorokban megérezted, s amit én már régen tudok.

Sajnos, most magyar művészt ért a támadás, lélekkufárok és minden jó érzés hiányával román körök részéről – s mind azért, mert a Memoriumomban mindent pontosan kimutattam, hogy ki, mit tulajdonított el az Adyak hagyatékából, s ugyanakkor felkértem a román minisztériumot, hogy az első teendő, hogy a hiányzó tárgyak Leltárban foglaltakat a milícia útján szerezze vissza a Leltárban felsorolt hitvány lelkektől.

Napokig nem tudtam magamhoz jönni, amikor ezt a dolgot Katica elmondotta. Százszor és százszor végiggondoltam áldozatos hittel teljesített nehéz munkámat, amivel minden érdek nélkül akartam szolgálni azt, amit minden embernek kötelessége lett volna. S nem bánok most sem semmit, de védelmet a durva elbánásokért, azt elvárom: de félek, hogy hiába várok.

Egyik részről: bocsánat – a nacionalisták hazaárulással szennyeznek be, s a másik részről a magyarok önérzetemet ássák alá aljas viselkedésükkel olyan dologért, amiért más jutalmakat várna.

¹⁰⁶ konfiskál – elkoboz, valakinek vagy valaminek a tulajdonát lefoglalja.

¹⁰⁷ Nagybányai Kerületnek

Idetartozónak kell megemlítenem azt is, hogy a Horthy-kép¹⁰⁸ [miatt] vádol mind két fél, tehát románok és magyarok egyaránt terjesztették szóban. Tudomásom van pl. egy furcsa esetről is: egy volt tanítványom, modellként, dr. Péterffy György volt ügyvéd s utóbbi magyar impérium alatt a szatmári ügyészség vezetője – tanúk előtt jelentette ki előttem, hogy egyik román ügyvéd beadvánnyal fordult az ügyészséghez, hogy engem mint Szatmáron a legveszedelmesebb kommunistát, tartóztassanak le és internáljanak.

Most, hogy nyugdíjaztatásom ügyében újabb lépéseket tettem, és hogyha nem akarnak nyugdíjazni, akkor adják vissza az okmányaimat és a munkáimról beküldött fényképeket – mert egyidejűleg nyomoztattam és megszenvedtem magam is a megszorítás után. Az eredmény – ha nem adnék semmit erre a szemét népre, amit kollégáknak neveznek, kétségbeesésbe kergetnek, én azonban nyugodtan várom az ügyek befejezését, s biztosan tudom, hogyha előbb nem, de halálom után meg fogom kapni a teljes elégtételt.

Valami már meg is indult. Az Uniunea arra a kérésemre, hogy adja vissza az okmányaimat stb. ha nem nyugdíjaznak – még a múlt hó 12-diki kelettel értesít, hogy nyugdíjaztatásom elhatározott, s egyben meghívnak – saját költségükre –, hogy tekintsem meg a bucuresti kiállítást. Persze, nem mentem el, hanem inkább megírtam azt, hogy nem mehetek, mert nem vagyok „[...]ság”, és mert úgy a hálószobámban, mint a műtermemben zubog az eső és a hólé –, mert a bombázás óta még nem tudtam hozzájutni, hogy megcsináltassam a tetőket. Megköszöntem mindent, főleg a meghívást, de felhívtam a figyelmüket arra, hogy méltón intézzék el a nyugdíjaztatásomat, s nehogy úgy tegyenek velem épp a mai időkben, amelyekért áldoztam fel életemet és művészetemet, miként tettek a bojárok Mihail Eminescuval, hogy kinevezték saját-tanfelügyelőnek, hogy kenyere legyen, de kalácsa nem.

Aztán megírtam azt is – mert közben megtudtam, hogy amíg egyesek 2-2 és fél ezer lejes havi nyugdíjat kapnak (ezeknek nagyon szeretném látni a névsorát, s nagyon kérek, hogyha megtudod, akkor azonnal írd meg), engem havi 500 lejjel akarnak boldogítani, hogy tudomásom van ezekről a rendkívüli nyugdíjakról, de én ezeket az embereket sohasem láttam küzdeni a demokráciáért, sem épp a kommunizmusért, ha nem adnak teljes elégtételt – vegyék tudomásul, hogy nem fogok neheztelni semmiért, mert amit a politikában és a művészetben eddig tettem, azt nem jutalmakért, hanem meggyőződésem és lelkem parancsára követtem el. Egyébként írtam tovább, én úgy is meg fogom csinálni a [...] művemet, mint eddig – épp úgy, miként megcsinálta Grigorescu,¹⁰⁹ Michelangelo, Rembrandt is, akik sem tagjai nem voltak az Unireanak, sem nyugdíjasok nem voltak, de nem valószínűleg nekik sem volna fájuk, amivel befűtsenek műtermükben.

Szóval, teljes elégtételt kaptam – most várok, miként vártam a tanári nyugdíjra.

Addig, amíg végül azt a kérdést közölték velem, hogy igazolja: miből éltem

¹⁰⁸ A Papp Aurél által festett Horthy-képet sem azonosítani, sem megtalálni nem sikerült.

¹⁰⁹ Nicolae Grigorescu (1838–1907) román festőművész, a modern román festészet meghatározó alakja. Évtizedekig Párizsban dolgozott.

934-944-ig? Erre megírtam, hogy nem erre az időre kértem nyugdíjat, hanem 1944-1954-ig, mert akkor volt miből, de ma nincs miből élek.

Le is mondtam róla, hogy onnan nyugdíjat kapjak, de egyben azt is megírtam, hogy bizonyára nincsen szükségük reám (s ezt most én megírtam az Unireanak is!), hogy az olyan hivatalnokoknak nincs vesztesége Romániában, akik így intézik el a nyugdíjkérdéseket.

A művészi nyugdíj kérdéssel kapcsolatosan volna egy nagy kérésem Hozzád, Kedves Károly Testvérem. Az Uniunea emberei a többek között azt is elmondták rólam, hogy kár, hogy nem veszek részt kiállításokon, mert akkor hamarabb menne minden. Nos, most életem végső etapjában úgyis be akarom fejezni a be nem fejezett dolgaimat; mert úgy tudom, hogy szintén Regiunea-ban lesz június hónapban kiállítás – tekintettel arra, hogy a nagybányai és szatmári kollégák igen csúnyán bántak el velem – arra gondoltam, hogyha megengedhető, ha lehetséges más Regiunea kiállításán szerepelni, akkor Kolozsvárra küldeném a dolgaimat, s ha lehet annyit és olyan munkákat, amelyekkel kipótolnám az eddigi mulasztásaimat, illetve a betegségek, nyomorúságok és csapások okozta távoltartásomat a szereplésektől.

Nagybányára semmi esetre sem fogok küldeni. Pedig nagyon szeretem az állatot, de ha megvernek, akkor tartózkodom tőlük.

Erre kérlek tehát, s ez nálatok a kérésem, Te vagy Bandi megbeszélheti a dolgot, s értesítsetek mindenről – erre kérlek. Hány darabot küldhetek, képek, szobrok, rajzok stb és mekkorák legyenek stb. Esetleg én is elmennék, ha akkorára valami munkára szert tehetek.

Most jut eszembe régi kérésem Dózsa György családfájáról, amit szépen megkaptam Márki Dózsa Gy-ről szóló könyvében.¹¹⁰ Már jó régen foglalkozom Dózsa György tragédiájával, s már a második kompozíciómát tettem félre, mert nincsenek semmi adataim az 1514-beli paraszt, kurta nemes, székely paraszt és főurak ruháiról. Ami könyvet itt megszerezhettem, azokban bizony nincs kosztüm. Úgy hallom azonban, hogy Benedek Eleknek, annak a drága jó léleknek van egy könyve, amelyben az 1514-es időkből való ruhás alakok is vannak. Ha volna alkalmad, akkor nagyon kérlek: küld el ezt a könyvet – rövid használatra kölcsön. Előre is hálás köszönetemet bárkinek, aki megveszi s elküldi.

Itt, a 8. oldalon ideje már magamról is írni valamit. Nos, hát jót minél kevesebbet tudok, de rosszat annál többet. A műterem és háztetők mindent megmagyaráznak, pláne, ha hozzáveszem az állandó hideget, s úgy a magam, valamint a feleségem „vérszes pénzszegénység”-ét. Injekciókra volna szükség, de még inkább a költségekre. Elmúlt a tél – s rosszul tellett – még butort is felégettünk. S mégis tartjuk magunkat. Nem enged az önérzetünk és jó ízlésünk panaszkodni. Mindig azt nézzük, hogy milyen sokan vannak, akik még úgy sem boldogulnak, mint mi. Dolgozni azért dolgozom, de nagyon keservesen. A hideget nem állom, az éhséggel nem törődöm. Még mindig jobb, mint vonat elé feküdni.

¹¹⁰ Márki Sándor: *Dózsa György 1470-1514*. Budapest, 1913.



6. Popp Aurél: *Ez is élet volt...* Szerk. Banner Zoltán. Kolozsvár-Napoca, 1977.

Ne válass sokáig a válaszra, Kedves Jó Károly Testvérem. Nagyon gyenge vagyok, ne csodáld türelmetlenségemet. Feleségemmel és gyermekeimmel együtt igaz szeretettel üdvözlünk mindannyitokat, s én igaz testvérként öllelek:

Papp Aurél

Kós Károly Papp Aurélnak, 1957. június 29.¹¹¹

Kedves öreg Auréloom!

Kányádi barátunk¹¹² annak idején pontosan elhozta üzenetedet, és a cédulákat a nekem feladott kérdésekkel. Hogy azokat azonnal nem válaszoltam meg, annak az az oka, hogy még azon a napon elutaztam, és csak a napokban érkeztem haza: csavarogtam Kalotaszeg néhány falujában és az nagyon jó volt...

Kányádi mesélte, hogy Te is elkaptad

az ú. n. „emlékiratpestist”,¹¹³ melyben mostanában annyi régi és új ösmerősöm szenved. (6. kép) Fogadd őszinte részvéteimet, mert azt hallom, az nagyon kínos betegség, mely hosszan tart, és vannak esetek, amikor megzavarja a józan agyműködést is. A magam részéről minden óvó intézkedést megtettem, hogy ne kapjam meg, s azt hiszem, hogy sikerülni is fog a védekezésem, mert hála a sorsnak, igen sok egyéb dolgom van, amit el kell, illetve amit el szeretnék még végezni, és szakemberek szerint ez a legjobb védelem a ragály ellen.

Áttanulmányoztam céduláidat a kérdésekkel, és ha tudnám, elhiheted, szívesen és örömmel adnék reájuk választ. De életemben soha semmiféle naplófélet nem vezettem, nem volt erre sem időm, sem kedvem, sem tehetségem. Soha semmiféle velem kapcsolatos újságcikket vagy hírt nem őriztem meg. Még a magam cikkeit sem, amiket ide-oda írogattam. Nemhogy események pontos dátumát, de még magukat az eseményeket is jórésztükben úgy elfelejtettem, mintha soha nem történtek volna meg.

¹¹¹ Kézirat. Keltezés: a levélen: Kolozsvár, 1957. VI. 29.

¹¹² Kányádi Sándor (1929–) költő, műfordító, szerkesztő. Az *Irodalmi Almanach* segédszerkesztője, a *Dolgozó Nő* (1955–1960), majd 1960-tól a *Napsugár* belső munkatársa. A 20. század második felének egyik legjelentősebb romániai magyar költője.

¹¹³ Papp Aurél nyomtatásban megjelent visszaemlékezései: *Évről évre (Önéletrajzi vázlat)*, *Közös sors, Egy élet végéről (Naplótöredék)*. Papp 1977. i. m. 27–79., 92–106., 189–198.

Egyszóval, Kedves Aurélom, akármilyen szívesen is tenném azt, nem tudok egyetlen kérdésre sem pontos feleletet adni. De a szatmári eseményekre nézve talán pontos felvilágosításokat az akkori szatmári újságok tudnának adni. S az újságokat az országos könyvtárak talán megőrizték, hiszen ez kötelességük volt minden időben.

Sajnálom, hogy csak ilyen sovány feleletet tudok Neked adni, de igazán nem tudok jobbat és többet.

Ami minket illet, megvagyunk, és egészségesek vagyunk. Mindnyájan: mi két öregek is, a gyerekek is, az unokák is. De azt hiszem, erről Zsófi¹¹⁴ beszámolt Nektek, mert elmesélte, hogy felkeresett Titeket ott létekor.

Neked pedig, édes öreg barátom és testvérem, kívánok gyógyulást és jó egészséget. Feleséged kezeit csókolom. Szeretettel öllelek

Kós Károly

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1957. július 20.¹¹⁵

Drága „Fiatal” Károlyom!

Ezt a dicsőséges és megkülönböztető megszólítást azért használom, mert én is respektálni akarom a Te korodat, amely – tudtom szerint alig kevesebb, mint három-négy év. De hát mert Te ezt a különbséget elégnak tartod arra, hogy engem leöregítsél, s így szólítsál meg, hogy öreg barátom – ezt már viszonzatlanul nem hagyhatom, s élek igen kevésre szorított jogaim egyikével: a kövel való dobálódzásodat kenyérrel viszonzom. Igen, igen, Kisöcsém! Elmúltak az idők felettünk, s kezdik megbosszulni magukat a „könyökölések”. Alig egypár napja, hogy felneszeződtem a fellegek felé vezető álmomból, s hála – fene tudja, minek –, de már újra kötélőzködő hangulatban érzem magam. Nem ment nekem semmi és soha könnyen, s úgy látszik, hogy a mennyekbe menetelem sem fog olyan simán menni. Tartom magam, amint Ady mondotta, de hát ez már, jól érzem, hogy inkább csak tettetés, és nem kell komolyan venni senkinek, még Néked sem.

Drága Károlyom, nagyon örültem a levelednek. Jenő szuttyongatott valami dátumokért, s mert én bizon – akárcsak Te – nem igen tartok számot róluk: nem tudtam másképp kimódolni a dátumoknak kifürkészését, minthogy Hozzád fordultam – segéd adatokért. Azóta Jenő is lemondott az én megbízhatóságomról, s így az egész nagy „mozgalomnak”, akárcsak a nagypolitikában, leszerelés lett a vége. No, mert a levelednek nagyon örültem, s mert régen nem civakodtam Véled, hát felhasználom az alkalmat, s válaszolok az írásodra, ami éppen az ujjam hegyére jön gépelés közben.

A legnagyobb örömet okozta leveled vételekor az, hogy Te még mindig készen vagy kézzel írni. Nagy teljesítmény ez, amitől engem évek óta megfosztott a reuma.

¹¹⁴ Koós Zsófia (1916–1990) színésznő. Először a kolozsvári Állami Magyar Színház, utána a szatmárnémeti társulat tagja, majd 1948-tól nyugdíjazásáig újra a kolozsvári Állami Magyar Színházban játszott.

¹¹⁵ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levélen: Szatmárnémeti, 1957. VIII. 20.

Görcsökbe rángatózik a kezem írás közben, s kiugrik írás közben, mint ugrottam én valamikor, amikor még sok bor liter ital meg se kottyant. Lehet, hogy ez az oka, hogy akkor nem kottyant az ital három napig sem, de inkább gyanakszom kereszt-levelemre! Ott a baj. Egy pár évi hiba csúszott abba az okmányba. Szóval csúszom lefelé, a gödör felé, ami elég könnyen megy, mert amit lehetett, mindent elkövettem, hogy kitérdepeljem a nyugalmat, a végső nyugalmat.

Most már – egy pár napja – jobban vagyok. Nincsen kizárva, hogy egy-két hét múlva dolgozni is tudok majd, persze csak módjával, de hát ki az Úristen tudja megszabni a módját annak, hogyan dolgozzék az ember csínján egy 4 méter vászonon, ami pedig nagyon aktuális már jó ideje. Elszakadni a munkától, az a legnehezebb. Most még vissza tudnak tartani attól, hogy ne hajlongjak, ne emeljek, ne kertészkedjek, de ki tud engem visszatartani majd a munkától, ha bezárkózom a műtermembe, s elkezdek mutatványokat csinálni a magam örömeire. Aztán sírtető a kimúlásomra. Mindent, amit leéltem, ösztönből éltem le, s attól a tempótól, amit éltem, az ösztön diktál, attól elválni nem igen fogok tudni.

Na, de hát ez az életnek a „nem tudom, hogy is csináljam” része. Van aztán józan ésszel vezetett része is az életnek, de ezt nem én irányítom, hanem szegény feleségem, aki haj, de sokat bajlódik velem mostanában. Most vagyok igazán gyermek, aki néha nem fogad szót, és Te éppen most titulálsz engem „öregnek”. Hát, ez megindokolja, hogy miért tiltakozom a Te megítélésed ellen.

Nagy örömmel olvastam leveledből, hogy családod jól van, amit egyébként drága Zsófia leánykádtól is hallottunk. Amióta Zsófica nálunk volt, az egész ház népe őfelé zengedezi a dicséreteket. Hogy Zsófica ilyen szép, ilyen kedves, és ahogy az asszonyok szoktak elragadtatódni attól, akit első látásra nagyon megszeretnek. Sok örömet okoznak a gyermekek, de sok a baj is, s minél idősebbek, annul nagyobbak a bajok is. Nálam így van, de már kezdünk egyensúlyba jönni, hála – megint nem tudni, kinek vagy minek. Talán a sorsnak, vagy inkább az időnek, mely mindent meggyógyít, mindent helyrehoz, kiegyenlít.

Hogy szerettem volna még egyszer végigjárni Erdélyországot, de már úgy látszik, hogy erről is le kell mondanom. Anyagilag épp úgy vagyok, mint voltam ezelőtt egy pár évvel. A nagybányaiak rosszabbak a hiénáknál. Még sírjukból és sírjukban is kifosztják azt, aki valamivel többet mutat, mint ők. Nem tudom, az írók körében is így van ez? Ha így van, akkor enné meg a fészkes fene az egész mindenséget. Adnak sok pénzzel járó kitüntetést Ciupe-féléknek, de annak, aki börtönben ült akkor, amikor az ilyenek templomokat festettek, s lógatták szabadon a lábukat, s jól éltek, azoknak csak olyan címekeket adnak, amiből autóbuszjegyre sem telik, ha az állomásra akarnak menni. Anyagra nem telik, tűzifát nem tudnak venni, s egész télen is a hálósobában gürögtem, mert azt is alig tudtam fűteni. Ez ma az állapota a művészetnek, de azt megcsinálják, hogy fölhínak táviratilag Bucurestibe, a „cím” felvételére akkor, amikor egy bani sincsen az ember zsebében. A keresztlevélnél van valami baj. Nem a miénk ez az ország, csak a címe.

Nem jajgatok tovább. Elfelejtkeztem róla, hogy Te másképp látod a világot ma, s sokkal szebbnek véled, mint én képzeltem el még alig 13-14 éve, amikor még na-

gyon ádázkodtál ellene. De hát, így van ez jól. Hun kerék, hun talp. Nékem most alulról kell nézmem a közjólét állami emelkedését. Egész alulról, a béka ülepe szintjéből.

Mi lesz az Ady Endre 80-dik születési évének az ünnepeltetésével?¹¹⁶ Én megindítottam itt valamit a tartománynál és a rajonnál, s várom, hogy mivé fog kinőni. Remélem, hogy a kolozsvári írószövetség csak tesz valamit. Az itteni tartománytól valószínűleg fog kapni a szövetség valami felhívást. Kísérd majd figyelemmel, légy szíves, s ha valamit meg tudsz, akkor írd meg majd.

Kézcsókjaimat drága Feleségednek, a feleségem pedig csókolja őt és Zsófikát is. Én pedig Titeket, férfiakat sokszor öllelek. Igaz szeretettel:

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1959. február 23.¹¹⁷

Bocsáss meg Drága jó Károlyom, hogy így is mennyire elkésve csatlakozom azok tömegéhez, akik 75. évédhez minden jót kívánnak Néked és édes Mindannyitoknak. Késésemet pótolni akarva, jobban mondva késésem miatti engesztelődésedet akarva még puhábbá varázsolni, engedd meg, hogy én – kivételesen a festőművésznek gratuláljak, aki a *Művészet* folyóiratban¹¹⁸ közölt arcképével bemutatkozik, s ahol olyan remekül festett bajuszt látni, amilyen még a Rózsa Sándor betyárjainak sem lehetett!

Ez aztán a művészet, ez a bajusz fatális – a kutya fáját néki! Ha ezt Móricz Zsiga láthatná, könyvet írna róla...

A fene ette volna meg az én szememet/sorsomat, hogy én még azt sem tudtam eddig, hogy Te 5 évvel vagy fiatalabb, mint én. Szégyellem magam nagyon, de nagyon, s főleg nem ezért az 5 évi különbségért, hanem azért, hogy most már – akarva nem akarva, de be kell látnom, hogy nem a korral gyarapszik az ember tekin-

¹¹⁶ A romániai Ady-kultusz 1945 után új lendületet kapott. Ady életművét oktathatják a magyar irodalom tanításában, intézményeket, utcákat neveznek el róla. Születése 75. évfordulóján, 1952-ben a Román Írószövetség Bukarestben ünnepi díszülést tartott. 1953. április 11-én a Nagy Nemzetgyűlés elnöksége a zilahi kollégiumnak az Ady Endre Líceum nevet adományozta. Nagyváradon Tabéry Géza megszervezte az Ady Endre Emlékmúzeumot (1955). Mindezen előzmények után, az érmindszentiek kérésére a Nagy Nemzetgyűlés elnöksége Adyfalvára változtatta a falu nevét 1957-ben, Ady Endre születésének 80. évfordulóján. A napilapok és folyóiratok (pl. az *Igaz Szó*, *Utunk* Romániában és több fórum Magyarországon) megemlékeztek az évfordulóról. A 80. évfordulóra jelent meg: *Ady Endre születésének 80. évfordulójára* Emlékfüzet. Nagybánya, Nagybánya Tartományi Néptanács Tanügyi és Művelődési Osztálya, 1957. 55 p. – benne: Papp Aurél: *Emlékezés Ady Endrére*. 33–38.

¹¹⁷ Kézrel írt levél másolata. Keltezés: a levélen: Satu-Mare, 1959. II. 23.

¹¹⁸ Képes havi folyóirat Marosvásárhelyen. 1958 áprilisa és 1959 szeptembere között jelent meg. Eredeti programja szerint: színház, zene, képzőművészet és filmművészet bemutatása. Főszerkesztője Sütő András. Marx József Kós Károly portréja kissé alulnézetből mutatja a bajuszos, szemüveges Kóst. Debreceni László: Kós Károly 75 éves. *Művészet*, 1, 1958, 9. (december), 17.

télye, hanem a bajuszával, ami nekem sem őszén, sem feketén nincsen! Nohát, itt van az én irigységemnek minden magyarázata. S ami végleg letör, az az, hogy nem is lesz soha olyan képem, mint Néked, s így a tekintélyemről is le kell mondanom – örökre.

Jól van ez így, Drága Károlyom. A Tiétek és az ifjaké a jövő és az atombomba... De vigyázzatok jobban arra, hogy másképp használjátok fel az újabb öldöklő szer számot. Jobban használjátok fel, mint mi a 30-as K-val és a 42-es bakákkal. Ne higgyetek egyszerűen, hanem inkább fessétek továbbra is a bajuszotokat, hogy legalább ezen a téren szülessenek nagy alkotások a reális szocialista művészet terén. Hadd villogjon az a bajusz. Ettől riszálják az elvtársnők a farukat, s nem attól, hogy milyen képeket festenek a piktorok, vagy milyen szobrokat faragnak a szobrászok. Vissza az Élethez! Ez az igazi és komoly szocialista realizmus!

Egyebek között idezárom a családom és az én maradandó jókívánságaimat, s kérem Lenin szellemét, hogy szóljon az összes bajuszos szent elvtársaknak, tegyék még szebbé életedet, s miként az igazhívők mondják a szakállról – ugyanazt mondtam én is a bajuszodról, hogy: Allah növessze még dúsabbra ezt a férfi elemet – sok-sok évekig még, amíg majd ötvenszeres lesz, és körül-csavarhatod véle a nyakadat.

Igaz szeretettel ölel cs.

Papp Aurél

Kós Károly Papp Aurélnak, 1959. március 8.¹¹⁹

Kedves jó Auréloom!

Hálásan és a régi barát, sőt bajtárs meleg szeretetével köszönöm Neked és feleségednek kedves megemlékezéseket és jókívánásokat, mely leveled minden sorából felém áradt, és szívembe fogadtam azt.

Én magam nem igen tartottam számon soha éveim számát, és igazán nem tudom, hogy az idén – amint azt a kezembe került lapokból, levélbeli meg személyes gratulációkból megállapíthattam – olyanok is megemlékeztek az én 75 esztendőmről, akik ezt eddig soha sem tették meg, és akiről nem is tételeztem fel, hogy egyáltalában számon tartanak engemet. Lehet, hogy igazad van: ezt csak a bajuszomnak köszönhetem (bár az eddig is megvolt). Igaz, viszont, hogy a bajusz ma már olyan ritka madár ebben a mi országunkban, mint a fehér elefánt. De hát én még annak a régmúlt világnak itt felejtett anakronizmusa, amelyikben csak a katolikus papoknak, a színészeknek és bizonyos gyanús beteg embereknek nem volt bajuszuk. És ha csak ezt irigyled tőlem, azon igazán könnyen segíthetsz, mert sem pap, sem színész, sem amolyan beteg-gyanús ember nem vagy. Sőt, meg is festheted a bajuszodat, mert

¹¹⁹ Kézírás, Kósné Balázs Ida néhány, ugyancsak kézírásos sorával: „Én is köszönöm a kedves megemlékezést és mindannyiótoknak minden jót kívánok, Irénkém, szeretettel öllelek Idus Aurélt üdvözölve.” Keltezés: a levél: Kolozsvár 59. III. 8.

hiszen piktör vagy, ha úgy biztosabbnak gondolod a sikert, ámbár őszintén bevallom, és el is hiheted nekem, hogy én az enyémet nem festem, sőt nem is ápolom, hagyom, hogy bosszantsa a mai modern embereket, akiknek nincsen bajuszuk, és nem tudják szegények, hogy pedig bajusz nélkül – nincsen siker, ünneplés, nincsen gratulálás, csupán tehetetlen irigykedés, meddő dühösködés és – atombomba-félelem. Az atombombát pedig éppen csak a mai bajusztalan emberek találták fel, akik félnek tőle.

Egyébképpen most már olyan kíváncsivá tettel, hogy meg kell szereznem azt a bizonyos „Művészet” példányt: lássam és gyönyörködjem én is a festett bajuszomban, melynek leveleden és jókívánságaitokon kívül és felül úgynevezett nagyszerű sikereimet is köszönhetem.

Egyébképpen mi, hála a Sorsnak, megvagyunk egészségesen és békességesen, ahogy illik a mai világban. És nem hiszünk az atomveszedelemben, de hát nem is félünk tőle. Ezt kívánjuk mi mindnyájan Nektek is, mindnyájatoknak őszinte barátsággal és meleg szeretettel; feleségednek külön kézcsoókkal

Kós Károly

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1960. március 5.¹²⁰

Kedves Jó Károlyom!

Az érmindszenti Ady-szülőház és az egész volt Ady-háznak az ügye még most sincsen elintézve úgy, amint azt jómagad is intencionáltad,¹²¹ és én magam is forszíroztam. Hiába no, bizony sokszor megesik ma is, hogy az embernek nem lehet szél ellen pisálni. No, de mert én még mindig rendesen állok, és nem hagyom nyugton az ügyet, újabban ismét tárgyalásokat provokáltam, amiknek az lett az eredményük, hogy talán-talán mindent „jóvá tudunk tenni”. Újra restauráltatjuk, s ha csak lehet, én szeretném a munkákat ellenőrizni, nehogy ismért valami eszeveszett új óriás elrontson mindent. Ígéreteket kaptam, s hiszem, hogy valamit mégis csak tudok csinálni. A többek között szó van arról is, hogy egy nagyobb szobrot csináljunk oda, amelyhez a költség-előirányzatot most szeretném megcsinálni. No, és miután bronzban kiöntetni nem igen tudnám (hiszen azt sem tudom, hogy mi van ezen a téren pl. Bucurestiben a volt öntödékkel), úgy gondoltam el, hogy a posztamenshez való andezit követ innen, Szatmár megyéből, és a figurákhoz, a faragáshoz való követ pedig onnan, Kolozsvárról ajánljam beszerezni. Hát ezért írok most, hogy légy szíves, és légy a segítségemre olyanformán, hogy írd meg a címet, hogy hol érdeklődjem meg, hogy az a bizonyos homokkő köbméterenként mibe is kerülne.

Nagyon szeretném, ha a fiadat is bele tudnám vonni ennek a munkának a végrehajtásába úgy, hogy idejönne arra az időre, amíg megmintáznánk. Esetlegesen a

¹²⁰ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levélen: Szatmárnémeti, 1960. III. 5.

¹²¹ szándékoztad, javasoltad

szabadságoltatását a párttal el tudnám intézni, s a díjazását illetőleg pedig azt szeretném tudni, hogy mik volnának az igényei. Ha állásban van ott, a szabadságoltatással a fizetését, úgy hiszem, hogy tudnám biztosítani.

És most elárulok Neked egy titkomat, amit ha megismersz, akkor be fogod látni, hogy csak így tehetek. Ezt a két nagy munkát, az Ady-szobrot (két és félszeres élet-nagyságú figurákkal és a Horea és Closca¹²² keréketörése¹²³ című 3–4 szeres nagyságú kompozíció megfestését azért vállalom, mert ezekkel akarom befejezni immár 81 év óta tartó gyarló életem dicstelenségeit. Mert bár mentese sem vagyok a hiúságnak afféle fajtájától, hogy szeretek pontot tenni mindenre: még az életemre is. Igaz viszont, hogy ezeknél a pontoknál sokkal jobb és realisabb értékű az, amit az én régi nótám mond, amelyik így szól: „Sújt az átok tekintetes úr / Kolbász nélkül nem jó a paszuj,/ pedig én a paszujt nagyon szeretem / De csak ha kolbásszal eszem”. Hát ez az a pont, amelyikre én itt fennebb gondoltam, a kolbász, a kolbász. Az, amitől már évek óta el vagyok tiltva, de azért mégis élek én is, akárcsak ahogy akkor éltem, amikor méterszámba ettem.

Nincsen kizárva, hogy rövidesen személyesen is fel tudlak keresni, Kedves Károlyom, s akkor majd bővebben beszélgetünk mindenről. Miután azonban engem sürgetnek ezekkel az adatokkal, illetve ezekért az adatokért, Te ne várd be, amíg én eljuthatok Hozzád, hanem írd meg sietve mindent, úgy a kövekre, valamint a fiad szándékait illetőleg. Nagyon várom válaszodat, s addig is feleségem és én Mindannyitokat sok és igaz szeretettel üdvözlünk s én öllelek:

Kós Károly – Papp Aurélnak, 1960. március 11.¹²⁴

Kedves Aurél testvérem!

Tegnap kaptam meg leveledet, tehát aránylag későn, mert a postás napokig keresett. Ugyanis a régi lakásunkból elköltöztünk a múlt hónapban; kaptunk egy kétszobás lakást egy Széchenyi téri új blokkház első emeletén. Így nekem is, 15 év elteltével

¹²² Closca (1747?–1785) részt vett az 1784 őszi felkelésben, majd kivégezték.

¹²³ A hivatalos megkeresést és a saját elképzeléseit Papp Aurél följegyezte az *Egy élet végéről (Naplótörődék)* című írásában. „Minden új hatalom először hozzám küldi el követeit. [...] Találkozásunk megtörtént. L. titkár elvtárs elmondotta F. J. és az ő elgondolásait, azaz, hogy egy fontosabb mozzanatát fesse meg Horea-Closca-Crisan forradalmának. Aztán szóba jött az Ady szülőházának udvarán elkészítendő, illetve felállítandó szobor ügye is. A magam részéről ennek az elkészítésére is vállalkoztam, s megígértem, hogy az általam tervezett szoborkompozíciónak – amely az együtt lakó népek békés együttélésének volna jelképes ábrázolása – a fényképet, a hozzávetőleges költségek kimutatásával együtt elküldöm.” Papp 1977. i. m. 190. Banner Zoltán szerint a hármaskép, a Dózsa-kompozíció és az Ady-emlékmű vázlatai is elkészültek, ám a megvalósításukra már nem maradt ideje Papp Aurélnak. „1955-ben állami megrendelésre készítette el *Horia kivégzése*, a *Dózsa György* és az *Avram Iancu* című kompozíciókat”. Sorban Raoul: *Aurel Popp*. Budapest, 1978. 21–22.

¹²⁴ Kézírás. Keltezés: a levél: Kolozsvár, 1960. III. 11.

külön szobám van végre, és nem kell a lakásba közös fürdőszobán keresztül jutni be. Szóval, nagy urak lettünk vén korunkra.

Leveledben foglalt kérdésekre a következőkben tudok válaszolni:

1. A tartományi nagy kőfaragó üzem címe: Inter... de cioplitanie al Sf. Popular Regional,¹²⁵ – Cluj –, Str. Petőfi No. 2. Ez komoly, nagy vállalat, az egész ország számára szállít nagy faragott követ a monostori, bácoroki stb. bányákból. Jelenleg pl. Bpestre a Királyi Palota restaurálásához szállít követ többek között. Nem homokkövet, hanem mészkövet. Burkoláshoz, párkányokhoz, lépcsőkhöz jó ez a kő, de szabadon álló szoborhoz nem jó, mert jó része nem fagyálló. Tavaly előtt ebből készült el Gaál Gábor sírköve,¹²⁶ némi domború relief-faragással. Fél esztendeig válogatták a kitermelt kőblokkok közül az érettebb követ. De hiábavaló volt: halom, a síremlék – hámlik. Szóval, nem ajánlom, ill. nem garantálom.

2. Beszéltem András fiammal, ill. elolvastattam vele levelednek reá, vagy valaki szobrászra vonatkozó passzusát. Válasza ez: ő maga semmiképpen nem vállalhat Kolozsváron kívüli munkát, mert hiszen tanár, és emellett van privát munkája is. Ezért ő ajánlana megfelelő munkatársat, segítséget, ha tudná, hogy mi volna annak a munkája? Mintázás, faragás vagy valami más. Szóval, ezt pontosan kellene tudni, viszont ez leveledből egyáltalában nem tűnik ki.

Kedves Auréom! Ezek után most már csak még azt írhatom ide, hogy új címem: Cluj, Piata M. Viteazul No. 37, I.

Feleségemmel együtt szeretettel ölelünk Téged és feleségedet a leveledben jelzett személyes találkozásig

Kós Károly

Ui. Mi eddig még egészségesek vagyunk. Csak éppen egy kicsit gondban, mert bizony mondom, ez a költözködés fizikailag, idegileg, de főleg anyagilag nagyon-nagyon megviselt; taccsra tett. De remélem, csak egyelőre. Közben örömünk is volt: mert most 2 hete éppen a szobrász András fiamnak leánykája született. Első gyermekük, akit erősen vártak már 6 esztendő óta. És a hatodik unokánk.

Végül, nem tudok szó nélkül elhaladni az Ady-szülőházról írott helyzetjelentésem mellett. De csak annyit mondok: rémes, hogy azt a náddal fedett vályogházat máig nem lehetett restaurálni, közben pedig milliókat költött a kormány máshol ilyen munkákra, amelyeknek jó része még nyugodtan várhatott volna... Azt hiszem, hogy ebben az esetben nagyon bűnös a Tartományi Múzeum... De persze, nem ösmerem pontosan a helyzetet, nem akarok senkire rosszat mondani. Sem okom, sem jogom erre sincsen.

Papp Aurél – Kós Károlynak, 1960. árpilis 11.¹²⁷

¹²⁵ Kerületi Néptanács.

¹²⁶ Kós Károly tervei szerint.

¹²⁷ Gépelt másodpéldány, aláírás nélkül. Keltezés: a levélen: Satu-Mare, Szatmárnémeti, 1960. IV. 11.

Kedves Károly Testvérem!

Nem írtam eddig, mert mind vártam, hogy a szobor ügyében valami végleges történjék. Most végre tisztában vagyok mindennel, s remélem, hogy húsvét utáni harmadik vagy negyedik napon személyesen is beszélgethetünk róla. Egy hosszabb tanulmányútra kell mennem,¹²⁸ amelyet már 56-ban megkezdtem, de csak Enyedig jutottam el, onnan azért fordultam vissza, mert tudomásomra jutott, hogy beszüntetik az alkotási kölcsönöket stb, stb.

Most végre újra aktuális lett minden, s bár csak részben, de mégis van reá reményem, hogy valamit mégis tudok csinálni, amivel majd az égiek előtt expialhatom¹²⁹ földi bűncimet. Mondanom sem kellene, de az embernek mindig eljár a szája, hogy milyen nagy örömet okoz nekem ez az út, amelynek legfontosabb értelme mégis csak az lesz, hogy találkozhatok Veled és sokakkal, akikkel annyira vágyom szót váltani.

Csak ízelítőül írom, hogy a szobor ügye nagy változáson esett át.

Feleségemmel együtt s az egész családom nevében igaz szeretettel üdvözlünk Benneteket s akinek, ami dukál kívánva és óhajtvá, sokszor öllelek s csókollak.

¹²⁸ A tervezett tanulmányút első felében Kolozsvárra eljutott, de a legyengült szervezete már nem engedte befejezni. Popp 1977. i. m.

¹²⁹ jóvátehetem, kiengesztelhetem